

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

ZEMPLÉN GYÖRGY

BENEY ZSUZSA

HEINRICH BÖLL

THEODOR STORM

GYURKOVICS TIBOR

SZABÓ ANNA

MIHELICS VID

írásai

1958 MÁJUS

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Zemplén György</i> : A katolikus pap és a mai élet problémái	257
<i>Beney Zsuzsa</i> : A Hallgatás Tornya. (Jegyzetek <i>Weöres Sándor</i> költészetéről)	269
<i>Heinrich Böll</i> : A kaland. (<i>Doromby Károly</i> fordítása.)	276
<i>Theodor Storm</i> : Jácintok. (Vers. <i>Szabó Gizella</i> fordítása)	280
<i>Gyurkovics Tibor</i> : Varázsló, Erdei Manó tánca, Hajnal. (Versek) ..	281
<i>Szabó Anna</i> : Amadé élete és halála. (Elbeszélés.)	283
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	291
A kis út	299

N A P L Ó

Afrikai katolicizmus (301); Ovidius születésének kétezredik évfordulója (301); Az olvasó naplója (303); Színházi órjártat (310); Népmozgalom a szentségek tükrében (313); Rouault halálára (315); A lengyel Oberammergau (317); Boscovich Roger József (318) 301

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

A KATOLIKUS PAP ÉS A MAI ÉLET PROBLÉMÁI

Szent Pál a kolosszabeliekhez írt levelében mondja: „A kívülállókkal szemben okosan viselkedjete. Az időt jól értékesítsétek. Beszédetek legyen mindig szíves, szóval izes s akkor helyesen tudtok majd megfelelni mindenkinek” (C 4, 5–6). Az idő, a *khairos* Szent Pál gondolkodásában nem a fizikai időmúlás futó pillanata, nem is hosszabb-rövidebb tartam, amelyben életünket berendezzük. A *khairos* a Gondviselés terveitől terhes pillanat, az óra, amelyben Isten szól hozzám és azt akarja, hogy megértsem ennek a pillanatnak a hívó szavát. Az idő a történelmi helyzet, amelyben élünk és mozgunk, ajándékokkal és felelősséggel teljes isteni szólítás. Az állásfoglalás és magatartás, amelyet az adott óra hívó szavával szemben tanúsítunk, sorsdöntő, jelen életünk alakulására és örök üdvösségünk biztosítására. Keressük és vizsgáljuk Isten örök gondolatának fényében, mit mond nekünk és mit vár tőlünk az „idő”, amelyben élünk, a történelmi helyzet, amelyben munkánkat kifejteni tartozunk.

Tanulmányom első részében megkísérlem az általános elvi helyzet tisztázását, a második részben ezen gondolatok fényében világítok rá a társadalmi élet belső és külső rendjének és békéjének problémájára.

I. Elvi megfontolásaim keretét három szempont szabja meg.

1. XII. Pius a „Haurietis aquas in gaudio Salvatoris” enciklikájában írja: „ez a kultusz azt kívánja tőlünk, hogy az isteni szeretetnek a mi szeretetünk adjon választ... A Szent Szív tisztelete lényegében annak a szeretetnek a tisztelete, amellyel Isten szeret bennünket Jézus által és egyúttal annak a szeretetnek a gyakorlása, amellyel mi viselkedünk Isten és felebarát iránt” (NRTheol 1956. p. 639. 743). A papi küldetés, a megváltás szolgálata, Krisztus megváltói szeretetének tisztelete és gyakorlata. A megváltás szolgálata az út, amelyen a pap válaszol az isteni szeretetnek, amikor belső világát az Úr szent Szívének szándékai szerint alakítja és ennek a szeretetnek lendületében szolgálja hivatását, a megváltás szolgálatát, az emberek üdvözítésének nagy művét. Akármilyen korban, akármilyen történelmi helyzetben indul el a pap hivatásának útján, a cél mindig egy: a megváltás szolgálata, a lelkek megmentésének, üdvözítésének nagy feladata. A ma történelmi szituációját vizsgálva a megoldás útján mindig az a fény vezet, amelyet az Üdvözítő hagyott Anyaszentegyházára, hogy ő a Szentlélek irányítása mellett minden idők embereinek megadja az útmutatást a megváltás szolgálatára.

2. A második szempont, amely jelen megfontolásaink körvonalait megszabja: nem a mai élet lelkipásztori problémáit és azok meg-

oldási lehetőségeit vizsgálom, hanem elvi síkban, a teológia fényében nézem a ma alapvető kérdéseit, keresem azokra a választ és keresem a helyes magatartást. Mert a teológiaiilag alaposan képzett lelkész alkalmas arra, hogy a reábízottakat az erkölcsös, becsületes élet útján vezesse és az üdvösség felé irányítsa. Mikor ezt teszi, egyben a jelen élet feladatait is szolgálja. Megtanít az ember megbecsülésére, a földi élet kulturális és gazdasági értékeinek tiszteletben tartására, a közösségi értékek szeretetére, a munkának, a hűségnek, becsületeségnek, őszinteségnek és szorgalomnak megbecsülésére.

3. Így érkezünk el megfontolásaink keretét megszabó harmadik szemponthoz, a tényleges történeti és kulturális szituáció szemléletéhez. Az emberi történelem nemcsak a politikai harcok, hanem a gondolatok ütközésének is csatateret. A gondolat azonban nem marad meg a belső elvont síkban, az emberi élet valóságában akar napvilágot látni. Egy kor szellemi arculatát kétségtelenül befolyásolják azok a gondolatok, amelyek az elméket foglalkoztatják, de perdöntőek azok a gondolatok, amelyek belépnek az élet valóságába és a tényleges történelmi és társadalmi folyamat alakító tényezőivé válnak. Nagyon szép dolog az eszmei síkban való viaskodás, érdekes lehet gondolatok és programok kifejtése vagy cáfolata a teoriák világában, de kemény és verejtékes lesz a feladat, amikor a gondolatok az élet valóságában találkoznak. De talán éppen ebből a szempontból is fölszillan valami a problémák gyakorlati megoldására nézve. Elméletben lehet nagyon éles határokra vonni ideológiák és világnézetek, társadalmi rendszerek és a fejlődés irányelvei között. Mikor azonban az elmélet a valóság útjára lép, akkor szembe találja magát az élő emberrel. Az ember világában dől el, sikerül-e az eszmét valóráváltani, életképes volt-e az eszme? A történelem és a tudomány tanítása szerint az emberi létnek vannak alapvető, általános érvényű vonásai. A szabadság és a kötöttség, az egyén és a közösség, az alany és a tárgy, a belső világ és az objektív természet polaritása, ősi adottságai az emberi természetnek. Azért a valóságba lépve minden teoria csiszolódik, kénytelen újra és újra felülvizsgálni önmagát és innen nyílik meg az út az ellentétek tompítására, legalább is a gyakorlat területén, különböző ideológiák esetén is. A legszélsőségesebb liberális kapitalista elmélet is kénytelen volt engedni az ember szociális követelményeinek. A szociális szempontokra felépülő ideológia is figyelembe veszi az emberi személység sajátos követelményeit.

A történelmi tényálladék az, hogy népünk 1945 óta a szocializmus építésének útjára lépett és vezetői a marxista-leninista ideológia és társadalmi szemlélet eszméi szerint irányítják. A katolikus papság feladata most már nemcsak az, hogy ezt a világnézetet elméletileg megismerje és saját világnézete szerint értékelje, hanem az is, hogy a megvalósuló szocializmus tényével számoljon és megkeresse a helyet és a feladatokat, amelyeket a Gondviselés számára ebben az „Órában”, ebben a történelmi szituációban kijelölt. Ennek a feladatnak a megoldása természetesen nem lehet és nem is lesz

egyetlen szerény tanulmány gyümölcse. Talán évtizedek, esetleg évszázadok munkájában, verejtékében oldódnak meg a felbukkanó kérdések, mindamellett kötelességünk a feladat méreteihez illő szerénységgel, a megoldás útján egy-két tapogatózó lépést tennünk, ahol a fényt Egyházunk elméleti irányítása és gyakorlati útmutatása szolgáltatja. A ma feladatainak megoldására tehát nem elég leszögeznünk, hogy az Egyház a kommunizmus egyes tételeivel szemben hangsúlyozza a kinyilatkoztatás tanításait, hanem azon is gondolkoznunk kell, hogy a megvalósuló szocializmus és kommunizmus világában mi a katolikus papnak helyes magatartása és feladata.

Az Egyház küldetése ma is fennáll. Lehet, hogy tagjaiban helyenkint vereséget szenved, de a krisztusi megbízást soha fel nem adja és fel nem adhatja. Lehet nagyon kedvezőtlen a történelmi helyzet. Az Egyház akkor is folytatja lélekmentő munkáját. Nem akar megdönteni társadalmi rendszereket, hanem meg akarja nyerni a lelkeket az üdvösség számára és meg akarja szentelni az emberi közösséget. A szocialista társadalom ideológiája szemben áll az Egyház hitével, gyakorlatának több pontjával nem érthet egyet a katolikus pap. Mégis, ennek a társadalomnak céljaiban és szerkezetében van egy pont, ahol találkozik a két világ. Ez a pont az ember megbecsülése. A szocialista társadalom azért veszi el a hatalmat a kevés gazdagoktól, hogy a nép önmagának ura lehessen és az ember emberhez méltó, anyagilag jól ellátott, kulturálisan kiművelt életet élhessen. Ne nézzük most az átalakulás és a kibontakozás fájdalmas mozzanatait; minden gyökeres operáció gyötrelmekkel jár. Ne nézzük az új élet tökéletlenségeit, a kezdet nehézségeit, amelyeket a vezető körök is elismernek és orvosolni akarnak. Az organizmus fejlődése sem megy zökkenő nélkül. Nézzük a célt, s akkor találunk valamit, ami a mi céljaink között is ott van. Az Egyháznak nem közvetlen célja az anyagi és kulturális jólét előmozdítása. De munkájának feltétele az egészséges gazdasági és társadalmi rend, a szellemi kultúra emelkedése, ezért ezekben a részletcélokban saját küldetésének megfelelő módon, hivatásának körébe vágó eszközökkel szívesen ad és nyugodtan adhat segítséget. Népünk társadalmi, gazdasági és kulturális emelkedése nagy érték, amelynek előmozdítását örömmel kell elismernie a katolikus papnak és abban hivatásának megfelelő eszközökkel részt is vehet. Nem adhatja fel hitének elveit, nem fogadhat el az Egyház tanításával ellenkező tanítást, nem folytathat az Egyház parancsával ellenkező gyakorlatot. De lehet megértő és segítséget nyújtó azokban a törekvésekben, amelyek, ha más talajról is fakadnak, mégis igaz értékek szolgálatában állanak. Ez a lelki beállítottság a legjobb út, hogy a szocialista társadalom és az Egyház között meginduljon a közeledés és az Egyház teljesíthesse örök misszióját, melyet az Üdvözítő reá bízott. Ez az út, amelyen az élet valóságában közeledhetnek egymáshoz az ellentétes világnézetek és talán le is tompulhat az ellentét éle. Nem abban az értelemben, hogy az Egyház valaha is engedhetne a kinyilatkoztatásban gyökerező tanításokból. A szocializmus azonban eljuthat a nagyobb

megértés fokára a keresztény gondolattal szemben. Isten léte, a ki nyilatkoztatott vallás ténye, az ember személyes örök üdvösségének biztosítása nincs ellentétben a földi jólét és kultúra művelésével. A vallás tanítása nem ellenkezik a haladó tudománnyal. A tudomány igazolt ismeretei megférnek a keresztény világnézet egy-egyében.

A gyakorlati élet is azt mutatja, hogy a szocialista társadalom a nevelésben, a közéletben mindig hatékonyabban hangoztatja az erkölcsi szempontokat. Nagyon jellemzők a legújabbban megjelent ifjúsági nevelői és önévelői munkák, amelyekben az erkölcsi követelmények sok szempontból megegyeznek a természeti törvény és a keresztény erkölcstudomány követelményeivel. Nem gondolnám, hogy ártana az erkölcsnek, ha a társadalmi jólét és az egészséges élet szempontjain túl vallásos motívumokkal is erősödne.

Végül ne gondoljuk, hogy a katolikus ígéhirdetésnek és a megváltás szolgálatának csak a szocializmust építő országokban vannak nehézségei és akadályai. A francia püspökök és teológusok sürgetik a lelkipásztorkodásban a „misszionárius módszer” kidolgozását. Szociológiai módszerrel megírt könyvek mutatják, hogy a hittől való elszakadás fő-oka a környezet kereszténytelenné válása, amely a keresztény gondolat lassú és feltartóztathatatlan elhalását vonja maga után. (Cf. Schöllgen: Die soziologischen Grundlagen der katholischen Sittenlehre, p. 30. §. 4. Was heisst missionarische Methode?). A nyugati irodalomban, különösen az exszisztencialista oldalon, igen gyakran hallunk az eszményeiből teljesen kiábrándult emberről. Camus, Marceau nálunk is ismert műveiből előtűnik a kereszténységtől elszakadt, mindenben csalódott individuális ember és társadalom magányának szörnyű üressége. Ez a lelkület keresi azután a jazzban, a táncban, az alkoholban, a gyönyörben a felejtést, de itt is csak a semmi sötét éje tátong felé. Ebből a környezetből kell a tékozló fiút hazavezetni az atyai házba.

II. A felvázolt gondolatok fényében megkísérlem most a helyes magatartás felé vezető út néhány szempontját megkeresni a társadalmi rend és béke kérdésének területén. A kérdés arculata ket-tős, egyik a társadalom benső rendjének kérdése, a másik a társadalom külső biztonsága, a háború vagy béke kérdése.

1. *A társadalmi rend problémája.* A XVIII. sz. felvilágosodásának és a francia forradalomnak mozgó erői évszázados kötöttségek alól akarták felszabadítani az emberiséget. A feudalizmus idejét múlta az új gazdasági lehetőségek és feladatok között, az abszolút állam kényelmetlen kényszerét, a merkantilista rendőrállam terhét, a reneszánszban és reformációban saját individualitásának tudatára ébredő ember nem volt hajlandó elviselni. A középkori céhrendszer elvesztette rugalmasságát és nem volt képes a megnövekedett embertömegek igényeit kielégíteni. Az eszméknek a francia forradalomban kezdődő megvalósítása az ellenkező végletbe lendült, kiragadta az embert a természet által rendelt kötöttségekből: a vallásos

élet és a társadalmi rend közösségéből. Széttépte Istenhez és a közösséghez fűző természetes kapcsolatát és megingatta a társadalmi együttélés alapjait.

A liberális társadalom eszmei alapja az individualizmus, amely az egyén abszolút szabadságát minden korlátozó tényezőtől való függetlenségét hirdeti. Bölcséleti alapja a nominalizmus, amely feloldja az objektív érvényű egyetemeségeket és a valóságot, a konkrét adottságokra korlátozza. Felbontja a társadalom organikus tagoltságát, és az önmagára hagyott emberi értelemről vár egyedül útmutatást az élet berendezésére. Humanizmusa nem számol a kinyilatkoztatás emberképével, a pusztán természeti embert ismeri, hisz ennek teljes romlatlanságában és végtelen tökéletesedési lehetőségeiben. Legfőbb erkölcsi törvénye a természetes ember korlátlan és szabad kibontakozása és érvényesülése. A szabad versenyben a tőke ragadja magához a hatalmat, a munkaadó és munkavállaló egymással ellentétbe kerül, a munkás munkája árúvá válik, amelynek értékét a tőke szabadon diktálja. A liberális kapitalizmus korlátlan szabadságesszménye megteremti az új szolgaságot, a milliók, nincstelenek, proletárok és gyarmati népek rabszolgaságát, a kishatalmú, óriási tőkével és korlátlan hatalommal rendelkező nagytőkések szolgálatában. A tőke döntő befolyást gyakorol az államok életére és a nemzetközi kapcsolatok alakulására is. A jog nem más, mint a magánjogi viszonyok biztosítása, a közösségi jóra való minden vonatkozás nélkül. Az individualista gondolatnak végső kiteljesedése a plutokrácia, a tőke uralma az állami életben, az imperializmus, a szélsőséges szabad verseny és hatalmi törekvés a nemzetek között és a végletes nacionalizmus.

A liberális társadalomnak gazdasági rendje a kapitalizmus. Az individualista kapitalizmus a tulajdonjog korlátlan érvényesítésének alapján áll. A tulajdonnak csak individuális funkcióját ismeri, a szociális szerep elszorvad. A „magántulajdon szentsége” azt kívánja, hogy sem közösségi, sem állami hatalom ne korlátozza a tulajdont. Ha a keresztény tulajdon helyes értelmezését megvilágítjuk, akkor világosság derül a szocialista társadalom keresztény értékelésére is.

Aquinói Szent Tamás a tulajdon tárgyalásánál a használati jog tényéből indul ki. Valamely dolgot használni, annyit jelent, mint meghatározott célra fordítani. Az embert Isten saját képére és hasonlatosságára teremtette. A Szentírás ebből a tényből vezeti le az ember hatalmát a természet fölött. „Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra s uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, az állatokon és az egész földön...” (Gen. 1, 26). Az ember rászorul az anyagi javakra. A tökéletlen mindig a tökéletesebb miatt van. Ezért a természet szava követeli és adja meg az embernek a jogot, hogy az anyagi javakat használja. Tehát minden megkülönböztetés nélkül és minden tételes törvényt megelőzően az embernek elidegeníthetetlen joga, hogy létének fönntartásához és szellemi életének kibontakoztatásához az anyagi javakat használja.

Isten parancsa s a természet szava megszabja az ember jogát a természet javainak használatára. A törvény azonban nem dönti el ennek a használatnak a módját. Elgondolható ugyanis, hogy az ember ezekből a javakból bizonyos mennyiséget birtokba vesz és állandó tulajdon segítségével oldja meg szükségleteinek kielégítését. Elgondolható azonban az is, hogy az emberiség, vagy az emberek egy-egy nagyobb csoportja marad a javak birtokló alanya és a közösség juttatja mindenki számára, szükségletei és érdemei szerint, a megfelelő javakat. A kinyilatkoztatás közvetlen felvilágosítást nem ad ebben a kérdésben. A Szentírás tanítása feltételezi, jóváhagyja és védi a tulajdont. Az újszövetségi kinyilatkoztatás, különösen az anyagi javaktól való függetlenséget és a szűkölködők szeretetből fakadó megsegítését sürgeti. A keresztyén hagyomány a kinyilatkoztatás és a következtető ész adataira támaszkodva a magántulajdon megengedett és kívánatos volta mellett döntött. A történelmi fejlődésből azonban kiderült, hogy a magántulajdon sokféle módon valósulhat meg az emberi társadalomban. A korlátlan magántulajdonon felépülő kapitalizmus kihívta a teológiai gondolkodásban a kapitalista tulajdon-fogalom kritikáját. Ebben a kritikában előkelő helyet foglal el Horváth Sándornak Szent Tamás tulajdonjogi tanításáról szóló könyve, amelyet sajnos a külföldi szerzők alig ismernek és alig idéznek, pedig a tudományos fejlődés és a pápák megnyilatkozásai lényegileg az ő szemléletmódját igazolták.

A keresztyén erkölcs tan és társadalomtudomány kritikája a szenttamási gondolatmenet alapjaihoz nyúl vissza. Igazolható ugyan a magántulajdon erkölcsi jogosultsága és szükségessége, de ez a tulajdon nem korlátlan. Az egyén magántulajdonát megelőzi a közösség és minden egyesnek joga a javak méltányos használatára. A magántulajdonnak szociális terhei és funkciói vannak, feladata, hogy a társadalomban az egész és az egyes tagok megélhetését biztosítsa. Célja nem a kapitalista profit, hanem a „bonum commune”, a közös előmozdítása. Akinek magántulajdona van, az köteles a „feleslegből” a nélkülözőknek juttatni. Mi a felesleg, azt nem az egyén, hanem a közösség törvénye dönti el, az ő feladata, hogy őrkdjék a javak igazságos elosztása felett. A mai mérhetetlenné nőtt gazdasági élet kereteiben ez a követelmény természetesen nem úgy képzelendő, hogy mechanikusan lekapcsolnak bizonyos összeget a jövedelemből, hanem úgy, hogy a birtokos jövedelmét köteles szociálisan értékes teljesítményekbe fektetni, munkaalkalmakat teremteni, hogy a javak elosztásánál egyensúlya biztosítható legyen, hogy a birtoktalanok is magántulajdonhoz juthassanak, hogy a munkaképtelenek ellátása emberhez méltó módon megoldható legyen, hogy a bérek a munka arányában biztosítsák a munkás tisztességes megélhetését. Az államhatalom hivatása, hogy igazságos törvényhozással a társadalom rendjét és békéjét biztosítsa. „A hit által megvilágosított ész... — tanítja XII. Pius pápa — tudja... hogy az állam egész tevékenysége a gazdasági és politikai egyaránt, a közös jó megvalósítását szolgálja. Tudniillik azokat a külső feltételeket, ame-

lyekre a polgárok összességének szüksége van, hogy kifejlessze képességeit, teljesítse kötelességeit, kibontakoztassa anyagi, szellemi és vallási életét”...

A liberális kapitalizmus elfajulásával szemben jelentkezik a szocializmus, amely kollektivisztikus alapon keresi a társadalom újjászervezését. A szocializmus célja a legmagasabb fokú közös jólét előmozdítása, amelyben minden dolgozó megtalálja anyagi és kulturális kibontakozásának lehetőségét. A keresztény gondolkodás aggodalommal nézi a szocialista társadalom ideológiájának egyes mozzanatait, azonban elismeri, hogy a szocializmus épp abban a pontban hoz orvoslást, amelyet súlyosan megsebzettek a liberális kapitalizmus egyoldalúságai. Nem tagadható, hogy a forradalmi megoldás sokakra nézve fájdalmas, de egyben szükséges is, mert az emberek átalakítása, helyes irányba nevelése csak a mult környezet gyökeres felszámolásával lehetséges.

A társadalmi közösség gondolata a kereszténység alapvető tanítása. Ha a keresztény közösségi gondolat ideológiai alapjaiban különbözik is a kommunista elgondolástól, mégis, mindkettőt áthatja a nép szeretete, az emberiség jólétének, szabadságának és előrehaladásának előmozdítása. A keresztény erkölcs szerint az ember természeténél fogva nem elszigetelt lény, reá van utalva embertársainak segítségére. A kölcsönös segítés csak a jól rendezett társadalomban érheti el céljait. A szocialista társadalom eddigi fejlődésében megmutatja, hogy nagy alkotásokkal szolgálja az emberi közösséget; gondoljunk a népjóléti intézményekre, az iskolázás és kultúra terjesztésére, a társadalom biztosítására, a szélesebb néprétegek emelésére. Az embernek a közösséghez való viszonyát a keresztény erkölcstan szerint az igazságosság erényének egyik válfaja, az általános vagy törvényes igazságosság szabályozza, melyet XI. és XII. Pius pápák nyomán újabban szociális igazságosságnak is neveznek. A szociális igazságosság követelménye, hogy az egyén a közösséggel szemben teljesíti azokat a kötelességeket, amelyek a közösség fennmaradását és békés kibontakozását biztosítják. A kegyelet és engedelmesség erénye is a közösség felé irányít, amikor a hazával, a népközösséggel és az állammal szemben való kötelezettségekre figyelmeztet. Az erkölcstan ezen kötelességek számára megadja a szilárd alapot. Ezzel a munkával a keresztény gondolat újra találkozik a szocialista gondolattal, amely méltán követeli meg a közösségi értékek és érdekek megbecsülését és előmozdítását. Ennek az általános elvnek keretében a keresztény erkölcs hatékony támaszt nyújt a társadalmi rend biztosítására.

A közösségi szellem megkívánja a társadalmi tulajdon megbecsülését. Sajnos, nagyon is emberi vonás, hogy ami nem áll valakinek saját tulajdonában, azt kevésre értékeli. Hanyagul bánik a reája bízott javakkal, azokat kellő módon nem gyümölcsözteti, restségből, vagy nemtörődömségből másnak testi épségét veszélyezteti, a közösségi tulajdont illetéktelenül birtokba veszi. A keresztény tanítás szembefordul ezekkel a visszaélésekkel. Mindenki kötelezve

van arra, hogy a rábízott javakat a legjobb tehetsége szerint kezelje és kamatoztassa. Mindenki felelős azokért a következményekért, amelyek az ő hanyagsága folytán a közösséget vagy az emberi életet és egészséget megkárosítják. Még kevésbé lehet jóváhagyni a közösségi javak illetéktelen eltulajdonítását. A közösség java nem senki földje. A közösség tagja nem lehet bíró a saját ügyében, és nem mondhatja, hogy e javak eltulajdonítása útján csak pótolja, amit nem kap meg a közösségtől. Ez a felfogás anarchiára vezet. A törvényesen rendezett közösség feladata, hogy gondoskodjék tagjainak tisztességes megélhetéséről. Ha ez kezdetben nem is történhetik a legfényesebb módon, a tagoknak nem önkényes eljárásokkal, hanem szorgalommal kell életük megjavításán fáradozniuk. Ez a követelmény különleges jelleget nyer abból a tényből, hogy a nagy közösség feladatai csak a részletközösségekbe tömörült egyének közreműködésével oldhatók meg. Nem lehet elutasítani az egyéni vállalkozást és kezdeményezést, de a mai gazdasági élet különösen a mezőgazdasági termelés, a szövetkezés és tömörülés felé mutat.

A közösségi élet mindennapi életritmusa a munka. A keresztény erkölcsan kiemeli és elismeri a munka értékét és a munkában az emberi beteljesedés hatékony, sőt nélkülözhetetlen eszközét látja. Az ókor és a középkor a testi munkát nem értékelte és aszketikus szempontokat szem előtt tartva a munka teher és büntetés jellegét hangsúlyozta. A keresztény tanítás, amelyet az újabb idők pápái és teológusai kidolgoznak, lényegében a kinyilatkoztatás ősi hagyományaiban gyökereznek. Isten az embernek a feladatot adta, hogy munkája által művelje és hajtsa hatalmába a földet. A feladat nem változott a bűnbeesés után. A Genézis tanítása csak annyit mond, hogy a munka az ember számára fáradságot jelent és a munka fáradságos jellege a bűn büntetése. Az újszövetségi kinyilatkoztatás enyhíti ennek a fáradságnak a terhét. Az Üdvözítő maga is példát adott a kézi munkára. A keresztény ember számára a közösség és a saját előrehaladás céljából vállalt munka az egyén kibontakozásának hatékony eszköze, a közösségi életnek pedig elengedhetetlen feltétele. Ezért hirdeti a keresztény erkölcsan a munka megbecsülését és a munka kötelező voltát.

A keresztény erkölcsan megbecsüli a testi életet és a szellemi kultúra értékeit. Örömmel üdvözi tehát, amit a közösségi hatalom az emberek testi épségének, egészségének megvédésére, helyreállítására tesz. A csecsemők védelme, a korszerű egészségügyi intézmények, a tudományos kutatás előmozdítása, a társadalom biztosítása, kórházi ápolás, orvosi kezelés, a szocialista társadalom szép eredményei. Nem szabad figyelmen kívül hagyni a sport és általában a testgyakorlatok és testápolás fontosságát. A szocialista kormányzat hazánkban lehetővé tette, hogy a magyar sport, népünk aránylag csekély létszáma ellenére, a világ nagy nemzetei mellé állhasson. Ha a keresztény erkölcs a testápolásban és a sportban magasabb szellemi és lelki kultúra eszközét látja, akkor is a testi életet védi a sportszerűtlen túlzásoktól. A keresztény erkölcsan elismeri és ér-

tékeli a kultúra egyéb ágainak, a tudománynak, művészetnek, zenének léleknevelő és népnevelő hatását. Egészen meglepő az a fellendülés, amely a magyar életben az elmúlt évtizedben ezen a téren mutatkozik. Az irodalom, a zene és egyéb művészi ágak eljutottak a nép széles rétegeihez. Amikor a kereszténység a testi és szellemi kultúra területén hangsúlyozza az erkölcsi szempontokat, akkor is az igazi közösségi élet alapjait támogatja. A keresztény erkölcs bizonyos kérdésekben talán szigorúnak látszik, de ez a szigorúság végeredményképpen a fiatalember lelki megerősödését, a felnőtt lelki egyensúlyának biztosítását célozza és a társadalom egészséges fejlődését mozdítja elő.

Vázlatosan ezek volnának a szempontok és következmények, amelyek a liberális kapitalizmus szocialista kritikájából és a keresztény erkölcs követelményeinek egybevetéséből fakadnak. XII. Pius pápa szavaival zárom e gondolatmenetet. „A keresztény lelkiismeret nem ismerheti el igazságosnak az olyan társadalmi berendezést, amely tagadja vagy gyakorlatilag lehetetlenné teszi a tulajdon természetes jogát... De nem fogadhat el olyan rendszereket sem, amelyek a tulajdonjogot egészen téves fogalmazásban ismerik el és így ellentétben vannak az igaz és egészséges társadalmi renddel. Ezért pl. a kapitalizmust, amely ilyen téves elgondolásokon épül fel és magának korlátlan jogot követel a közös jónak való minden alárendelés nélkül, az Egyház helyteleníti, mint a természeti joggal ellentétes dolgot. Mert valóban látjuk, hogy a munkásoknak mindig növekvő tömegei szembetalálják magukat a gazdasági javak szélsőséges koncentrációjával, amely sokszor névtelen formák alá rejtőzve sikerrel kivonja magát a társadalmi kötelezettségek alól és megakadályozza, hogy a munkás ténylegesen tulajdont szerezzen magának”... (Nuntius radiophonicus 1944. szept. 1. AAS 36. p. 253). „Nem bízva tehát a magántulajdon elvében, az Egyház magas etikai szociális célkitűzést követ. Nem szándékozik egyszerűen fenntartani a jelen állapotot, mintha abban az isteni akarat kifejezését látná. még kevésbé támogatja a gazdagot és a plutokrátiát a szegénnyel szemben: épp ellenkezőleg. Kezdetől fogva az Egyház őrzője a gyöngének és elnyomottnak, a hatalmasok zsarnokságával szemben és támogatta a dolgozó tömegek jogos követelményeit. Az Egyház inkább arra törekszik, hogy a magántulajdon legyen olyan, amilyennek lennie kell az isteni bölcsesség tervei és a természet rendelése szerint, a társadalmi rend eleme, az emberi kezdeményezés szükségzerű előfeltétele, indíték az élet időleges és örökkévaló céljai érdekében végzett munkára, tehát alkotóeleme az ember szabadságának és méltóságának, akit az Isten képmására teremtett és akinek kezdetől fogva kijelölte az uraimat az anyagi javak fölött.”

2. *Háború és béke.* A közösségi értékek kibontakoztatásának alapfeltétele a társadalom külső békéje is. Ismétlésekbe bocsátkoznék, ha akár az atomenergia békés felhasználásának előnyeit ismeretném, akár pedig újra rámutatnék arra, milyen pusztulásokkal jár

az atomenergia háborús felhasználása.* Problémánkkal kapcsolatban legyen szabad csak az erkölstudomány oldaláról értékelni a háború és a béke problémáját a technikai fejlettség mai feltételei között.

A hagyományos erkölcsstan szépen és világosan kidolgozta a háború erkölcsstani problematikáját és felvázolta azokat a feltételeket, amelyek mellett a háború igazságos és erkölcsileg megengedhető. A háború lehetett a hazaszeretetnek, a jogos nemzeti önértzetnek és önfeláldozásnak ragyogó példája, de minden időkből mérhetetlen anyagi, kulturális és erkölcsi károkkal járt. Etikailag tehát roppant felelősséget jelent a háború igazságos voltának eldöntése és ez a felelősség súlyosodik, amikor az újkor szituációjában vizsgáljuk a háború kérdését.

A hagyományos erkölcsstani nézet azt vallja, hogy a megfelelő feltételek mellett folytatott háború igazságos. Minden nemzetnek joga van a fennmaradásra és a tisztességes emberi megélhetésre. A joggal azonban együtt jár a jog érvényesítése is, amelynek végső eszköze az erőszak. Az egyes államok önálló jogi személyek, a multiban magasabb rangú egységes hatalom, nemzetek szervezete, nem állott az egyesek fölött. Ha tehát más megoldás nincs, akkor jogos és igazságos a védelmi háború, joga van azonban az államnak támadó háborúval is érvényesíteni a természeti törvény által biztosított érdekeit.

A háború azonban — mondták — csak megfelelő feltételek mellett lehet igazságos. Az igazságos háború méltányos és elégséges okot követel, helyes szándékot, amely a jog védelmét célozza és nem a gyűlölet, vagy a hatalmi akarás szolgálatában áll. Feltételezi az igazságos háború, hogy a hadviselés az erkölcsi törvények követelményeinek és a nemzetközi megállapodásoknak megfelelő módon történik, fegyveres erők állnak fegyveres erőkkel szemben, olyan eszközökkel, amelyek alkalmasak az ellenség legyőzésére, de nem embertelen kiirtására. Végül hangsúlyozzák, hogy az előrelátott el-érendő jónak olyannak kell lennie, amely arányban áll a háború által kétségtelenül bekövetkező károkkal.

Már az első világháború, még inkább a második, új problémákat vetett föl a morális szempontjából. Kiderült, hogy az ú. n. jogos háború két utolsó követelménye a jogos eszközök használatának és a háború által előidézett károk egyensúlyozásának követelménye az újabb háború esetén gyakorlatilag meg nem valósítható. Az új háború a totális háború irányában mutat. Ez azt jelenti, hogy az egész népesség minden javával és munkájával bekapcsolódik a háborúba, megszűnik a különbség a hadszíntér és a háttér között. Az ellenség minden eszközt bevet, amely az ellenfél háborús akaratának megtörésére és háborús erejének legyőzésére alkalmasnak mutatkozik. A totális háború célja az ellenfél teljes megsemmisítése, térdrekenyszerítése és nemcsak a méltányos megadásra készítése.

* Gillemot László: Háború vagy béke. Vigília. 1958. február.

Ebben a keretben meddővé válnak azok a megkülönböztetések, amelyek megengedik a fegyveres erőkkkel szemben a fegyveres erő alkalmazását, de tiltják a fegyvertelenek pusztítását. Fegyveres és fegyvertelen egyaránt résztvesz a háborúban és az ellenfél háborús képességének letörésére éppúgy szükséges az ú. n. békés polgári lakosság megfélemlítése, mint a fegyveres erők összeűzése. A megkülönböztetés gyakorlatilag is lehetetlenné válik. Már az elmúlt világháborúban a légitámadások játszották a legnagyobb szerepet a háború sikerének eldöntésében. A repülőbombának azonban már nem lehet megparancsolni, hogy csak a fegyveres erőkre és hadiipari központokra zuhanjon. Az a régi okoskodás, hogy ki szabad löni az ostromlott városra az ágyugolyót, akkor is, ha mellékesen egy-két ártatlan ember el is pusztul, ma már erejét veszti, ha azokra a tízezrekre gondolunk, akik egy-két jól sikerült légitámadás segítségével elpusztultak. A probléma akkor ölt emberfeletti és kozmikus méreteket, ha az atombomba romboló hatására gondolunk. Itt már háttalanná válik minden megkülönböztetés. Az atombomba ország-részeket, világvárosokat és virágzó kultúrákat pusztíthat el néhány másodperc leforgása alatt. Hol lehet ebben az esetben beszélni „jogos” fegyverekről, vagy arról, hogy a kárnak arányban kell lennie az elérendő jóval? Ma még senki sem tudja, hogy mi lesz egy tényleges atomtámadás következménye. Nem tudjuk, mi éri nem csak az ellenséget, hanem az atommal támadó felet is. Nem tudjuk, nem indul-e meg olyan robbanási vagy bomlási folyamat, amely a föld tekintélyes részére kiterjed.

Megdől tehát a lehetősége annak, hogy megállapítsuk a háború igazságos feltételeit. A totális, repülő támadásokkal dolgozó, atombombát felhasználó hadviselési mód elveszti erkölcsi alapjait. Csak annak a félnek a részéről volna erkölcsileg igazolható, amelyet igazságtalanul ilyen fegyverekkel megtámadnak.

Marad tehát az erkölcsstan végső következtetése: a háborút el kell kerülni. Ez esetben pedig csak egy út áll az emberiség számára: a teljes leszerelés, a békés tárgyalások és a nemzetközi tekintély elismerése a vitás kérdések megoldásában. Olyan nemzetközi tekintély, amely nem áll valamely hatalmi érdek szolgálatában, hanem a nemzetközi igazságosság szabályai szerint elfogulatlanul ítél.

Az emberi tudomány behatolt a természet titkaiba. Mikor úgy látszott, kezében van a kulcs a végső kapuhoz, akkor eléje meredt a démon, amely nem engedelmeskedik már az emberi erőnek. A felszabadult energia önállósul és felszabadítójának nyakára telepszik. Ki meri tehát a démont szabadjára eresztetni?

Guardini írja a „Das Ende der Neuzeit” című munkájában: „A központi kérdés, amely körül a jövő kulturális munkája forog és amelynek megoldásától nemcsak jólét vagy nyomor, hanem élet vagy pusztulás függ: a hatalom kérdése. Nem a hatalom növekvése, mert az önmagától megy előre, hanem a hatalom fékezése és helyes használata. A vadont első alakjában legyőztük: a természet engedelmeskedik. De a vadon visszatér a kultúra keretében és éltető

eleme éppen az, ami első formájában legyőzte: a hatalom.” (p. 97). Aki a technikai kultúrát kezébe ragadja, uralkodik természet és ember felett. Az emberiség jövője attól függ, hogy a hatalom az erkölcs kezében marad-e? Ha nem, a „vadon” lesz úrrá újra az emberiség fölött, a felszabadult démon legyőzi felszabadítóját.

A katolikus pap feladata a rettenetes lehetőségek színe előtt nem lehet más, mint a béke szolgálata. XII. Pius pápa a második világháború kitörése óta nem szűnik meg inteni és figyelmeztetni az emberiséget, hogy a háborús fegyverkezés útjáról letérve, induljon el egy új és igazságos világ berendezése felé. „Az erkölcsi alapon álló új rend területén — mondja 1941-es karácsonyi rádiószózatában —, ha egyszer kiküszöböltettek a fegyveres konfliktusok legveszedelmesebb tüzfészkei, nincs többet hely sem totális háború, sem gátnélküli fegyverkezési hajszá számára. Nem szabad megengedni, hogy egy harmadik világháború erkölcsi és társadalmi rombolásával és erkölcsi eltévelyedéseivel harmadszor is rászakadjon az emberiségre. Az emberiség biztossága azonban azt kívánja, hogy a nemzetek őszintén és becsületesen kezdjék meg a leszerelést.” (AAS 1942. pg. 18.)

*

A századforduló óta mind sürgetőbben hangzik a szociális kérdés megoldásának követelménye. Sok habozás után a szocializmus tette a fa gyökerére a fejszét. Kívánjuk, hogy ez a megoldás minél közelebb jöjjön a kereszténység örök humanizmusához, mert akkor reméljük, hogy a fejlődés, a javulás értékes és tartós lesz. Az egyén és a társadalom megújulása az evangelium szellemében nincs kárára a szocialista építő munkának, sőt azt ellenkezőleg megtermékenyíti. A keresztény gondolkodás nem adja fel hitének örök értékeit, de tudja, hogy gondolkodása nem jelent visszatérést a mult-hoz, sem a liberális társadalomhoz, sem középkorhoz. Magáévá teheti Huizinga szavát: „Mi nem tagadjuk az elmúlt korok nagyságát, sem pedig meg nem vetjük értékeiket. Mi tudjuk, hogy sok minden sokszor jobb volt, mint most. Elgondolható, hogy egy későbbi kultúra, amelynek hiányát most siratjuk, nagyobb hasonlóságot mutat korábbi korszakokkal. De egyet tudunk: általános visszakozás nincs többé. Csak „előre” van, akkor is, ha szédülünk az ismeretlen mélységek és távolságok előtt, akkor is, ha a jövő mint ködbe burkolt mélység látong felénk.” (Im Schatten von Morgen, pg 19). Ezt Huizinga a harmincas években írta. Mi már talán többet látunk. De egyet tudunk: a ködbe burkolt mélységek felett világosságot áraszt az Isten soha el nem múló igéje, az evangélium fényessége.

A HALLGATÁS TORNYA

(Jegyzetek **Weöres Sándor** költészetéről)

Harminc év verseit gyűjtötte egy kötetbe Weöres Sándor. Harminc évnvi út mindenképpen nagyon elgondolkoztató: a még szinte gyermeki hang szemünk előtt érik, mélyül vagy tisztul. Változik? Weöres költészetének éppen ez az egyik izgató rejtélye: ez a hihetetlenül sokszínű költészet az élet, a múló idő változásait kíséri-e, vagy valami a költőben időtlenül élő, egyszer megütött téma változatait kíséri? Van ebben a harminc évnvi útban valami pillanatszerű, vagy pontosabban valami időn-kivüli; mint ahogyan — ha mai irodalmi életünkben helyét keressük — Weöres egész életművében van valami idő-nélküliség, kívül-állás. Értéke, rangja kétségtelen, hatása egyre inkább kimutatható fiatal költőink nyelvében, verselésében. De ha az irodalom feltérképezett vonulataiban próbáljuk helyét kijelölni, ha multba nyúló gyökereit kutatjuk, azt látjuk, hogy formában és tartalomban is egészen új hangot üt meg költészetünkben.

A megismerkedés első óráiban ez a hang nemcsak újnak — idegennek is tűnik. A szokatlan, minden konvencionálistól elforduló forma szorosan zárja Weöres világát, s nem kisebb fáradság és élmény a forma mélyére merülni, mint a benne feltáruló világképet áttekinteni és átélni. Költészetében van valami a régi költészet mitikus tartalmából: más — transzcendens vagy ősbib — világok üzenete. Valósága egy réteggel mélyebb a mi világunknál: fogalmai rokonabbak, testvériesebbek. Mintha közelebb volna a gömb középpontjához: nézőpontjából a felszíni világ távolságai négyzetesen nőnek, mindennapi életünk fogalom-nyelvéből az ő világában sok minden csak üres látszat, elpattanó csillogás. Költészete ennek a belső buroknak, „a dolgok belső felszínének” nyelve. Sokszor ijesztő számunkra: az elfelejtett emlékek, a tudatban elsüllyedt, az ősbibben közös világa. „A gondolatok elvesztik konkrétságukat, s egy kozmikus vagy szerafikus logika tartja össze őket: gravitáció, mint a nap-rendszereket. Az érzelmek többé nem vígak és nem szomorúak, hanem fény-árny skálájuk van” — írja Weöres egy levelében (Csorba Győző közlése, Sorsunk 1946). Az olvasóban is fokozza az átélés mélységét ez a mélyebb szintre való leszállás: ebben az erősebb gravitációs térben át kell vennünk Weöres fogalomvilágát. A szokásos esztétikai fogalmak rendkívül relativakká, sokszor használhatatlannokká válnak. Ezért is nehéz beszélni róla: nem magyarázni, kommentálni kell, hanem transzponálni. Mert ebben a költészetben egészen új nyelvet teremt a technikai virtuozitás és a képekbe töredezett primitívség, játék és filozófia összefonódása. Weöres költői attitűdjét legkönnyebben tehetsége egyik legjellemzőbb sajátosságából lehet megérteni: egészen rendkívüli szintetizáló képességéből. A

megbonthatatlan egység, a teljesség vágya vonul végig ezen a költsézetten, hogy tartalom és forma zártságában valósuljon meg Weöres utolsó nagy verseiben.

•

Útjának első csúcsa: a *Meduza* kötet. 1943-ban jelent meg – s négy éven belül még három kötet követi: a legszédítőbb szárnyalás, vagy legvadabb zuhanás a csillagoktól a föld „sárkánytiporta ős redőibe”. A négy év elején és végén egyaránt transzcendens, nem-földi valóság Weöres világa; a világból való tudatos elvágódás is ugyanígy jellemzi. De milyen mások ennek a vágynak az útjai! A *Meduzában* Weöres fölfelé menekül; a nem-létezőbe, vissza, az elszakítotttság előtti boldogságba vágódik:

*Odafönn villámló kútnál
remegő gyöngy közt aludtál –
remegő gyöngy közt a kútnál
tán már aludni se tudnál.*

Ebben a nosztalgiában kimondhatatlan lágyságot és lebegést érzünk, a hajnal és alkonyat elmosódó, nem meghatározott színeit, tündéri könnyedséget. Az egész kötetet valami szívetszorító gyengédség burkolja. Meghatározhatatlan ez: egy-egy szóban, inkább elejtett képből, mintegy Weöres pillantásának lágyságában érezzük: ebben a messziről ideszugárzó pillantásban mennyi sajnálat, részvét – mennyi szeretet!

A *Meduza* fő formája a dal, a teljes dallamosság, a megszakíthatatlan éncszó s a zene minden ritmuslehetősége a *Rongyszőnyeg* százhusz odavetett vázlatában, a gyermekversek játékos csendülésében, s a nagy filozófikus versekben is. A *Meduzában* lehet legkönnyebben megszeretni Weörest, nemcsak azért, mert formái itt még többnyire a megszokotthoz alkalmazkodnak, hanem azért is, mert légies-tündéri viszonya világunkhoz, a teljességből való kivetettsége, nosztalgikus elvágódása sem teljesen ismeretlen emlékeinkben. Mégis: bármekkorának tűnjék a különbség a *Medúza* és Weöres későbbi – még legújabb – versei között is: ha alaposabban elemezni kezdjük, fel kell ismernünk, hogy mondanivalójuk alapja rendkívül hasonló, mondhatnánk azonos. És ezen túl formailag is, sokszor sorokon át halljuk a késői, „érett” versek hangját. Gondoljunk például a *Háromrészes ének* szinte zenei hajlékonyságára, a lélekbe zárt mindenség és elűzött tisztaság ellenpontjai közt. Vagy formailag: mintha a *Medeia* éjszakai monológjában állnának ezek az 1942-ben a *Vénusz bolygóhoz* írott sorok:

*Almom égi tükre, sorsom záró-bélyege
bujdosó arany-parázs,
Ládd, mint ág között az árnyék összezúzva itt
fekszem éji dombtetőn
a fű-lepte földet simogatva kérlelőn.*

A kötetek egységes hangját, csengését illetően azonban a mai Weöres hangja csak későbben kezd érni. A *Meduza* és az *Elysium* között ott van a világnézet erősödésének crescendója; formailag azonban a tenger távolsága van köztük.

*

Az *Elysium*: a nagy hullámtörés az új forma partjain. A hid középső láncszeme: az, amely az eget a poklokkal köti össze. A forma megtörik, a tiszta, átlátszó víz megzavarosodik. Az eddig tisztán ívelő dallam átadja helyét egy olyan kifejezőmódnak, melyet leginkább a *képek költészetének* nevezhetnénk. S továbbra, mindvégig ez marad már Weöres jellemző formája. Versei ettől kezdve rendkívül zsúfoltak, mintha mondanivalóját akadályozná a kifejezés lassúsága és konvencionális volta. Egymás mellé vetett, lazábban-szorosabban összekapcsolt fényeket és színeket látunk: valami féle ősi, emlékeinkben csak képekkel fel-, felderengő világot. A szavak szinbólu mai majdnem mindig képeket és nem fogalmakat vetítenek elénk. Érdekes és feltűnő, hogy Weöres mennyi állandó, a főnévvel szorosan összekapcsolt jelzót használ; mégis: verseiben tulajdonképpen nincsenek hasonlatok. Ezek a jelzők állítanak és nem hasonlítanak; a kifejezések rajzolnak és nem magyaráznak. De van ebben a zsúfoltságban némi töredezettség is, valami fájdalmas paradoxon: a kifejezés reménytelensége, a szavakkal elmondhatatlan megfogalmazása. A fogalmak különállósága, bizonyos fokig realitása homályossá válik; valóban nem lehet másképpen kifejezni: a költő szigete elsüllyedt. Az elsüllyedt világ felett az ür: tartalmilag sokáig a reménytelenség könyvei, formailag a borzalom és iszonyat szavai. Szavak, melyeket a mélységes reszketés és undor, a teljes hazátlanság mondat ki az alkotóval — versformák, melyek sokszor a semmiben keresgélés tétova és végtelenül fájdalmas magányát idézik. A tisztaság, a megejtő, tündéri kedvesség helyén üresség és reménytelenség. Az olvasó is reszket ebben az ürességben; Weöres világába teljes tudattal, lenyűgöző realitással tör be a semmi élete.

*

A *Meduza* filozófiájából s az *Elysiumban* indult forma-keresésből, a fellazított, s ugyanakkor szigorúbban értelmivé zárt versrendszereből nőtt ki Weöres késői. „nagy” lírája. Nemcsak terjedelmükben „nagyok” ezek a versek (*Mária mennybemenetele*, *Medeia*, *Orpheus*, *Az elveszett napernyő*, *Minotaurus*), hanem tartalmukban is kozmikus távlatokat idéznek, tér és idő káprázatosan sokrétű végtelenségében. Már a negyvenes években elsősorban intellektuális költőnek tartották Weörest. Mennyivel inkább állíthatjuk ezt ma. Ezek a versek nem az érzelmek hangján, hanem szinte csak a képek objektivitásában beszélnek, egymásra torlódu zuhatokban a zene személytelenségét idézik. Weöres régebben is tudatosan foglalkozott zene és költészet viszonyával. Volt olyan idő, amikor a vers zeneiségét kizárólag a hangzásban kereste. Valaha nagy feltű-

nést keltettek hang-versei. S most, ebben a szigorúan objektív formában találja meg költészete zeneiségét: ezek az elvont és sűrített versek formájukban is a zenei formákat idézik. Később látni fogjuk, hogy ez a hideg és olykor keménynek látszó költészet az „intellektuális” Weöres legszubjektívebb lírája, szenvedés, magány és reménység vallomása. De valamennyi a személytelenség harmonia-világában, szinte teljesen a zene téren és időn-kívülségében íródott. Ahogyan a zene az emberi szellem egyik legmagasabb fokú absztrakciója, úgy a Weöres-féle vers a tér és idő már absztrakcióig menő szintézise: a téren, és időnkívülség nála tulajdonképpen a végtelenig kitágított egyidejűséget, tér, idő és személyiségek összeolvadását jelenti valami egységes szellemi folyamatban.

Tulajdonképpen tartalmukhoz mértén rendkívül rövidek és sűrítettek ezek a legutóbbi Weöres-versek. Mégis, terjedelmük, zsúfoltságuk, szokatlanságuk miatt nehéz, fáradságos olvasmány valamennyi. Rá kell szánni időnket, hogy elmélyedhessünk bennük, sőt nemcsak az egyszeri forma-elemzésben, hanem a régebbi versekkel való kapcsolatban is. Próbálkozzunk meg a *Medeia* és az *Orpheus* vizsgálatával: nemcsak mint legszebb, hanem mint legjellemzőbb példákkal is. Elsősorban is a forma oldaláról próbáljuk megközelíteni. A két vers együttes vizsgálata azért is érdekes, mert közel egy időben, egymásután készültek, szinte egymás testvérei s a kettő azonossága-különbözősége érdekesen illusztrálja Weöres fejlődését.

Mindkettő többrészes — mondhatnánk több tételes vers, a zenekari szinfóniák formájában. Nemcsak hanggazdagságuk, kifejezésük gazdagsága, hanem a tételek egymáshoz kapcsolódása, a variációk és visszatérések miatt is. Első megközelítésben mindkettőnek mitikus alak, illetve kép a témája, melyhez állandó kíséret, vagy melléktéma módjára kapcsolódik (különösen a *Medeiai*ban) a természet motívuma. Ezek a természeti képek a kozmikus valóságot vetítik a lélek történései közé. A *Medeia* indulása: az éjszaka sötét varázsával veszi körül az egész költeményt, időben az egyetlen éjszakába sűrített időtlenséget. A kezdeti kép sötétsége alig sejteti az eljövő hajnalt:

*Almomban nem vagy, s én sem. Mikor felébredek
élek, mert életem panaszlom.*

— — — — —
*Kibontott hajjal várlak itt
hold-érintette tornác árny-kévéi között
s kétoldalt habzik a tenger.*

Ezzel az éjszakai expozícióval, a világosodás leheleteit érzékeltetve kezdődik, egymásra rimelő képckkel mindhárom tétel. A második:

*Ó merre bolyongjak érted? A tulsó part-szegély
fekete kúpjai tövén a halász-viskók mécsai
pillogva rezegnek imbolygó hálók mögött.
E homályból fejtszelek ki?*

S a harmadik rész: a kivilágosodás, az ébredés, a valóság képe:

*Kora hajnalban a hideg tornácon ébredék.
Fekete kristály az ég, de keleti szegélye már
leheletnyi kékbe merült.*

Az első rész a szerelem, a magány és bűn monológja, mintegy a világ bűne és panasza. Az első felragyogás, kitérülés ennek végén egyben a másik két zárókép első nyoma:

*Mert több vagy nekem
mint életed, vagy életem.*

Az életed-életem kettős képe már átvezetés a második rész hangulatába.

Különösen érdemes – vagy érdekes – ezzel a második résszel foglalkozni. Nemcsak azért, mert mintegy kulcs az *Orpheus* megértéséhez, hanem azért is, mert egyik legelső változata Weöres későbbi, gyakorta megismételt és rendkívül jellemző versformájának. A monológyszerű elbeszélés megszakad, összetörik, a lélek minden lehetősége, minden pillanatnyi aktualitása önmagában kezd beszélni. Formailag ennek kifejezője az állandóan ismétlődő, kizárólagos, több oldalról szóló egyes-szám első személy.

Lánya, a Sárkányszűz vagyok én.

— — — — —
*Szakadékbán egyedül fekszem fönna hegytetőn,
a perzselő, felhőtlen ég csillagai közt:
egy csepp sincs nyeivemen, kiáltani nem bírok,
ereimben bódulat. Pirosan lüktet a világ
s véreimben elmerül.*

*A Sárkánylegény vagyok,
forró déli mocsárból izaposan cammogok
hegynek föl édes húgomért, ki öröktől egy velem,
nő-testben én magam*

Elsüllyed az az alap, ahonnan kívülről látszik a világ: minden önmaga hangján, a belső, zárt világ egyértékűségében szólal meg. Az adott személyiség elveszti szuverenitását a lélekben, a valóság és bizonyosság élményében maga mellé bocsájtja a világot – mindent, ami kívül van. „Mert nem voltam én és nem volt diófa, hanem diófa voltam és minden voltam. Most valósággá vált az életem, és immár a valóság meg bír szólalni a látszaton keresztül” (Örvény). Céloztunk már arra, hogy mennyire nem hasonlító jellegű Weöres hasonlat-rendszere; itt, ebben a tökéletes mellérendeltségben megérthetjük: nincs abszolút kiinduló, vagy viszonyító pont. De ez a világkép, bizonyos fokig Weöres eddigi útja szintézisképpen, nem a széttörttség, hanem az egység, elválaszthatatlanság élményét adja. (Nem új ez Weöres költészetében: a *Téli reggel*, *Anadyomene*, *Háromrészes ének* seregestől adja az ilyenirányú tanulmányokat, előképeket.)

Rendkívül merész, szinte ijesztően új Weöresnek ez a formakísérlete. Honnan a bátorsága? Hogyan bukkant fel ez az új vers? — kérdezzük önkénytelenül. Elsősorban ezért érdemes a *Medeia* közepső tételével foglalkozni: ilyen tiszta formában először itt láthatjuk ezt az új formát. S rendkívül izgalmas, hogy tartalmát végigkövetve, szinte tanúi lehetünk születésének. Ennek a tételnek indulása és befejezése, kerete: a föld-mélye, a sötétség vermei, a süllyedés.

*Folyton kisebb vagyok: mint egy pehely,
ringva líbegek lefelé, a hús és hő erek
suhogó fátylain, barlangtemplom kúsza rengetegén.*

Ez a tétel a realitás és a vágy képei között az álom irreálissá vált szabadsága, az ős-multba, mint az alvás föld-mélyi sötétjébe való visszatérés — a forma, első felbukkanásában az álom személytelensége!

Az első rész a bűn, a második a szenvedő áldozat képe — a harmadik rész az adóé, a tudatosan feláldozotté. Erre utalnak ennek a résznek világos, ébrenléti, reggeli színei, a hajnali sugárzás, az áldozatban megtisztult, felragyogó világ képe. Talán a bevezetés, a bűn és magány expozíciója után ez a feloldódás, a megtisztulás útja. Csodálatos a költemény zártsága: a befejezés szinte közvetlenül a bevezetésnek folytatása:

*Ó jaj! tornácomon riadok fel, napsütött
öblök, sziklák között, lánggal szőtt lég alatt,
főlem borul a virradat.*

— — — — —
*Iant, síp köszönti az új napot, dal csendül: ölelj
örömödbe, Fényhozó...*

A himnusz vagy áldozati dal zenéjében lépcsőről lépcsőre emelkedik a szenvedő lélek a bűn és áldozat *Orpheus*-útján a sugaras magasságokig. Ég és pokol képei után a költemény a vallomás mély-séges egyszerűségében, megrendítő lírájában szólal meg. Velünk és bennünk emelkedik a visszatalálás ragyogásáig.

*Egyé forrott alakunk,
e szem-nem-látta forma öröktől vár reánk:
a Sorsok házában. Külön csak tévetegek
habok vagyunk.*

...Ölelj örömödbe, Fényhozó...

A *Medeia* után, ezt mintegy továbbfejlesztve, kibontva, kissé talán feloldva is, írta Weöres az *Orpheus* verseit. A *Medeia* témája az egyén, a szubjektív lélek drámája — az *Orpheus* a világot összefogó, megtöltő léleké.

*Nem tudja a sok kúsza völgyi gát
s az igyekvő vaksi cselédek
hogy a mélyt s magasat, miként a ruhát
kicsiny férc fűzi, az ének.* (Téli reggel)

Formája szinte testvére az előzőnek. Két sajátosságát kell kiemel-nünk, s mindkettő a *Medeia* továbbfejlesztése: az első az itt állan-dósuló első személyes forma, a második még zártabb zenei jellege. A *Medeia* álom-képében, az álom oldottságában indul meg az első személy, az énekszó vándorlása — itt már a teljes verset, a reális világot megtölti mindenütt jelenlétével, a mindent betöltő lé-lek hangján. Az egész költemény, részeinek egymás mellett állása még közelebb van a szimfóniák formájához. Az első tétel a játészó; játékában a világ formáját, jelenségeit teremti meg. Bevezető képe ismét az ébredés, a virradás: „Kapum keleten az éjből tárul. Éne-kiem a láng”. Ez a reggel azonban a kozmikus ébredés, a dolgokat elvászató, megteremtő világosság. Égnek, földnek s a föld-mélyének összefonódása adja az első tételt, s az egész vers expozícióját. Téma-ja a teremtő és teremtettség.

A második vers kiindulópontja az elsőnek záróköve: a világ. A szomorúság mélységeibe zuhan a vers: a következő téma a halál, A túlnövő gondolat, a meglévőt szétfeszítő új: az áldozat. Formailag rondóformának tekinthető, a visszatérések közötti fokozódó vari-ációkkal.

A harmadik rész szinte gondolatról-gondolatra követhető vari-ációja az elsőnek. Tartalmilag a másodiknak egyenes továbbfejleszt-tése, folytatása. Így ez a rész mestéri szintézisét és megoldását adja az előző kettőnek. Mintha az első tétel kontrapunktikus variációja lenne: a világgal szemben ennek fordítását, a másik világban élőt, és ennek ellenpólusaként az áldozat föltámadását, de a világba visz-zatérhetetlenségét mutatja. Utolsó képe, beteljesedése egyben a ne-gyedik rész bevezetője, helyesebben átvezetője: a mindenütt eloszló.

Különösen érdekes, hogy ezen az objektív, témájában sem lírai költeményen milyen erővel tűz át Weöres vallomása. Az első három rész zártságában, objektivitásában is mintegy Weöres útjának fog-lalata, minden költészet *Orpheus*-útja, a halálból, a megsemmisü-lésből újra a fényre feltámadott, mindenütt eloszló énekszó.

*

Ezt a két költeményt példaképpen — szerintünk igen jellemző példaképpen — ragadjuk ki Weöres újabb versei közül. Elemzésüket távolról sem merítettük ki. Mint ahogy mindkét vers valóságos ta-nulmány, elemzésük is oldalakat vehetne igénybe. Amennyire befe-jezés, lezárás ez a néhány új, nagy vers, annyira indulás is. Weöres mondanivalójával lehet vitatkozni — hihetetlen költői erejét, gaz-dagságát csak csodálnunk lehet; úgy érezzük, jövőendő lehetőségei korlátlanok.

A hallgatás tornya, harminc év verseinek gyűjteménye minden formai változatossága ellenére igen egységes és zárt — elsősorban ezt szerettük volna bizonyítani. Ez a zártság azonban további lehe-tőségek nyitánya — rendkívüli lehetőségek. A *Meduza* olvasásakor — annak idején — fiatal költő alakja rajzolódott elém. *Orpheus*-útján talán ismét a földre, a fénybe érkezett, harminc év verseinek kiadása után kor-nélküli fiatalon.

Fink az oldalkapun át ment be a templomba. A repedezett aszfalt-bejáratától jobbra-balra apró, háromszögű kis előkertek feküdtek, fekete vaskorlát vette körül őket: feketés-savanyú föld belül és két bukszus-bokor, szívós és hervadt leveleik bőrre emlékeztettek. Vállával nyomta be a párnázott barna kaput és azon át dohos szagú szelfógóba került, ahonnan ismét egy párnázott ajtón át kellett tovább jutnia. Ezúttal öklével nyomta be, de még mielőtt a templomba lépett, futó pillantást vetett arra a falemez táblára, amelyen ez a felirat látszott: *Szent Ferenc harmadik rendje — hirdetmények.*

A templomban zöldes félhomály uralkodott, és Fink az egyik elajjal bemázolt falon, amelynek színe már alig volt felismerhető, világító fehér kartonlapot fedezett fel, rajta feketén festett kéz, amely függőlegesen lefelé mutatott. A nagyon merev és túlságosan hosszú mutatóujj fölé ez volt írva: *Csengő a gyóntatókhoz.* Alatta barna keretben megsötétedett elefántcsont csengőgombok, apró kis névtáblákkal. Nem fárasztotta magát azzal, hogy a neveket kibetűzze, hanem vaktában nyomta meg az egyik gombot, és az volt az érzése: valami visszavonhatatlant, véglegeset tett. Ezután figyelni kezdett, nem hall-e valamit.

Bemártotta ujját a kagylóformájú, rózsaszínűre festett gipsz szenteltvíztartóba, amely a félhomályban olybá tűnt, mint mesterséges szájpadrás, amelyről levettek néhány sarkot. Lassan keresztet vetett és a főhajóba ment. A templom mindkét oldalán két sötét gyóntatószéket látott, behúzott vörösös függönyökkel, és most felfedezte azt is, hogy a gót pillérek között beomlott a gipsz boltozat: csupaszon állott a csúnya, sárgás téglalékból épült falazat. Valamiképpen régimódi fürdőre emlékeztetett. Az előlő, régi bejáratot vörös kövekkel falazták el és a falba egy régi ablakkeret volt ferdén beprécselve, a fehér festék már lepattogzott róla.

Fink letérdelt a főhajóban és megpróbált imádkozni, összekulcsolt kezein át azonban mindig újra oda kellett figyelnie a négy gyóntatószék-re, nehogy a félhomályban szem elől tévesse a papot, aki bármelyik pillanatban felbukkanhat. Valószínűleg a sekrestyén át jön majd, ott elöl, ahol Fink a sötétben, az örökmécse mellett részengettyűt fedezett fel, vörös bársony kötéllel. A középrészen a templom lassan kivilágosodott, és most azt is meglátta, hogy az egész főhajót renoválták; a cakkaszélű, lerombolt falazatot ideiglenes tetőszék fedte, amelyet piszkos, régi deszkával szögáltak be — a deszkák némelyike sötét volt a padló-festéktől — és a szentek az oszlopokon mind fejtelnek voltak. Magatehetetlen, megrázó, kettős sorfal furcsa gipszalakokból, amelyeknek fejét levágták és kezükből a szimbólumokat kiszakították. Béna, sötétszínű torzók, amelyek megcsontkított kezükkel mintha könyörögve fordultak volna feléje.

Fink fel akarta indítani a bánatot és erős fogadást, de nem sikerült neki, túlságosan nyugtalan volt; zavaros rendetlenségben keveregtek benne rövid, agyoncsépelet röpmák, megszakítva a mindig újra fel-

merülő óhajjal, hogy minél hamarabb túlessék a dolgon és elutazzék, minél hamarább el ebből a városból.

Erezte: az, amit meg akart gyónni, már emlékké kezd válni és ezáltal mintha bizonyos fényt kapott volna, szinte észrevétlenül emelkedett ki a fáradságos és piszkos mindennapok pusztaságából és úgy tűnt, egy szép napon, talán hamarosan, valamiképpen fölötte fog lebegni: egy szép bűnös kaland, miközben a valóságban — ezt is tudta — csak holmi udvariasságból követte azokat a játékszabályokat, amelyeknek nyomasztó magátólértetődősége és halálos komolysága retteggéssel töltötte el. Voltaképpen már előtte is birtokba vette őt az ellenérzés, de azért mégis végigcsinálta a játékot, miközben elhitette magával, hogy hiszen ez csak aféle gépies aktus, egy természetből szükséges folyamat, holott bennsejében jól tudta, hogy az íjon már ott reszket a nyíl, a lövés bekövetkezik és halálos biztonsággal talál bele abba a láthatatlanba, amelyre nem jutott más szó eszébe, mint: lélek.

Sóhajtott és türelmetlenkedni kezdett; bennsejében ott lebegtek ezek a képek — a lassan bearanyozódók és a valóságosak egymás mellett, egymás alatt, néhány pillanatra egybeolvadva, és szeme kínos várakozással siklott végig a fejetlen oszlopszenteken, egészen a harang mellett függő bársonykötélig.

Arra gondolt, hogy talán nem is szól a csengő, vagy a páter, akinek nevét nem tartotta elég fontosnak, hogy elolvassa, nincs otthon. Nem ismerte az ilyenfajta gyónást, régebben tréfálkoztak felette. Amikor fel akart állni, hogy mégegyszer a csengőgombokhoz menjen, az üres templom megmerevedett képében sötét alakot fedezett fel, aki a sekrestyéből lépett ki, letérdelt az oltár előtt, majd elindult a jobboldali gyóntató-székekhez. Feszülten figyelte a szerzetest; alakja magas és karcsú volt, és a hajkoszorú, amelyet a tonzura meghagyott, dús és fekete.

Fink gyorsan megpróbálta felindítani a bánatot és erősfogadást, ledarálta magában a formulát, amelyet húsz éve kívülről tudott és felállt. Megbotlott, amikor a folyosóra lépett; valahol a kövezet vörös-fehér, lilíomformájú mintái között süppedésnek kellett lennie; megkapaszkodott egy térdeplőben és hallgatta, amint a páter az apró kis lámpácskát felkattantotta és félrehúzta a függőnyt. Amikor a sötét, dohos és nagyon kényelmetlen kuckóban letérdelt és a rács mögött a fehér fület felismerte, úgy érezte, szíve a torkában dobog. A megindultságtól nem tudott beszélni.

Dícsértessék a Jézus Krisztus — mondta egy hang, amely nagyon egykedvűen szólt.

Valahogy kipréselte a „mindörökké amen“-t és hallgatott. A veríték végigcsurgott a hátán és ingét a bőréhez tapasztotta, tömötten és kegyetlenül, mintha vízbe mártották volna; úgy érezte, lélegzetet sem tud venni. A pap megszöszörülte a torkát.

— Házasságot törtem — dadogta Fink és tudta, hogy ezzel úgyszólván mindent megtett, amit megtehetett.

— Ön házas ?

— Nem.

— Az asszony ?

— Igen.

— Hányszor történt ?

A kérdés egycsapásra kijózanította. Minden, ami eddig elmosódott szeme előtt, az a fehéres nagy fül, amely óriásinak tűnt, és a rács — különös, foltos barna színével, amilyen az almás sütemény fölötti rács szokott lenni — mindezt most világosan látta, egészen valóságosan, és megpillantotta a feltámasztott papi karon azt a sötét mélyedést, ami a csuha lehulló ujjá és a fehéres, szőrös kar között tátongott.

— Egyszer — s azután mély sóhajtás tört ki tüdejéből, amelyet nem tudott visszafojtani.

— Mikor ?

A kérdések röviden, pontosan, minden személyes jelleg nélkül hangzottak, mint mikor az orvos kérdezősködik a katonai állításnál.

— Ma — mondotta. Valójában úgy érezte, mintha végtelen messze-ségben volna már, ez a szó azonban ismét közelhozta, mint a fényképezőgép, amely célbavesz valamit, hogy meggrögzítse. Kénytelen volt közel-zelni azt, amit nem akart közelről nézni.

— Kerülje a találkozást ezzel az asszonnyal.

Finknek csak most jutott eszébe, hogy hiszen viszont fogja látni; csinos, kicsi polgárásszony, feszes nyakkal, vörös pongyolában, szeme egyszerre unalmas és szomorú — és most olyan határozottan el tudta kép-zelni őt, hogy majdnem hallatlanra vette a pap kérdését.

— Szereti ?

Nem tudott nemet mondani; de igent mondani még borzalmasabb-nak látszott. Utána gondolt, miközben úgy érezte, hogy a veríték forrón és égetően csorog le szemhéján.

— Nem — mondta gyorsan és hozzáfűzte: — Nehezen tudom elke-rülni a vele való találkozást.

A pap hallgatott, és Fink egy pillanatra meglátta az addig lesütött szemeket. Nagyon nyugodt sziürke szem világított ki a szemhéjak alól.

— Egy kész házakat gyártó cég képviselője vagyok, — mondta — és ő... a hölgy egy házat rendelt meg nálunk.

— Önhöz tartozik ez a kerület ?

— Igen. — Most arra gondolt, hogy tárgyalásokat kell még folytatnia vele, terveket bemutatni, kalkulációkat megbeszélni, részleteket megta-nácskozni, számtalan kis apró részletet, amelyeket, ha akar, hónapokig elhúzhat az ember.

— El kell helyeztetnie magát.

Fink hallgatott.

A hang sürgetőbbé vált.

— Mindent meg kell kísérelnie, hogy ne lássa többé viszont. A meg-szokás erős, nagyon erős. Megvan az őszinte vágya és elhatározása, hogy ezt az asszonyt nem látja többé viszont ?

— Igen — mondta Fink gyorsan és tudta, hogy ezúttal első ízben mondta igazán az igazságot.

— Próbálja meg; tegyen meg mindent. Gondoljon az írás szavára: ha bal kezed megbotránkoztat, vágd le. Vállaljon még anyagi hátrányokat

is — és egy pillanatra elhallgatott. — Tudom, hogy nem könnyű, de a pokol teszi nemkönnyűvé számunkra.

Hangja ismét elveszítette személyes csengését, mikor ezt mondta:

— Van még valami ?

Fink összeroskadt. Nem ismerte ezt a fajta gyónást, noha közben észrevette, hogy nagyon komoly, félelmetesen komoly, komolyabb, mint az a megszokott lelki egészségügyi aktus, amelyet odahaza háromhavonként intézett el a káplánnál.

— Van még valami ? — kérdezte a hang türelmetlenül. — Mikor gyónt utoljára ?

— Nyolc hete.

— S mikor áldozott ?

— Négy hete.

A páter most egyhangúan a parancsolatokat kezdte felsorolni, mint azoknál a gyónóknál, akikhez szokva volt: emberekhez, akik alig tudták a hitvallást, és akiknek egész vallási szókincsük a Miatyánkra és az Üdvözlégyre szoríkozott. Fink kellemtelenül kezdte érezni magát, el akart menni.

— Nem — mondta halkán minden alkalommal egészen az ötödik parancsolatig, a páter a hatodikat kihagyta.

— Lopás — mondta hidegvérűen a pap — és hazugság, a hatodik és nyolcadik parancsolat.

Fink elvörösödött, megforrósódtak a fülei. De hiszen az Isten szerelmére, hát nem lopott.

— Hazudott ?

Fink hallgatott. Még soha senki nem kérdezte meg tőle, hogy hazudott-e. Egyáltalában úgy érezte, hogy még soha életében nem gyónt. Ezek a nyers formulázások csapásként hullottak rá, és miközben eszébe jutott, hogy ezt még soha nem gyónta meg, ezt mormogta:

— Nos igen, a házak, a mi házaink nem egészen olyanok, mint amilyeneknek a katalógus mutatja őket — úgy értem — az emberek sokszor csalódtak, ha a valóságban meglátják őket...

A pap itt nem tudta visszafojtani, hogy azt ne mondja „aha“, majd ezt mondta:

— Ebben is becsületesnek kell lennünk, noha... — kereste a szavakat — noha lehetetlennek látszik, de mégis csak hazugság eladni olyasmit, aminek értékéről az ember nincs meggyőződve. — Megint kőszörülte a torkát és Fink megfigyelte, hogy a feltámasztott kar eltűnt, amikor a páter suttogni kezdett: — Nos, fogjunk egybe mindent és imádkozzunk a mi Urunk Jézus Krisztushoz bocsánatért. Ő meghalt a kereszten, hogy megszabadítson minket a bűntől és minden bűnünk ismét felszegezi őt a keresztre. Indítsa fel még egyszer a bánatot és erős fogadást és imádkozzék engesztelésül egy tizedet a fájdalmas olvasóból.

A pap felegyenesedett a gyóntatószékben, csukott szemmel mormogva, míg egyszerre csak hirtelen Fink felé fordította arcát, az „Absolvo te“-t értelmesebben imádkozta és keresztet vetett felette.

— Dícsértessék a Jézus Krisztus...

— Mindörökké Amen ! — mondta Fink.

Egészen megmerevedett és úgy érezte, órák múltak el. Beült az egyik padba, elővette zsebkendőjét és miközben elkezdte arcáról az izzadságot törölni, látta, hogy a páter ismét eltűnik a sekrestyében.

Fink fáradt volt. Megpróbált imádkozni, de a szavak visszahullottak benne, mint valami tompa kongás, és miközben az elalvás ellen küzdött, félignyílt szemhéjain át látta, hogy az oldalbejárat mellett a sötét sarokban gyertyák égnek a Mária-oltár előtt. Nyugtalanul villóztak az olcsó stearinrudak, fáradhatatlanul pusztították önmagukat és fényük egy töpörödött kis öregasszony árnyképét hintáztatta a főhajó oldalfalán, óriásira felnagyítva, fantasztikus pontossággal. Néhány előre álló hajsza a homloka felett feketén és keményen állt a falon, alattuk gyermekes orr és fáradt vonalak az ajkakon, amelyek némán mozogtak: túlnéző emlékkép, amely eltakarta a csonka gipszfigurákat, és mintha túlnőtt volna a tető széléin.

Doromby Károly fordítása

Theodor Storm:

JÁCINTOK

*Ott zeneszó; itt sűrű, csendes éj.
Szendergő szirmok lélekzete lüktet;
Ó mindig, mindig rád gondoltam én;
Aludnék most, de téged táncba vittek.*

*Már szünet nélkül járja mindahány;
Gyertyák lobognak, nyirettyű rikácsol,
Hol bomlik, hol ölelkezik a táncsor —
és izzik mind, csak te vagy halovány.*

*Es táncolsz; jaj, szíved fölé megannyi
Idegen kar simul — mért engeded!
Látom fehér ruhád tovasuhanni,
Látom törékeny, könnyű termeted...*

*Sűrűbben ontja illatát az éj,
Mámoros kelyhek lélekzete lüktet;
Ó mindig, mindig rád gondoltam én;
Aludnék most, de téged táncba vittek.*

Szabó Gizella fordítása

GYURKOVICS TIBOR VERSEI

VARÁZSLÓ

*Arcát az égre fintorítja föl
és lába, mint virágok gyökere,
a mélybe nyúl, a föld alá,
hol elporladt a sok-sok anyaöl.*

*Fondorlatával bodorítja szépen
a hervadó kék, sárga színeket
és tépdesi az élő ízeket
a bogarak halotti jelmezében.*

*Nem értem őt. Fejére húzza lassan
a látomást, az omló szemfedőt
s arcára vonja azt a sok redőt,
mik néma jelként szállnak a magasban.*

*Az éjszaka megmoccan valahol.
A fény törik, mint hófehér üveg
ezer darabbá. S ő, a rémület
kormányosa, számlálja élüket:
hajlong, tusázik, vért köp és dalol.*

ERDEI MANÓ TÁNCA

*Piros varázs meg zöld varázs
meg hús, meg rongy, meg szalmaszál,
erdő közepén tarka váz
figurás, balga táncra áll.*

*Ez voltam én, ez lettem én,
magános torzó, lázadás,
a szívem rossz és kőkemény,
torkomban ég az elmulás.*

*Ne féltsetek, ropom tovább
erdő közepén, egymagam
ujjongva és vigasztalan*

*rúgom magam idebb-odább
groteszk, vigyorgó, vad galoppban,
s fölragyogok a csillagokban.*

HAJNAL

*A hajnal néhány pillanatra ér fel
a végtelenség tág lehelletével.
Egy illat és egy fény, egy bátor színfolt,
mi kezdet óta, végtelenül így volt.*

*Vad illatok, hozzátok esdek én ma,
mint zenekarokhoz a süketnéma,
ha néha teste fölfogja a hangot,
mint egy elbődült, óriás harangot,
csak zengjete, hadd szóljon kürt a földön,
hogy életemet, haj! mivégre töltöm.
Egy illatért, aki a kertbe kószál
és erősebb egy nagyranőtt manónál,
bolondos táncra kel és hirtelen
a multat újra birtokba veszem.*

*Gyermek vagyok a tóban és a partján,
meg is mosdhatnék, ha nagyon akarnám,
de nem tudom akarni mégse, mégse
megfoghatatlan a mult szövedéke.*

*Egy pillanatra, mint a vak a képre
úgy emlékszem az illatok mezére,
úgy emlékszem, hogy jártam ott a földön...*

*Es nincs tovább és semmi végtelenség
és túlélni a percet képtelenség.*

*Segitsetek, ti illatok, ha keltek,
utasai egy ájult végtelennek,
érintsétek szigetemet a körből
várom a percet, kitessék a ködből.*

*Igy állok minden reggel s várva várok
egy percnyi, vak örökkévalóságot.*

AMADÉ ÉLETE ÉS HALÁLA

Irta Szabó Anna

Nem volt fájdalmam, mikor kiszálltam a mentőkocsiból, egészen a felvonóig eljutottam görcs nélkül. A felvonóban erősen belekapaszkodtam ugyan az uram karjába, de mire a negyedik emeleten kiszálltunk, már megint jól éreztem magam. Az előcsarnokban az uram le akart ültetni, hogy majd előkerít valakit, aki gondjába vegyen, de már jött is felénk egy kék-re-fehérre vasalt-keményített fehérbőbitás szöszeke leánya. Amint meglátott minket és a lehelyezett kézításkát, friss gyermekhangon kiáltott be egy fehér ajtón:

— Amarilli madám!

— Milyen szép neve van — mondta az uram.

— Tetszik neked? Ha kislány lesz, legyen Amarilli. — kérdeztem, de csak gondolatban. Éppen nem tudtam szólni, mert megint összehúzta testemet-lelkemet a fájdalom, de mire elmúlt, az eszem már hegyen-völgyön túl volt. Okosabb, ha nem kezdem. Majd csak lesz valahogy. A világon minden gyermeknek lett neve, lesz ennek is. Tartottam tőle, hogy az uram lelkében megrezdíték valami fájó húrt. Minek olyat mondani: „ha kislány lesz...” Ebben már az is benne lenne, hogy nem is biztos, lehet megint fiú.

Természetes, hogy az ötödik gyermekről nem beszélnek annyit érkezése előtt, mint az elsőről, de annyit kevés jövővenyről hallgatnak a családban, mint erről a piciről, aki most minden agyonhallgatás ellenére igen határozott, félre nem érthető módon jelentkezett. Mindig furcsa szorongás fogott el, a testi fájdalmak okozta elborult lelkiállapoton túl is, amikor ott tartottam, hogy találkozni fogok a titokzatos kis lénnel, akit kilenc hónapja hordoztam magamban. Magamban sokat beszélgettem vele, amióta csak tudtam, hogy érkezik.

És ha én úgy gondolom, hogy Amarilli legyen, akkor miért ne legyen Amarilli? Elvégre az uram éppen most mondta, hogy szép név, tehát neki is tetszik.

Megjelent Amarilli madám. Kedves volt, fiatal, nyugodt, komoly.

— Jöjjön csak be, kismama — mondta —, előbb felvesszük az adatokat.

A szöszeke kislány is velünk jött. Engem leültetett.

Amarilli madám nyomtatványt vett ki a kis fehér íróasztal fiókjából, rám nézett, bemártotta a tollat. Ekkor valahol a fehér lepedő-függönyök mögött telefon szólalt meg. A kislány szaladt oda.

— Amarilli madám, keresik telefonon — fontoskodott.

— Megyek — mondta Amarilli —, addig te töltsd ki az ívet. Látod a nyomtatott kérdéseket? Mindég mellé kell írni az üres rovatba a választ, amit majd a kismama mond.

A kislány nagy gonddal ült le a székre, mégegyszer bemártotta a tollat, hang nélkül olvasta a nyomtatvány szövegét, csak a szája mozgott. Megkérdezte nevemet, foglalkozásomat, beírta.

— Mikor született, kismama?

Megmondtam, hogy negyven évvel ezelőtt. Őszinte, naiv csodálkozással emelte rám kék szemét.

— Hányadik szülése ez?

— Ötödik.

— Élnek a gyermekei?

— Igen, mind a négy.

— Melyik évben, hónapban és napon születtek?

Nem tudtam válaszolni, mert megint fájdalmam lett. A kislány ijedten felugrott, hozzám jött, ügyetlen készséggel megsímogatta a kezemet, karomat.

— Jaj, kismama, ne féljen — susogta —, igazán ne féljen, biztos most már hamar meglesz. Ötödik baba.

A fájás hamar elmúlt. Szerettem volna megsímogatni bodros kis fejét, de összegyűrődött volna a főkötője.

— Maga hány éves, kedvesem? — kezdtem én a kérdésezést.

— Tizenkilenc — és becsületesen, de nagyon halkan hozzátette: — leszek novemberben. Mivel március eleje volt, ez a legjobb esetben is több mint nyolc hónap.

— Maga ugy-e bábaképzős? — kérdeztem.

— Igen, első éves.

— És most meddig marad itt? Ilyen későn.

— Gyakorlatra éjjelre is beosztanak minket, de csak kettőig. Aztán a nővér-szobában szabad aludnunk.

— Nem nagyon rossz ez?

— Hát bizony álmos az ember, de tetszik tudni, éjjel többet lehet tanulni. A legtöbb kisbaba éjszaka jön a világra.

Aztán még hozzátette:

— A kismama lesz a huszadik szülésem.

— Hogyan, hát már önállósodik is?

— Jaj, dehogy — és majdnem hangosan nevetett, olyan mulatságosnak találta ezt a feltevést —, csak ez lesz éppen a huszadik szülés, amit látok. Még még három császármetszést is láttam, lent a műtőben.

Folytatni akarta a kérdőív kitöltését, de én megint elsápadtam és összehúzódkodtam. A kislány a lélekzetét is visszafojtotta. A terem másik oldaláról hallani lehetett Amarilli hangját, amint szünet után beleszólt a telefonba:

— Igen, szívem. Hát persze. Legyél egészen nyugodt.

Kis csönd.

— Fiacskám, de most már menj haza. Az ablakban van papírban felvágott, elkészített salátát találsz a konyhaasztalon, a krumpli a gázon van, melegítsd meg. De igazán melegítsd, ne edd hidegen.

Kis csönd.

— Hát azért siess haza, ki kell pihened magad.

Kis csönd.

— Nem, ezt majd megbeszéljük délután. Most be kell fejeznünk, várnak.

— Igen.

— Én is.

Picit csendült a telefon, ahogy letette. Fél másodpercig még állt mellette. Szokatlan ez a nagy csend a szülőszobában.

Visszajött az íróasztalhoz, gyorsan befejezte a kérdőívet.

Én az órára pillantottam.

— Kimehetek még egy pillanatra a folyosóra?

— De csak egy pillanatra.

Az uram hátul egymásba tett kézzel állt a nagy ablaknál, nézett ki a sötétbe. Kicsit megérintettem a karját, megfordult. Megsímogatta a vállamat, megérintette ajkával a homlokomat.

Nagyon halkan beszélt:

— Már megjött Kovács doktor. Bement az orvosi szobába átöltözni. Sietned kell — mondtam és a nagy órára néztem.

— Jó, jó, most egy kicsit ne gondoskodj, most csak te vagy fontos.

— Már megyek vissza — nyögtem. A karjára kellett támaszkodnom, úgy vonszolt vissza az ajtóig.

Kovács doktor valóban pillanatok alatt jött. Ősz halántéka gondosan megfésülve, mintha nem is egy fáradságos nap utáni pihenés helyett jött volna ide.

— Megvizsgálom, asszonyom.

Minden idegемmel figyeltem a vizsgálatnál. Nem akartam kérdezni, úgyse mondja meg, de az ötödik gyereknél már sokat tudunk.

Igen, a vizsgálat tovább tartott a szokottnál.

Kovács doktor rám nézett:

— Ugy-e, most is olyan bátor les, mint mikor utoljára itt volt? Milyen idős is most a kicsi?

— Négy éves elmúlt.

— Hogy is hívják? Láss, már arra sem emlékszem, hogy fiú-e, vagy lány?

Minden nyomorúságom ellenére is el kellett mosolyodnom:

— Gidának hívják, és fiú. Tudja, hogy én arról vagyok nevezetes, hogy négy fiam van.

— Az ötödik lány les — mondta, mintha el akarná hitetni.

Nem feleltem. Valami szégyelnivaló kis babona visszatartott a szólástól. Hogy el ne rontsam.

*

— Cérnakesztyűt kérek — hallottam Kovács doktor hangját.

— Forró-hideg vizet.

Éreztem, hogy erős lámpák égnek, de nem is gondoltam arra, hogy kinyissam a szemem. Sötétség illett a kinok borzalmához, és időtlenség. Mintha időben is, térben is nagy-nagy távolságra szaladt volna tőlem mindaz, ami akkor volt, mikor még ura voltam a testemnek, mozdulataimnak, gondolataimnak. Most csak annyiban volt testem, hogy minden erővel fáj, és annyiban voltak gondolataim, hogy ezt észleltem.

Végre valaki fölém hajolt, altatómaszkot tettek az arcomra.

— Mélyet lélegezzék, kedves.

És akkor lassan fények gyúltak fel, egyre erősödő világítással. Nem a szülészoba lámpái, hanem a fájdalmak megszűnésének fényei. Valami mesebeli napsütötte táj, az egyik pillanatban mint egy tó selymes kék-ezüst tükre, aztán sárgás-zöld fényű lankás hegyoldal. A hegyoldalra gomolygó fehér felhők ereszkedtek. A felhők között hol eltűnt, hol előbukkant egy fehéringes kicsi gyermek, olyan, mint a gyerekkori Jézuska-képeken. Ugrált, elbotlott hosszú ingében, négykézláb küszködött, hancúrozva nevetett. Szerettem volna segíteni, felállítani, de minduntalan eltűnt a felhők fehér füstjében.

*

Mikor magamhoz tértem, a szűszke bábaképzős bóbítás fejét láttam magam előtt. Verejtéket törölgetett a homlokomról, nagy kék szeme karikásan meredt rám. Bár fehér kendő volt a szája előtt, mégis megértettem, hogy ijedten vigasztalgot:

— Kismama, édes kismama...

Nagyon nehezen szedtem össze gondolataimat. Tisztán láttam az órát szemben a falon, de sehogyse tudtam visszaemlékezni, hány óra lehetett, mielőtt elaltattak. Mintha azóta minden megváltozott volna. Nyugtalanul néztem körül, és percekig tartott, amíg ráésszéltem, hogy gyerek-sírást hiányolok. Testi-lelki megerőltetésembe került, amíg megkérdeztem:

— Él a kisbaba ?

Amarilli madám felelt:

— De még mennyire, hogy él ! Nagyon szép kis baba, gömbölyű, egészséges, már a doktornő is megnézte, nagyon meg volt vele elégedve. Azonnal megmutatjuk.

El is tűnt. Hamarosan megjelent egy habfehér pólyába kötött alvó csöppséggel.

— Vajon mennyi ideje élhet már, ha az első síráson ennyire túl van ? — gondoltam, de jobbnak tartottam nem kérdezni.

— Tesszék endem mednézni, anutám — gügyögött Amarilli — én vadot a ledédeszebb kislebaba a víjádón. Milyen szép fizujám van, milyen édesz apjő tezeztém, a töjmoctém, mint a döndszem !

Könnnyek jöttem a szemembe és nagyon gyengének éreztem magam.

— Amarilli lesz a neve, mint magának — suttoztam.

— Ennek ugyan nem — nevetett Amarilli —, legfeljebb Amadé, mert ez nem kislány ám: legényke.

Nem feleltem semmit. Legényke, azaz fiú. Az ötödik fiú. Eszembe jutott, hogy a nagymama mindenkinek el fogja mondani, mennyire reméltük, hogy ez végre leányka lesz, dehát, lám, ilyen az élet — és meglepően összecsapja majd a kezét, még akkor is, amikor már huszadszor meséli — legényke lett ez is.

Amarilli várt egy kicsit, de aztán mégis megkérdezte:

— Mit írjak be, kismama, mi lesz a neve ?

Magam is meglepődtem, amikor csöndesen, határozottan válaszoltam:

— Legyen Amadé.

Amarilli elvitte a babát, nekem pedig igen rossz érzésem támadt. Ilyen furcsa neve van. Csúfolni fogják az iskolában. Nagymama százszor meg fogja kérdezni: hogy juthatott eszedbe, hogy ilyen nevet mondj rá ? Amadé, Amadé... Hiszen senkit se hívnak így.

— De igenis, — fogom felelni — Wolfgang Amadeus Mozartot, és az uram úgy szereti a Mozart-muzsikát.

Vagy talán mégis jobb lesz, ha nem felelek majd semmit a nagymamának.

Arra is gondoltam, hogy még lehetne segíteni. Amarilli madám nem volt ugyan látható, de a szőszke képzős ott ült a szomszéd üres szülőágyon, fázósan, álmosan. Őt megkérhetném, menjen utána és mondja meg, mégsem akarom, hogy Amadé legyen. De nem kértem meg. Csak azt kérdeztem, nem megy-e aludni.

Ijedten kapta fel a fejét:

— Nem, még nem, kismama, megvárom, amíg magát kiviszik a betegszobába.

Csönd lett.

Lehunytam a szemem, nagyon fáradt voltam. A fülem kicsit zúgott. Nagyon messziről valaki azt suttogta: Amadé, Amadé, kicsi Amadé...

*

A betegszobában már túl voltak a reggeli mosdatáson, mire engem elhelyeztek a friss ágyban. Őt asszony közül négy nagy figyelemmel kísértte ezt a műveletet, csak az ötös, a szomszédom feküdt mozdulatlanul, lehunyt szemmel.

Amint az ápolónők kimentek, a túlsó sarokból, a hármas ágyról megszólalt egy élénk szemű, pirosképű fiatalasszony:

— Hatoska, ugy-e maga az, aki tegnap este jött be, mentőkkal. Mondta a Kató madám, hogy a Kovács doktor úr direkt visszajött maga miatt. Ugy-e biztos meg voltak egyezve, hogy maga fizet neki a szülésért ?

De választ sem várva folytatta:

— Hát tudja, nagyon okosan csinálta, mert a Kató madám mondta, hogy más orvosnál meg se maradt volna az ilyen gyerek. Rosszul fekdűt, csak a Kovács olyan művész, hogy még az ilyen is ki tudja csalogatni. A Kató madám direkt odament megnézni, mondta is a kicsiknek, a képzősöknek, hogy nektek micsoda mázlitok van, két hete se jártok ide, aztán mindjárt ilyesmi akad, ami csak minden szentidőben egyszer. Az egyik képzős még el is bögte magát. Bizony. Meg hogy alig birták életrekelteni a gyereket, úgy dugdosták hidegből melegbe, meg melegből hidegbe. Mondja, hatoska, ugy-e örül, hogy életben maradt a gyerek? Fiú, ugy-e? Mondja, hogy hívják?

— Amadé — feleltem ijedten.

A hármasnak ettől elakadt a szava.

De azért jószívű asszony lehetett, mert vagy tíz perc múlva megkérdezte, nem vagyok-e éhes, adna finom linzertésztát, még oda is hozná az ágyamhoz, mert ő már ötödik napos, harmadnapja, hogy járkál.

Megköszöntem, elhárítottam.

Az egyes — keményarcélú fekete asszony — szigorúan rászólt:

— Ugyan hármaska, hagyja már békiben az ujhatost. Van neki elég baja, nem kell, hogy maga folyton zaklassa.

Csodálatosképpen a hármas megbékélten felelt:

— Jól van, no, nem akartam bántani. Majd befogom a szám.

Hamarosan hozták a babákat. Az enyémet még nem, mert csak huszonnégy órával a szülés után szokás kihozni. Megpróbálkoztam, hogy kikérjem a csecsemősnővértől. Vissza is ment készségesen, de üres kézzel jelent meg újra. A főnővér azt mondta, hogy csak az éjjel született, még nem lehet kihozni.

A második szoptatás utánra megtudtam, hogy az egyesnek két nappal ezelőtt született kislánya, a kettes vidékről jött fel már egy hete, mert az orvosok úgy jósolták, hogy tegnapelőtt lesz meg a babája, első gyerek, de még mindég nincs semmi. Készségesen szolgálta ki az ágyban fekvőket: ivóvizet hozott, kimosta a mellszívót, becsavarta a hármás haját. Nagy vágyakozással, tudálékos szakértelemmel csodálta a kisbabákat: hej, mikor lesz már nekem is egy ilyen kis aranyom! Ha lefeküdt és egyet sóhajtott, a többi asszony felfigyelt, mind istápolni akarta és beküldeni a szülőszobára. Ijedten védekezett: egyáltalában semmit sem érez, igazán nem fáj semmi. Borzasztóan félt, de szegyelte a többiek előtt. — A hármasnak második gyermeke született, kislány, pedig fiút szeretett volna, mert már van egy hatéves kislánya. A pici most öt napos, de a férje még nem látogatta meg. Ezért néha a párnába fúrt fejével sírt egy-egy verset, de aztán megint tréfált, kérdezett, mesélt. Ha túl zajos volt, az egyes leintette.

A terem másik oldalán a négyessel kezdődött a sor. Gyönyörű vöröszőke hajú kövérkés teremtés. Duzzadt melléből egész nap áramlott a tej. Az ő kislánya már négy hetes, császármetszéssel született, azért volt még itt.

Az ötös nyurga teste majdnem végigért az ágy hosszán. Vagy olvasott, vagy behunytt szemmel hallgatott. Még négy napos fiacskáját is csak némán ölelte magához, nem gügyögött neki, mint a többi anya. Nyilván tartási lapján hajadoni név szerepelt.

Délután négykor hozták ki negyedszer a csecsemőket. Az enyémet még mindég nem. Megint megpróbálkoztam, de most még vissza se ment a nővér megkérdezni. Azt viszont megígérte, hogy hét órákor okvetlenül kihozza.

Négytől hétig nem tudtam aludni egy pillanatot se. Lehunytt szemmel próbáltam magam elé idézni az arcát. Kis dagadt orra volt, mulatságosan hullámos szája, a homloka vörös, és feltűnően ép koponyaformája. Legalábbis így emlékeztem. A szemét, sajnos, nem láttam. Biztosan sötétkék, hiszen minden újszülötté sötétkék. Nagyon-nagyon kívántam már látni, legalább a pólyán keresztül megölelni apróska testét.

A hétórás szoptatás előtt különös gonddal fertőtlenítettem a kezemet; ha majd az ujjamat a pici tenyerébe fektetem és megszorítja, kára ne legyen belőle.

Kettesével hozták be az apróságokat. Az egyes, hármas, négyes és ötös már megkapta a magáét, mikor a nővér megegyeszer bejött, karján csak egy pólyával, megállt az ágyam végében és megkérdezte, mintha ez lenne a világon a legegyszerűbb dolog:

— Melyik oldalra tegyen, kismama, hol fogunk most szopizni?

Nem is tudtam szólni, erre nem gondoltam előbb, de hirtelen úgy fordultam, hogy a jobboldalamon legyen hely. Sok hely, hogy le ne essen. Átöleltem a pólyát és odaadtam a mellemet. Amadén fehér ingecske és világoskék zubbonyka volt. Apró kezeivel a pólya szalagjába csimpaszkodott, várakozásomon felül nagy, sötétkék szemmel nézett rám. Rám-nézett, nyugodtan, és úgy éreztem, kicsit bánatosan, figyelmesen és idegenül. Egyáltalán nem mutatott hajlandóságot arra, hogy szopjon.

— Persze, hiszen nincs még huszonnégy óras sem — próbáltam vigasztalni magam, de a szívem nagyon nyugtalankodott.

— Amadé — suttoztam, — pici Amadé, Amadeus...

Amadé egy pillanatra behunyta a szemét, aztán megint felnyitotta. Figyelmesen néztük egymást, amíg csak újra nem jött a csecsemősnővér, és el nem vitte.

Az este tízórás szoptatásnál mintha néhány szívó mozdulatot tett volna a szájával.

— Még nagyon fiatal, majdcsak megtanulja — vigasztaltam magam.

De másnapra se lett benne több táplálkozási hajlam.

Szóltam a nővérnek. Odajött, megpróbálta gyengéden pofozgatni a gyermeket. Négy fiút neveltem, hát ismertem ezt a módszert, azt is tudtam, hogy most semmit sem érhet, hiszen nem is alszik. Nézett, nézett, okosan, sötétkéken — és nem akart szopni.

— Majd bejön a főnővér — ígérte a csecsemős. De nem jött.

Harmadnap, még az orvosi vizit előtt megpróbáltam, lábra tudok-e állni. Sikerült. A másik öt asszony közül négy élénk figyelemmel kísérte merészségemet. Az egyes helytelenítette, a kettes őszintén csodált, a hármas karonfogott, hangosan nevetett, a négyes háromszor is figyelmeztetett, hogy a főorvos haragudni fog. Csak a nyurga ötös olvasott közömbösen.

A kísérlet annyira sikerült, hogy szédülve ugyan, a falat támogatva, de eljutottam egészen a csecsemőszobáig. Bekopogtam és bejelentettem, hogy okvetlenül beszélni akarok a doktornővel.

— A doktornő még nincs itt — válaszolták, de majd szólnak neki, és be fog jönni hozzám.

Egyébként pedig ne aggódjak, mert a gyermeket mostantól kezdve mesterségesen táplálják, a doktornő különös gonddal kezeli.

Egyre jobban szédültem, vissza kellett mennem az ágyba.

Ebéd után bejött a csecsemős főnővér. Kedvesen érdeklődött hogy-létem felől. Elmondta, hogy a doktornő nagyon sajnálja, éppen a professzor úr volt bent a kórtermünkben, mikor be tudott volna jönni, később már nem volt ideje. De különben is, higgyem el, ő mindent megtesz.

a többi csecsemősök is. Hiszen ez a legédesebb kisbaba az egész osztályon, mindenki nagyon szeretné, ha megmaradna. A doktornő tegnap este is külön betelefonált megkérdezni, hogy van a kis Amadé.

Aztán megkérdezte, hogy ugye, ez már az ötödik gyerek, és mind fiú.

— Hát bizony, édes jó Istenem, nagyon szép az, nagyon szép. Mint az orgonasípok. És mind fiú. De ugye, négy fiút felnevelni is éppen elég? Biztosan most már lányt szeretett volna. Lehet ám még magának gyereke, kismama, kislány is. Mert babona az, akárki mondja, hogy ha egy asszonynak öt fia volt, akkor már nem lehet lánya.

— Hiszen ezt nem is mondta senki — próbáltam közbevetni, de ő erőlesen folytatta:

— Hát nem mondta, nem mondta, de mondhatta volna, mert sok az asszonynép a világon, aztán sok mindent beszélnek össze. Meglátja, kismama, majd még mondanak ilyesmit magának. De ne higgyen ám nekik, ne. Olyan szép egészséges kislánya lehet még magának! Mert nehogy azt higgye, hogy én csak a kisbabákhoz értek, értek én a szüléshez is, tíz évig voltam szülésznő odahaza a kórházban. Sokat mesélhetnek én magának, ha most is nem kéne már megint szaladnom, mert a körmére kell ám nézni ezeknek a fiataloknak. No, minden jót, édes kismama, és higgye el, mindent megteszünk, én is, meg a doktornő is, meg a többiek is.

*

Amióta megértettem, hogy Amadé csak igen rövid látogatásra jött erre a világra, még jobban vártam a pillanatot, amikor kihozzák, és mindenképpen azon ravaszkodtam, hogy utolsónak vigyék el. Most már nem is erőltettem, hogy egyen. Az arccsókájáról lassan elmúlt a vörösség, fehér lett és egyre vékonyabb, a szeme egyre nagyobb. Sohasem sírt. Fontosnak tartottam, hogy a szobatársaim meg ne tudják, hogy Amadé nem maradhat meg. A hármas nagy zajjal dicsérte, milyen jó fiú a kis Amadé, sohasem bög úgy, mint az ő picije, akit úgy hívott: „rosz-szaság kisasszony“ és minden kórházi intelem ellenére cuppanósokat csókolt rajta.

Négy órakor megint kihozták Amadét a többivel. Most tiszta fehéren volt. Sokáig csukva tartotta a szemét, lehet, hogy aludt. Én mozdulatlanul vártam, mintha egy felnőtt féltett álmát őrizném. Egyszer csak kinyitotta a szemét. Akkor belemártottam a középső ujjamat a pohár vízbe, kereszt alakban háromszor megkentem a fejecskéjét, és nagyon halkán mondtam, hogy más ne érthesse:

— Amadé, én téged megkereszteltek az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében.

Amadé rebbenés nélkül nézett. Aztán még sokat mondtam neki:

— Amadé, te csak vendégül jöttél a családba. Talán nem is fogsz sohasem hazajönni, nem fogod meglátni a kosarat, amit készítettem neked. Tiszta fehér pelenkával béleltem ki, most még be van zárva a gyermekszobaszekrény felső részébe, hogy ne lepje a por addig se. Kis ágyat még nem vettünk neked, mert őszintén szólva nem tudjuk, hova tenénk. Én nem mertem a témát sohasse előhozni, mert attól félttem, az lesz a megbeszélés vége, hogy valaki kimondja: minek nekünk ez az ötödik gyermek, nincs elég gond a négygel? Ne haragudj ránk, Amadé, és ne gondold, hogy nem fogadtunk szívesen.

Ereztem, így kellett volna mondanom: nem fogadtunk volna szívesen.

— Szeress minket Amadé, pártfogolj minket, ne felejtkezzél meg rólunk, nagymamáról se, szüleiről se, testvéreidről se.

Amadé lassan lehunyta a szemét. Most igazán elaludt. Én legalábbis úgy gondoltam.

*

Mikor elvitték a csecsemőket, izgalomba jött az egész szüléset: szerda van, öt órákor látogatás. Én tudtam, hogy hozzám csak az uram jöhet, a nagymama nem hagyhatja ott a gyerekeket. Az uram is csak hat felé.

Már megérkeztek az első látogatók: a császármetszéses négyes ágya köré bőbeszédű, gömbölydés rokonok csoportosultak, főleg nők, sok cukrászcsomaggal és virággal — mikor az én ágyamhoz odalépett Kovács doktor. Nem orvosi köpenyben volt, polgári ruhában, a többiek talán észre sem vették, hogy ő az.

Megkérdezte, hogy vagyok, és csöndes, biztató hangon beszélt olyasmiről, amit a délelőtti vizit alkalmával már megbeszéltünk. Aztán, mint ha csak mellesleg mondaná, figyelmeztetett, hogy az uzsonnakávét ne igyam meg. Ki fogják ugyan hozni, mert már nem lehetett lemondani, de vigyázzak magamra, minél kevesebb folyadékot fogyasszak. Ő tudja, hogy erős vagyok, és most a legfontosabb az, hogy a négy nagy fiam érdekében...

A többit alig értettem.

Magam is ostobának tartottam magam, amint mégis megkérdeztem:

— Mondja, doktor úr, már nem él?

Kovács doktor csak a fejével intett, hogy nem.

Még ostobább volt, hogy erre azt mondtam:

— Értem. Köszönöm.

Kovács doktor még mondott valamit, amire nem emlékszem, és elment.

Úgy néztem körül a harmadnapra már megszokottá vált kórteremben, mintha most kerültem volna oda.

Az egyesnél egyenestartású feketekendős néni ült a széken, durva kezű, kínos rendességgel öltözött ember állt mellette. A kettes valahol a folyosón sétált esetlen testével, a hármashangosan zokogott a párnába.

Megpróbáltam az általános beszélgetésen keresztül odaszólni hozzá:

— Ne sirjon, hármaska, ma egészen biztosan bejön a férje.

De a hármashangosan zokogott, buzgón, szenvedéllyel. Irigyeltem.

A mennyezetet néztem, amíg végre hat óra tájban megjött az uram.

Két szál piros rózsát hozott, mint eddig minden újszülött üdvözlésekor: egyet nekem, egyet a jövevénynek. Mindjárt vízbe téttem vele, virágtartó híjján az ivópoharamba.

Úgy találta, jó színben vagyok. Elmondta, hogy még akkor, vasárnap éjjel telefonált, mindent megtudott. Kicsit csodálkozott, hogy Amadé lett a neve, de helyesli, mert igen kedves név.

Pedig jó lett volna, ha kifogásolja. Így még nehezebb. Éreztem rajta, most még kevésbé akarja éreztetni velem, mint valaha, hogy mennyire szeretett volna végre kislányt.

Elmondta, hogy a két nagy fiú otthon Amadé-indulót komponált, a nagymama pedig kijelentette, hogy madártejjel fog várni engem, attól szaporodik a tej. Gida addig könyörgött, amíg máris készített egy tállal, ezt ugyan a fiúk megették, de új lesz, mire jövök.

Negyed hétkor hirtelen az órájára pillantott:

— Ugy-e most már mutatják a kisbabákat? Megyek, megnézem Amadét.

És már fel is ugrott. Tudtam, szólnom kellett volna, mindent elmondanom, de elmulasztottam. Rémulten ültem föl, utána nyujtottam a kezem, de már nem látta meg a mozdulatomat, kilépett az ajtón.

A *Time and Tide* rövidítésekkel közreadta a két évvel ezelőtt elhunyt magyar származású világhírű fizikus, Neumann János egyik tanulmányát, amely első alkalommal — még a szerző életében — a *Fortune* hasábjain jelent meg. „Túlélhetjük-e a technológiát?” Ez a címe a tanulmánynak s ez az a kérdés, amely ma is változatlanul foglalkoztat minket.

A technikai fejlődés még mindig gyorsulóban van — állapítja meg Neumann. Döntő mozzanat ebben, hogy egyre könnyebben elérhetővé válik ki energiaszükségletünket. Még a szokványos fűtőanyagok — szén és olaj — is növekvő mennyiségben fognak rendelkezésre állni a legközelebbi húsz esztendőben. Nem vitás azonban, hogy a legnagyobb fontosságra a nukleáris energia emelkedik.

A reaktor-technológia csak másfél évtizedre tekinthet vissza s ez alatt az idő alatt is erőfeszítései elsősorban plutonium és nem energia termelésére irányultak, méltán számíthatunk azonban arra, hogy a reaktorok közvetlen gazdasági rendeltetése hamarosan messze fölül fogja múlni a maít. Ám semmiképpen sem természeti törvény az, hogy a nukleáris energia minden ellenőrzött felszabadítását a hasadási reakciókhoz kell kötnünk, mint eddig általában történt. A természetben a hasadás egyáltalán nem a normális útja a nukleáris energia felszabadulásának. A nukleáris energia rendszeres ipari kihasználása tehát még más és sokkal gazdaságosabb módokra is támaszkodhatik. Amellett ne feledjük, hogy a reaktorok annyira igazodtak eddig a hagyományos hő-, gőz-, generátor-, elektromosság ciklushoz, mint ahogy az először szerkesztett automobílok is igyekeztek a bricskához hasonlítani. Okkal tehetjük fel, hogy fokozatosan olyan eljárások jönnek létre, amelyek eltérnek

a vegyi tüzelésnél megszokott folyamatoktól és természetesebben és hatásosabban alkalmazkodnak az új energiaforrásokhoz. Következésképpen néhány évtized múltán az energiát olybá vehetjük majd, mint a levegőt, s ezzel eljutunk oda, hogy a szén és az olajat főleg nyersanyagként használhatjuk fel szerves kémiai összetételekhez, amire tulajdonságaik, mint a tapasztalat mutatja, pompásan megfelelnek.

Hasonlóképpen gyorsan megy előre — s egészen függetlenül a nukleáris haladástól — az automatizálás. Az automatikus szabályozás természetesen olyan régi, mint az ipari forradalom, mert hiszen Watt gőzgépénél a döntően új találmány az automatikus sebességszabályozó szelep volt. Századunkban azután kis elektromos kapcsoló és kikapcsoló készülékek az automatizálást egészen új alapokra helyezték. Lényegében a szabályozás minden javítása nem más, mint az információ-közlések javítása egy mechanizmuson belül.

Ma még nincs meg, de rövidesen számolnunk lehet egy egészen „abnormális” tevékenységgel s ennek kihatásaival. Ez pedig az időjárás szabályozása, vagy hogy becsüvagyóbb, de helytálló kifejezést használjunk: az éghajlat irányítása. Köztudomású, hogy minden nagyobb időjárási jelenséget s magát az éghajlatot is végső soron az a napenergia határozza meg, amely a földet éri. Ennek az energiameennyiségnek módosítása kívül áll az ember hatalmán. Ami azonban valóban fontos, nem maga az energiameennyiség, amely a földre esik, hanem ennek a mennyiségnek az a töredéke, amelyet a föld meg is tud tartani, mert a térbe visszavert energia hatása ugyanúgy semmi, mintha sohasem érkezett volna a földre. Hogy a szilárd talaj, a tenger vagy a légkör mekkora mennyiséget köthet le, különböző tényezőktől függ.

Ezeket a tényezőket mindezekig nem befolyásolhatta az emberi akarat, ma már azonban komolyan gondolhatunk ennek a lehetőségére is.

Az a széndioxid, amit az ipari szén- és olajtüzelés a légkörbe bocsátott — több mint felét az utolsó nemzedék életében —, elégségesen megváltoztatta a légkör összetételét ahhoz, hogy földünk átlagos hőmérséklete egy Fahrenheit-fokkal emelkedjék. A Krakatoa vulkán, amikor 1833-ban kitört, nem valami rettenetes energiameennyiséget szabadított fel. Mégis, ha a kitörés támasztotta por ott maradt volna a sztratoszférában 15 éven át, ez elegendő lett volna ahhoz, hogy hat fokkal süllyessze alább a föld hőmérsékletét. Ilyen mértékben fogta volna föl és tartotta volna távol bolygónk felszínétől a napsugarakat. Tényleg azonban csak három éven át úszott a légkörben s így öt kitörésre lett volna szükség, hogy az említett eredmény beálljon. Ez viszont lényeges lehűlést hozott volna. Az utolsó jégkor, amikor Északamerika fele és Észak-, valamint Nyugateurópa egésze jég alatt feküdt, akárcsak ma Grönland és a sarkvidék, csupán 15 fokkal volt hidegebb, mint a mi korszáunk. Viszont ha 15 fokkal melegebb lenne, mint jelenleg, akkor minden valószínűség szerint megolvadna Grönland és a sarkvidék jége és világszerte tropikus vagy félig tropikus éghajlat kerekednék fölül.

Nagykiterjedésű jégmezők tudvalevően azért tartósak, mert a jég egyrészt visszaveri a napfény-energiát, másrészt elsugározza a földi energiát, s mindkettőt nagyobb fokban, mint a közönséges talaj. Ha színes anyagot mikroszkópikus rétegben a jég felszínére szórunk vagy a fölötté lévő légkörbe juttatunk, ezzel gátoljuk a visszaverés-sugárzás folyamatát, mire a jég olvadásnak indul s megváltozik az éghajlat azon a helyen. Technikai-

lag lehetségesek az ilyen eljárások — írja Neumann — s költségük csak abban a nagyságrendben mozog, amelyet a vasúti hálózat fejlesztése vagy más komolyabb beruházások kívánnak. A fő nehézség az, hogy nem igen tudjuk részleteiben is megjósolni az ilyen drasztikus beavatkozások hatásait. A légköri folyamatok megismerésében azonban gyorsan közeledünk ahhoz a szinthez, amelyen már megengedhetjük magunknak a szabályozás megkísérlését. Számíthatunk arra, hogy néhány évtizeden belül olyan arányokban indulnak meg a légköri és éghajlati beavatkozások, amelyeket ma még elképzelnünk is nehéz.

Amit meg lehet tenni, az természetesen még semmitsem mond arról, hogy mit is kell tenni. Új jégkört teremteni, hogy meggyőtörjünk másokat, vagy új tropikus, „interglaciális” kort teremteni, hogy kedvére legyünk mindenkinek — nem szükségképpen ésszerű program. Bonyolult dolog kielemezni akár egy általános lehűlés, akár egy általános felmelegedés végső következményeit. Olyan változások, amelyekre utaltunk, módosítanák a tengerek szintjét, következőképpen a partvidékek lakhatóságát, módosítanák a tengerek párolgását, következőképpen az esőzések és jege-sedések mértékét s így tovább. Mi lenne káros és mi lenne áldásos, s akár ez, akár amaz a föld mely tájaira — nem világlik ki közvetlenül. Bizonyos azonban, hogy nagyarányú beavatkozások, amelyeket a sarkvidéken végeznének, annak rendje szerint kihatnának a mérsékelt égővek éghajlatára, s amelyeket a mérsékelt égővben végeznének, kihatnának a földgömb további negyedének éghajlatára. Mindez pedig sokkal szorosabb függésbe hozná bármelyik nemzet életét az összes többiével, mint akár a nukleáris háború fenyegetése.

Az olyan vívmányoknak, mint a

kiapadhatatlan energia, a nagyobb automatizálás, a közlekedés szédítő fejlődése, az éghajlat részleges vagy teljes szabályozása, külön említést érdemlő közös vonásaik vannak. Először az, hogy bár kivétel nélkül hasznosak, mindegyikük a rombolást is szolgálhatja. Még a nukleáris pusztítás legszörnyűbb eszköze is csupán szélső terméke egy olyan technikai eljárásnak, amely az energia felszabadítása és az elemek átalakítása révén óriási alkotásokra nyit lehetőséget. Az éghajlat-szabályozás legépítőbb rendszerei mögött is olyan belátások és technikák húzódnak meg, amelyeket az ember, ha éppen akarná, a klimatikus hadviselés eddig el sem képzelt formáira használhatna fel. Az ilyen fordulatokért persze nem a technikát és a tudományt kell hibáztatnunk.

Másodszor, mindezek a vívmányok külön-külön és együttesen is a földi világ egységesülését kényszerítik ki. Pontosabban kifejezve: olyan hatásokat idéznek elő, amelyek a föld egyik pontjáról kiindulva egyetlen más pontját sem hagyják érintetlenül. Az a technológia — emeli ki Neumann —, amely most van kibontakozóban s amely a legközelebbi évtizedekben uralkodóvá válik, tökéletes összeköttetésbe kerül a hagyományos és e pillanatban még nagyrészt érvényben levő földrajzi és politikai egységekkel és fogalmakkal.

Nyilvánvaló, hogy ez a helyzet, amely adottság számunkra, megfelelő elhatározásokat és cselekvéseket sürget. Bármire érezzünk is azonban hajlandóságot — hangoztatja Neumann —, egy döntő mozzanatot figyelembe kell vennünk, azt nevezetesen, hogy azok a technikai felfedezések, amelyek veszélyeket és változékonyságokat szülnek, önmagukban mind hasznosak vagy szorosan kapcsolódnak a hasznoshoz. S minél nagyobb hasznot művelhetnek, annál mélyrehatóbb változásokat vihetnek végbe. És so-

hasem az igazán nagy felfedezésekkel együttjáró változások azok, amik a veszedelmeket támasztják. Éppen ezért, ha megoldást keresünk, már eleve ki kell zárnunk az ál-megoldást. A válságon nem azal jutunk túl, hogy tilalom alá vetjük a technológiának ezt vagy azt a különösen „ártalmas” formáját. A technológia egyes részei ugyanis, akárcsak az alapul szolgáló tudományok, annyira egymásba fonódnak, hogy hosszú távon csak valamennyi technológiai eljárás teljes kiküszöbölésével szerezhetnénk érvényt a tilalomnak. Hasznos és káros technikák minden területen olyan közelségben fekszenek együtt, hogy sohasem lehet szétválasztani „az oroszlanokat a bárányoktól”. Végül pedig — állapítja meg Neumann — a technológia tilalmazása ellentétes lenne az ipari kor egész étoszával.

Senki sem vitathatja azonban, hogy valamiképpen meg kell oldani a problémákat, amelyek a nemzetközi feszültségből, a hadviselés, valamint a másoknak való ártás új lehetőségeiből adódnak. Kérdés csak az, hogy a szükséges alkalmazkodásokat, amelyek alighanem új politikai formákat és eljárásokat is kívánnak a nemzetek viszonyában, kellő gyorsasággal tudjuk-e végbevenni. Neumann szerint a legtöbb reményt abból meríthetjük, hogy az emberi nemet régebben is érték hasonló megpróbáltatások s ezekkel különböző zavarok után mégis csak megbírkózott. Úgy látszik tehát, hogy vannak az embernek veleszületett képességei, amelyekben továbbra is bízhatunk. Teljes receptet adni a jövőre, értelmetlen dolog lenne. Megjelölhetjük azonban azokat az emberi tulajdonságokat, amelyek elengedhetetlenek a megoldáshoz: türelem, rugalmasság, értelmesség.

*

Az új korszakot nyitó technikai vívmányok sorában Neumann csak

futólag említi az automatizálást, vannak azonban szociológusok, közgazdák, pedagógusok és politikusok, akiknek figyelmét éppen ez a kérdés vonja magára napjainkban. Átok vagy áldás fakad-e belőle? Egyesek földi paradicsomot várnak tőle, mások mérhetetlen munkanélküliségtől és válságtól tartanak miatta, némely dús képzeletű írók pedig egyenesen azzal rémítenek, hogy egyszer majd a robot-gépek fel is láznak alkotóik ellen s kiírtják az embert.

Az automatizálás ma már bőséges irodalmában tallózva, találkoztunk olyan véleményekkel, hogy robot-gépek, vagyis gépek, amelyek önműködően dolgoznak és közben az ember szellemi tevékenységét is pótolják, már régen jelentkeztek körülöttünk. Ilyen gép — mondják — az árusító automata is, amely a bedobott pénzdarab ellenében cigarettával, csokoládéval s más egybekkel szolgál. A legújabb automataink legfeljebb tökéletesebbek elődeiknél: megvizsgálják a pénzdarabot — nehezebb becsapni őket — s ha kell, vissza is adnak belőle. A hűtőszekrény is önmagát ellenőrző és irányító gépezet: a meghatározott hőmérséklet átlépése esetén magától kikapcsolja a hűtőszekrényt és helyreállítja a feladatául kapott „normális” hőmérsékletet. S hogy vagyunk a telefonnal? Technikai berendezései teljesen önállóan kötnék össze minket a kívánt állomással, tudtunkra adják, hogy szabad-e vagy foglalt a keresett szám, ha sikerült beszélnünk, az árát is a terhünkre írják. Margaringyarakat is ismerünk, ahol az egyik oldalon beömlenek a zsiradékok, a másik oldalon felsorakoznak a fogyasztásra kész csomagolt tömbök, anélkül, hogy az ember egyáltalán beleavatkozott volna az előállítás menetébe. Éppen ezért, ami az automatizálást illeti, tévesen emlegetünk új ipari forradalmat, mert csak az a fejlődés közeleg a csúcspont felé, amely már a

gőzgép feltalálásával megkezdődött. Az ember azóta is változatlanul azon fáradozik, hogy minél több tennivalóval terhelje meg a gépeket.

Akadnak azonban más nézetek is. Ezek szerint ma sokkal nagyobb forradalom küszöbén állunk, mint amilyen a múlt század ipari forradalma volt. Be sem láthatjuk azokat a változásokat, amelyeket az atomerő hasznosítása hozhat magával. A még gyermekkorát élő elektronikus tudomány máris lehetővé teszi, hogy az emberi agyat sok esetben „elektronikus aggyal” helyettesítsük. Egy elektronikus számológép több mint 32.000 szorzási feladványt tud elvégezni egyetlen másodperc alatt. Mindegyik feladvány megoldásához egy rendes könyvelőnek kilenc percre lenne szüksége. S éppen az ilyen elektronikus berendezések segítségével fejleszthetjük egészen mesebeli fokra az automatikus ipari termelést. Nem is kétséges — úgymond —, hogy a varázsszó, amely a most következő évtizedekben megüli majd a világ gazdasági életét, az automatizálás lesz. A Szovjetunióban és az Egyesült Államokban, amelyek előljárnak e téren, máris mindennapi beszédtema ez.

A Szovjetunióban közel negyedik éve működik már egy üzem, amely dugattyúval látja el a Szovjetunióban készülő összes könnyű gépkocsikat. Ennek az üzemnek műszakonként csupán 9 munkásra van szüksége. Mihelyt a munkás elhelyezte a fémtömböket a szállítószalagon, a gépek önműködően végzik el az egész termelési folyamatot: formálást, lemérést, edzést, esztergályozást, fúrást, köszörülést, vájást, csiszolást, mosást és önozást. Közben az ellenőrzésről is gépi berendezések gondoskodnak s automatikusan történik a kész dugattyúk zsírozása, csomagolása és berakása. Az északamerikai Ohio-ban van egy vegyi üzem, amely naponként 650.000 font napalmot ter-

mel. S ez a gyártelep, amely 10.000 négyzetláb területen fekszik, mindössze négy szakmunkást és egy felügyelő mérnököt foglalkoztat. Pittsburgban tavaly megkezdtek egy erőmű építését, amelynek csupán hat emberre lesz szüksége ahhoz, hogy az egész várost ellássa világitó árammal és elektromos energiával. Úgy számítják, hogy az amerikai motoriparban, amelynek teljes automatizálását 4—5 éven belülre várják, 200.000 munkás fogja előállítani azt a mennyiséget, amit ma egy millió munkás termel. A clevelandi Ford-üzem, amelyet már nagyrészt automatizáltak, kétszer annyi motort állít most elő, mint az automatizálás előtt s az emberi munkaerő-szükséglet csupán egy tizede a réginek. Egy olyan hengersorozatnak a legvártása például, amihez előbb még kilenc óra kellett, most mindössze tizenöt percet igényel.

Akárhogy ítéljük meg azonban az automatizálás forradalmi vagy nemforradalmi jellegét, arra mindenképpen el kell készülnünk, hogy az önellenőrzést és önirányítást biztosító elektronikus tudomány és technika széleskörű alkalmazása félelmetes társadalmi problémákat fog felszínre vetni. Sokak véleménye az, hogy e problémák aránya jóval felülmúlja majd azokat a problémákat, amelyek elé a múlt század ipari forradalma állította az emberiséget. S ezek a problémák valami módon mind az emberi munkaerő-szükséglet csökkenésével függenek össze, amit az automatizálás hoz magával az érintett termelési ágakban.

Figyelemreméltó és részben megnyugtató azonban, hogy magának a tömeges munkanélküliségnek a lehetősége, amire elsősorban gondolnánk, aránylag kevés aggodalmat kelt. A szakemberek emlékeztetünkbe idézik, hogy annakidején, kereken 150 évvel ezelőtt az angol takácsok összetörték az első szövőgépeket, mert kényerük elveszté-

sétől tartottak. Hamar kiderült azonban, hogy a munkagép is az ember segítőjévé válhatik. Nem férhet kétség ahhoz, hogy az élet-színvonalnak azt a rendkívüli emelkedését, amely az ipari és iparosodott államokban azóta bekövetkezett, végső elemzésben az állandóan növekvő termelékenység, vagyis a gépek mind nagyobb arányú használata tette lehetővé. Ennek köszönhető, hogy ugyanakkor a heti munkaidőt is az utolsó öt nemzedék életében 70—80 óráról általánosan 48 órára, a különösen nehéz munkanemeknél 40, sőt 36 órára szállíthatták alá. Egyfelől a termelés mennyiségi és minőségi emelése, másfelől a munkaidő megrovidítése elhárította az úgynevezett „technikai munkanélküliséget“ is, amitől az ipari forradalom kezdetén oly sokan féltek. Magától értetődik, hogy a gépek helyenként kiszorították az emberi munkaerőt, ugyanakkor azonban éppen a gépésítés nyomán és azzal kapcsolatban új munkahelyek és munkaterületek támadtak. S eléggé általánosan látszik ma is az a bizakodás, hogy a folyamatban levő és a jövőben még tovább fejlődő automatizálások is — a gazdaság egészét tekintve — nem csökkenteni, hanem szaporítani fogják a dolgozók számára a munkahelyeket. Már ahhoz is, hogy az automatizálás igazában kibontakozhassék, rengeteg embert kell olyan tevékenységre alkalmazni, amilyenre eddig nem is gondolhattak. Egyszeriben megnövekszik és nagyobb lesz a szükséglet tanult munkaerőben, mint valaha is volt, mert folyvást újabb és újabb gépeket kell tervezni, ellenőrizni, kezelni és javítani. S ha talán kevesebb segédmunkást és alacsonyabb képzettségű szakmunkást kíván a jövő, annál több elektromechanikust, technikust és mérnököt. A nagyobb termelékenységből adódó nagyobb bánya- és gyáripari, valamint mezőgazdasági jövedelmek pedig ará-

nyosan nagyobb keresletet támasztanak munkaerők után a kereskedelemben, a közlekedésben, a hírszolgálatban, a bank- és biztosító szakmában, a műiparban és a kultúriparokban. Sok hivatkozás történik ezzel kapcsolatban az eddig tapasztaltakra is. Amióta például automatizálták a clevelandi Ford-üzemet, azóta az összes Ford-művek munkáslétszámát 40%-kal kellett emelni. Tavalyi kimutatás szerint a detroiti General Motors a fokozódó automatizálás ellenére 1940 óta megkészszerzte alkalmazottainak számát.

Megjegyezhetjük még, hogy bár elvileg nem igen lehetne határt szabni az automatizálásnak, gyakorlatban másként fest a helyzet. Komoly szakemberek állítják, hogy az automatizálás lehetőségeit és várható terjedelmét sokszor eltúlozzák. Szerintük azok az iparágak, amelyek valóban alkalmasak az automatizálásra, manapság a dolgozóknak alig 25%-át foglalkoztatják. Ám az ide tartozó üzemek automatizálása is akkor tökébefektetéseket igényel, hogy kereszttüvitelére csak akkor kerülhet sor, ha az adott konkrét viszonyok között is előnyösnek ígérkezik. S amíg e tekintetben a szocialista rendszer határozott fölényben van, a kapitalista rendszerben az is szükséges hozzá, hogy a tőke tulajdonosai a nagyobb árumennyiség számára a fölvevő piacot hosszú időre biztosítva lássák.

Ha azonban így meg is nyugtatnak bennünket a szakemberek arról, hogy az automatizálás végeredményben és hosszabb távon csakis javára válik az emberiségnek, nyilvánvaló, hogy akkor sem szabad túl gyors ütemben és gondos előkészítés nélkül szélesíteni az automatizálás körét. Mert hogy elkerüljük a gazdasági megrázkódásokat és a nagyarányú munkáselbocsátásokat, állami, társadalmi és egyéni érdek mindenütt. Megemlítem mindenesetre, hogy

két évvel ezelőtt XII. Pius pápa is kitért egyik beszédében erre. A Szentatya teljesen pozitív módon értékelte a modern technikai és tudományos vívmányok sorában az automatizálást is, de óvott attól, hogy ezt a forradalmi jelentőségű technikai átalakítást bárhol is el-siettetten és kihatásainak számbavétele nélkül vezessék be. Hangoztatta a pápa, hogy mindig az ember személyiségének és az ember jólétének kell a gazdaság közép-pontjában állnia. S végzetes lenne megelégedezni arról, hogy pusztán az anyagi életszínvonal emelése önmagában még nem elégséges, hanem vele együtt kell előbbre vinni az ember szellemi és erkölcsi életét is.

Az automatizálást tehát, akárcsak a tudomány és a technika egyéb vívmányait, semmiképpen sem szabad „átoknak“, az emberiség veszedelmének felfognunk. Az automatizálást elutasítani annyi lenne, mint lemondani a termelés elérhető fokozásáról, ami senkinek sem szolgálna javára. Csak arra kell ügyelnünk, hogy kedvezőtlen emberi és társadalmi kihatásainak okosan és idejében elejét vegyük. Erről szólva kétségtelennek látszik, hogy a munkáskezek további folyamatos foglalkoztatása okából esetleg nem is sejtett mértékben csökkenteni kell majd az egy-egy dolgozóra eső munkaidőt. Ezzel természetesen nincs is baj, mert ki ne fogadná szívesen, ha kevesebbet kell a megélhetésért fáradoznia? Minthogy azonban a kevesebb munkaidő ellenére is emelkedni fog az életszínvonal, igen éles formában merül fel a kérdés, hogy mit is csináljanak szabad idejükkel az emberek? Mert attól, hogy csupán a megszokott módokon szórakozzanak, nem sok jót várhatunk. Előrelátható tehát, hogy óriási feladatokkal kerül szembe a nevelés s általában az egész kultúrpolitika.

*

Nagy elmélyüléssel nyúl hozzá az imént érzékeltetett problémához *Michael Horatzuk*, a *Der Grosse Entschluss* neves írója. Igaz, hogy tanulmányának címe: „Vissza a kórkorba“, arra engedne következtetni, hogy Horatzuk talán éppen azzal az alapvető tétellel száll szembe, amelyet Neumann oly határozottan leszögezett: a technika és tudomány haladását sem nem állíthatjuk meg, sem vissza nem fejleszthetjük. Ilyesmiről azonban szó sincs.

Horatzuk meghallgatott nemrégiben egy tudományos előadást, amely azzal a valószínűséggel foglalkozott, hogy a 48 órás munkahét belátható időn belül 28 órás munkahétbe fog átmenni, mikor is az embernek napi nyolc óra helyett átlag öt órát kell majd dolgozni. Kirívó adatként említette meg az előadó, hogy az atomhajtású tengeralattjárón, amely automatizálás tekintetében messze előtte jár a jelennek, a személyzet naponként ténylegesen csupán 40 percet dolgozik, mert az összes munkafolyamatokról önműködő gépek és vezérlő berendezések gondoskodnak. Ez a fejlődés azonban — jelentette ki az előadó — méltán kelthet bennünk aggodalmakat is. Tartani kell attól, hogy a túl sok szabad idő hallatlan unalomba fullad, ami nem válik javára az embernek: örültté teheti, bűnözővé, avagy mindkettővé egyszerre.

Ebbe az előadásba kapcsolódva fejti ki Horatzuk, hogy mindenestre különbséget kell tennünk a megkövetelt szabad idő és a reánk kényszerített szabad idő között. Utóbbi a veszedelmes, az előbbi valójában nem. Pszichológusok már régen felfigyeltek a „dolgatlanság neuroziséra“, sőt a „vasárnap neuroziséra“ is, amelyek annál az embernél lépnek fel, aki nem tud mit kezdeni a szabad idejével. Magyarozatuk szerint az ember általában nem igen veszi észre heti munkája közben, hogy ő maga is

többé-kevésbé automata, aki nem szakíthatja meg a munkafolyamatot és minden mozdulatában meghatározott szabályokhoz igazodik. Minthogy azonban személyiségének vajmi csekély szerepe nyílik ebben a gépies foglalatosságban, rendszert kielégítetlen marad. Amikor azután elkövetkezik a szabad idő s ezzel megszűnik a külső ösztönzés és a kívülről támasztott feszültség is, csak egy nagy üresség az, amit az ember bensejében érez. Nézzük meg vasárnaponként a nagyvárosi utcán járkálókat — mondják a pszichológusok —, milyen fénytelen a legtöbbjüknek a tekintete, mennyire rá van írva az arcukra, hogy nem tudják: mitévők legyenek önmagukkal. S tapasztalni fogjuk, hogy szép számban vannak fiatalok is közöttük.

A modern civilizáció persze eszközöket is nyújt ennek a belső ürességnek a kitöltésére. Ujságot, könyvet, sportot, előadásokat, színházat, filmet és sok más egyebet. S mindezt aránylag olcsón. Akinek sok a szabad ideje, bármilyiket vagy akár valamennyit igénybe veheti s így menekülhet a veszélyes unalomtól. Nem áldás-e tehát a munkaidő lecsökkentése és a szabad idő növelése, amit az iparosítás hoz magával? S valóban, sokan emiatt is sürgetik a minél nagyobb mérvű iparosítást, az újabb és újabb technikai csodákat, holott — véli Horatzuk — a gramofonnál és a filmnél már gyanút kellett volna fognia az embernek: állj, hová is tartunk? A művész személyisége helyett csupán a lenyomata? Márván helyett gipsz? Drágakő helyett strasz?

Régi időkben a kalandkeresőknek maguknak kellett fáradniok, hogy feszültséget vigyenek az életükbe, s nem tudták előre, mi lesz a vállalkozás vége. Ma az ember mozijegyet vásárol s két órán át azonosítja magát a vászonra vetített hőssel, hogy legalább erre az időre feszültséget lopjon egyhangú

életébe. Az iparszerűen előállított detektív- és más izgalmas regények négy-öt órai feszültséget is kínálnak. A stadionban a játékosokkal azonosíthatja magát a szurkoló s így egy időre abba a hiedelembé ringathatja magát, hogy valami nagy ügyért harcol. Összegezve tehát: amit hajdanában fáradság és kockázatok árán kellett volna megszereznünk, ma már készen találják elének. Valamikor az ifjúnak magának kellett gáláns kifejezéseket ötlenie, ma csöstit válogathat a rengeteg „slágerből” tetszetős szövegeket, amelyek ráillenek a konkrét lelki indulataira. Azelőtt utazni kellett, hogy lássunk valamit a világból, ma a képeslap, a film, a rádió és a televízió az egész világot kitűnő csomagolásban szállítja otthonunkba, helyesebben éppen azt a világból, amit érdekesnek tarthatunk.

Az óriási technikai haladás előbb-utóbb nagyon is olcsóvá és kényelmessé teszi az életünket. Leszünk arról, hogy valamiért is fáradozunk. De ha ebben veszélyek rejlenek, tegyük akkor szándékosan nehezebbé az életet? Igen, tegyük — feleli rá Horatczuk. Mert ha túlságosan olcsó és kényelmes az élet, akkor elviselhetetlenné válik. Idővel meg fogunk csömörölni attól, hogy öröklék konzervet együnk s esetleg már későn ébredünk rá, hogy a konzerv-korban elfelejtettük, miként főzhetnénk magunknak egy tányér rántottlevest. Az ipar folyton több szabad időt ajándékozhat az embernek, de jó csak akkor művel ezzel, ha ugyanakkor megnövekszik az arravaló képesség is bennünk, hogy valamit kezdeni is tudjunk ezzel a tömérdek idővel.

Egyik eszköz az unalom ellen ma különösen népszerű: az ember végigszáguld a tájakon, lehetőleg messzire és lehetőleg sebesen. Nagyvárosokban észlelhetjük, hogy a vasárnapi autóbuszok száma nőttön

nő. Az ember kényelmes ülésen végigviteti magát a kiválasztott vidéken és a szemével élvezi a változatosságot. Ezzel úgy-ahogy túl is esett a vasárnap kietlenségén. Este pedig odaül a televíziós készülékhez és tovább leigelteti a szemét. Valahol olvasta Horatczuk: „Minél kevesebbet tud az ember létének céljáról, annál inkább gyorsítja a sebességet, amellyel a céltalanán vált életutat maga mögött hagyja.” S ez valóban így van. Mihelyt valami feladatunk támad, máris lassabban járunk. A céltalan ember azért nem tud elég gyorsan s elég messzire menni, mert keresi — a célt. Érti, hogy valami nagyon fontos dolog hiányzik neki, csak nem tudja, hogy mi ez a dolog. Az ideges fáradhatatlanság is legtöbbször a céltalanság jele.

Egyedül a cél megtalálása biztosíthat belső nyugalmat az embernek s ha ez a cél eléggé átfogó, vagyis olyan cél, amelyet az ember a nap minden órájában követhet, akkor fel sem merülhetnek életében sivár és unalmas napszakok. Nyilvánvaló, hogy a keresztény ember számára ilyen cél Isten és az ő birodalma. A valóban vallásos ember ideje akár pihen, akár szórakozik, a munkaidején túl is mindig ki van töltve. Eppen ezért a hívó ember meg van győződve arról, hogy gyermekeinek sem ajánlódkozhat nagyobb jót, mint ha valóban vallásos embereké neveli őket. S ma sokkal inkább, mint valaha, hiszen előrelátható, hogy ma született és serdülő gyermekeinknek képzhetetlenül sok szabad idejük lesz, amikor felnövekedtek. Tapasztalatból állíthatja — írja Horatczuk —, hogy akik értenek az imához s akikben él a felebaráti szeretet, azok nem ismernek semmiféle „dologtalansági” vagy „vasárnapi neurózist”, a szabad idő is jól kitöltött idő náluk és számukra valóban ünnep a vasárnap.

A KIS ÚT

Az egyik nagybőjti prédikációban újra hallottam a paptól, hogy minden lelki fejlődésnek az alapja az alázatosság. Márpedig én az életben vinni akarom valamire, nekem nem lehet ideálom az alázatoskodás. Jó keresztény akarok lenni, de hazudnék önmagamnak, ha magamat másoknál kevesebbnek tartanám. Meg nem is tartom helyesnek: olyan tutyi-mutyi embereket nevelni, akik mindig csak alázatoskodnak és az életben nem viszik semmire.

„Vinni akarom valamire az életben“. Mire akarja vinni? Hogy sok pénze legyen és mindent megvásárolhasson, amit megkíván? Hogy előkelő állása legyen, és mindenki megsüvegelje? Hogy hatalma legyen és mindenkor érvényesüljön az akarata? Vagy arra vágyik, hogy tudományban, művészetben valami nagyot alkosson? Vagy, hogy embertársai hálával, szeretettel emleghessék nevét és működését? Vagy, hogy önmagából harmonikus, értékes, Istennek és embernek kedves személyiséget alakítson? Mit ért azon, hogy „vinni valamire?“

Ha az első hármat érti, akkor lehetséges, hogy ideig-óráig el tud érni bizonyos eredményt alázatosság nélkül is. De a többinek igenis elengedhetetlen előfeltétele az alázatosság. S itt álljunk meg egy pillanatra. Kétszer is úgy írja, hogy alázatoskodás. Pedig alázatosság és alázatoskodás nem azonos fogalmak. Alázatoskodni annyi, mint kívülről felvenni bizonyos édeskes modort, amelynek ugyancsak kívülről felvett tartalma önmagunk lebecsülése, és másvalakinek látszólagos, nem őszinte túlértékelése.

Mit jelent tehát az igazi alázatosság?

Az alázatosság *erény*, vagyis olyan jótulajdonság, amely gyakorlás által szíves *készséggé* fejleszthető. Szíves készséggé arra, hogy helyesen, azaz a valóságnak megfelelően ismerjük meg magunkat, ennek megfelelően viselkedjünk, és azt óhajtsuk, hogy más is ennek megfelelően viselkedjék velünk szemben. Az alázatosság tehát a

sarkalatos erények közül az *igazságosság* udvarába tartozik.

Az Isten különböző adományai, (az értékek, amelyekkel birunk) az erők, tehetségek, életkörülmények — különböző mennyiségben és milyenségben oszlanak meg az egyes emberek között. Az egyik embernek nagy izomereje van, de ügyetlenek a mozdulatai, a másiknak hangterjedelme megközelíti a három oktavot, de nem képes megfejteni egy hármasszabályt, vagy egy másodfokú egyenletet, a harmadiknak kitűnő családi kapcsolatai vannak, szinte beleszületett a szerencsébe, de nem képes egy reá bízott titkot egy fél óráig megtartani, vagy adott szavát beváltani. A negyediknek szépsége elbűvöl minden embert, addig, amíg meg nem szólal... az ötödik, hatodik...

Milyen balgák az olyan emberek, akik csak azokat az értékeket ismerik el, amelyek bennük vannak meg, és sem mások értékeit nem látják meg, sem a saját hiányait! Hamis önértékelésüknek aztán viselkedésükben is kifejezést adnak: antiszociálisak, hangosak, szerénytelenek, egocentrikusak, gögősek, igényesek, sértődősek, mások bajával nem törődnek, mások igényeit nem respektálják. Mindennek tetejében még örökké kielégíthetetlenek, irigyek, féltékenyek is, sőt a paranoia, cezárománia, és üldözési mánia is fenyegeti őket.

Az alázatosság nem abban áll, hogy az ember ne ismerje fel, vagy ne értékelje azokat az adományokat, amelyeket Istentől kapott. Szabad tudomásul vennünk és örülni

neki, hogy alkalmas izomzatunk és erős szívünk van, tehát igyekezhetünk futóbajnokságra, azt is tudomásul vehetjük, hogy szép hangunk, művészi belérzési képességünk van, érdemes pénzt és erőt befektetni, hogy kiképeztessük magunkat énekesé. Rájöhetünk arra is, hogy alkalmasak vagyunk tudományos elmélyedésre, új megfigyelésekre, ügyes, sőt félelmetes vitatkozásra, tudunk vezetni, szervezni, szép gondolatokat és érzéseket szépen kifejezni, lehet ennek örülni, szabad, sőt kell ezek kifejlődése és értékesítése számára helyet és lehetőséget keresni. A baj csak ott van, ha nem látjuk meg, hogy ugyanilyen tulajdonságok esetleg másban is megvannak, vagy hogy ezek helyett más tehetségek vannak meg másban, olyanok, amelyek belőlünk esetleg hiányzanak.

Aki az életben „vinni akarja valamire”, annak feltétlenül szociális emberré kell lennie, különben annyi negatív elemet sűrít össze maga körül, hogy ereje javarészt ezek leküzdése fogja lekötöni. De ezenfelül önmagában hordja ellenességét, mert ha hiányait nem ismeri fel, nem is tudja kiigazítani őket. Tudatlan és tanulatlan marad, nem fejlődik, mert hiszen minden bölcsesség birtokában gondolja magát.

Az alázatos ember felismeri hiányait és siet kiegészíteni őket. Felismert tehetségeiért, erőiért pedig hálás Istennek, felelősnek érzi magát a kapott talentumokért, és azért bizonyos szorongással ellenőrzi, vajon jól használja-e fel őket. Azért az alázatos ember kész tanulni mástól, figyelembe veszi más véleményét, értékeli és tiszteli a másokban levő értékeket, előzékeny és érdeklődő más tervei, sikerei, vagy küzdelmei iránt. Mivel pedig hiányainak, hibáinak, mulasztásainak, sőt bűneinek tudatában van, nem sértődik meg, nem méltatlankodik, nem mentegetőzik, ha egyszer-egyszer éppen akkor kerül

rossz megvilágításba, amikor történetesen nem érdemelte meg. Éppen azért kellemes kolléga, jó bajtárs, hűséges barát, szóval közösségi ember, aki pozitív elemeket fog maga köré sűríteni, s ezek öntudatlanul is segítségére lesznek abban, hogy a legnemesebb értelemben „vigye valamire az életben”. Bizony igaz van Pázmánynak: „Sem hazuggá, sem hálátlanná, sem bolondná nem teszi az embert az alázatosság.”

Marad még egy megoldatlan kérdés: ha azt látom, hogy nemcsak testi erőben, nemcsak szellemi képességekben, hanem erkölcsiekben is különb vagyok — „nem lopok, nem csalog, házasságot nem török, nem kívánom el a másét” —, akkor hogyan legyek alázatos?

Két eset lehetséges: vagy olyan kitűnő adottságokkal születtem, hogy mindezek természetes, könnyű megoldások számomra, vagy pedig olyan kitűnő nevelést kaptam hivatásos nevelőimtől, vagy magától az élettől, — hogy megtanultam ilyennek lenni. Mind a két esetben Isten kegyelme vezetett. „Ha pedig így kaptad, miért hálalkodol?” Akkor annál nagyobb hálával kell Isten felé nyugtázni és az emberek felé szolgálatban értékesíteni, amivel többet kaptam náluk. Különben is ez az elégedettség a jóhiszemű embernél csak egészen átmeneti jelenség lehet. Amikor önnevelésünkben elérünk az első sikerekhez, akkor természetesen örülünk neki, és hálátlanság is lenne nem örülni. Rövid idő múlva azonban, (ha őszinték vagyunk önmagunkkal szemben) ráébredünk, hogy mennyi rejtett hiúság, érzékenykedés, önszeretet és önsajnál, apró gyávaság, leplezett rosszakarát, nemtelen szándék bújik meg cselekedeteink alatt. Ez a ráébredés kellő fokra szállítja le önértékelésünket és megvédi a kevélység és gőg legrosszabb fajtájától, az erénygőgtől. F.

NAPLÓ

AFRIKAI KATOLICIZMUS. Most jelent meg a rendkívül érdemes és használható *Lexikon für Theologie und Kirche* második kiadásának jelentősen bővített és gyökeresen átdolgozott első kötete (Herder, 1957). Nagyon érdekes benne az Afrikára vonatkozó tanulmány Walbert Büllmann tollából. Meglepő, mekkora fejlődést mutat az afrikai katolicizmus helyzete. Északafrika időszámításunk első hat századában virágzó kereszténységet mutat fel, számtalan bazilikáját, sírját, feliratait hozták sorozatosan napvilágra. Itt élt egykor Cipriánus, Origenes, Dionysius, Dydimus, Szent Anasztáz, Ágoston és Ciprián. Ám ez a gyönyörű katolikus élet elpusztult, midőn az arab népvándorlás hullámai egészen az Atlanti Óceánig hömpölyögtek és átcsaptak Spanyolországra is. Az északafrikai mohamedán kultúra nemcsak a kereszténységet sorvasztotta el, hanem a további misszionálást is lehetetlenné tette. Csak a ferencrendiek próbálkoztak óriási áldozatokkal, számos hősi vértanúsággal, de szinte semminek mondható eredménnyel. „Fehér”, azaz Északafrika a mult századig szinte járhatatlan volt a katolicizmus számára, míg az ún. „Fekete” Afrika a nagy felfedezések kora, a XVI. század óta mindenfelől hozzáférhető volt. Jezsuiták már 1548 óta voltak a Kongóban, domonkosok 1563 óta Keletafrikában, kapucinusok 1637 óta Guineában és Kongóban, a partokról sokszor egész mélyen hatoltak be a fekete földrész belsejébe. A rabszolgakereskedelem és a vallásos élet ellanygulása Európában azonban a missziókat elsorvasztotta, úgyhogy a XIX. század elejére az afrikai katolicizmus összeomlott. A mult század nagy missziós mozgalma azután Afrikába is eljutott, manap pedig különösen az utolsó félszázad nagyon jelentős eredményeket könyvelhet el.

Századunk első esztendejében már 47 önálló egyházterület volt Afrikában: egyházmegye, vagy apostoli vikariátus; 1928-ban ezeknek száma már 128-ra emelkedett, 1955-re pedig, huszonhét év alatt, majdnem megkétszereződött a számuk: ma 243 egyházterület áll fenn. Érseki kerület van 27, püspöki egyházmegye 99, apostoli vikariátus 62, apostoli prefektúra 44, három nullius apátság, a keleti rítusok részére egy patriarkátus, két exarchátus és öt püspökség. Öt helyen, a délafrikai Pretoriában, a kongói Léopoldville-ben, a francia-afrikai Dakarban, a libériai Monroviában és a brit-afrikai Mombasában apostoli delegátus működik. Külön társulatok alakultak Afrika számára, a Szentlélek-atyák Francia-Afrika részére, Nyugatafrika számára a Lyoni Missziós Társulat, a Fehér atyák Észak- és Középfrika területeire, a Veronai misszionáriusok Szudánnak, Délafrika számára pedig a Marianhilli hithirdetők. 1912-ben Afrikában 2,105.500 katolikus volt, 1955-ben 18,896.649. Ezeket 1955-ben 12.759 pap gondozta, ebből afrikai nemzetekből való 1963, míg 1912-ben csak 94, akkor még „benszülöttnek” mondott pap volt. 1956. óta tizenhét afrikai nemzetiségű püspök vesz részt az egyházkormányzásban. A hívek fenti számába nincsenek belevéve a katechumenek, vagyis azok, akik keresztényeknek jelentkeztek és jelenleg készülnek a kereszttség szentségére; ezek száma 1955-ben 2,969.146 volt.

OVIDIUS születésének kétezredik évfordulójára jelent meg a Gondolat kiadónál A kétezereves Ovidius című antológia.

Ovidius kora — Augustus principátusának ideje — bizonyos hasonlóságot mutat a magyarországi irodalom Mátyás uralma utáni történetével. A korábbi nagy irodalmi föllendülést itt is nyomon követi bizonyos

l'art pour l'art, játékos, dekadens költészet, mely hajlamos az üres formaművészetre. Mikor Ovidius megírta első költeményeit, az őt megelőző elégia-író nemzedék (Propertius, Tibullus) már a csúcspontra érkezett, s ez a csúcspont a figyelmes szemlélőben a kilátástalan végpont érzetét kelti. Mi sem természetesebb, mint hogy a fiatal Ovidius szintén elfordul a valóságtól és képzelt szerelmét ostromolja forró versekkel. Nem mások ezek az első versek (A m o r e s), mint Catullus témáira készített retorikus parafrázisok.

A retorika egyébként is érdekes szerepet játszik Ovidius költészetében. Nem volt „poeta doctus”, meglehetősen fölületes filozófiai ismeretekkel rendelkezett, s ezért az a törekvése, hogy a költészetet retorizálja, menthetetlenül bizonyos trivialitáshoz vezetett. Nála a költészet szórakoztató olvasmánnyá lesz, mélyebb gondolati tartalom nélkül. Aki azonban mindenáron szórakoztatni akar, nem lehet aggályos; és Ovidius nem is az, egy pillanatra sem. Erkölszi szabadsága gyakran az otrombaság határát súrolja, s az istenekről elmondott mitológiai történetei sem föltétlenül szolgálták a római polgárok lelki épülésére. Érdekes egyébként, mennyire vigyáz a fölületes műveltségű Ovidius arra, hogy ezek a történetek minél ismeretlenebbek, minél régebbiek legyenek — így akar a művelt ember szerepében tetszelegni.

Az eddig elmondottak alapján legfőljebb egy közepes tehetségű költő arcképe bontakozik ki előttünk. Ovidius azonban lényegesen több ennél. Mert ha mondandója nem is volt túlon túl sok: ahogyan ezt a keveset elmondja, az olyan mesteri, hogy a művet az ember önkéntelenül is jelentősnek érzi. Páratlan tehetségű verselő volt. Még Vergilius „tökéletes hexaméterei” is szinte nehézkesnek tűnnek az ő lakkipós eleganciája mellett.

Önként jött ajakamra kötött formában az ének,
S vers lett mindenből, bármit is írt le kezem —

írja (Tristia IV. 10). — Az ilyen született formai tehetségek azonban — sajnos — csak nagyon ritkán szokták beváltani a tehetségükhöz fűzött reményeket. Nincs bennük önkritika — s Ovidiusban sem volt. Sőt, valami érthetetlen önteltséggel addig ismétli az egyszer már hatásosan találó „poént”, míg elcsépelet frázissá nem kopik. Az önkritikának ez a hiánya magyarázza pályájának óriási ingadozásait. A „Remedia amoris”-t, mely Eduard Norden szerint „a római költészet legüresebb termékeinek egyike”, nyomon követik a nagyon is jelentős „Fasti” és „Metamorphoses”; ezek azonban megint a „Tristia” meglehetősen „férfiatlan” korszakába torkollanak.

Hogyan lehetséges hát, hogy a bölcs Seneca mégis a „poeta ingeniosissimus”, a „legtehetségesebb költő” címével illette? — Mert Ovidiusnak volt s z e m e, mert látott — s ez nem mindennapi dolog! Némelyik rajza szinte odavarázsolja az olvasó elé a képet:

Forró nyár, fele útját járta meg a Nap az égen,
Lankadt tagjaimat lágy kerevetre vetem.
Félig nyitva zsalum, félig leeresztve a függöny.
Mint mikor az erdőn lombba szűrődik a fény,
Vagy mikor eltűn a nap, s halk árnyakkal jön az alkony,
Vagy mikor oszlik az éj: csöndbe dereng a szoba.

Másutt, bár nem sokszor, megkapó közvetlenséggel szól az olvasóhoz:

Képeivel ha körüllebeg újra a szívfacsaró éj,
Az az utolsó éj római búcsúm előtt,
S újra eszembe jut a sok kedves, amit vesztettem,
Két szomorú szememet most is előnti a könny.

Az ilyen sorok olvastán akaratlanul is esziünkbe kell jutniuk Quintilianus szavainak: „Milyen kiváló ember lehetett volna, ha inkább parancsolt volna értelmének a hízélgés helyett.”

A későbbi korok számára Ovidius szinte „szállította” a kötöttségek nélküli római szellemet. Akik belőle merítettek, azokat nem feszélyezte Horatius filozófiája vagy Vergilius lelkiismeretessége. De Ovidius azért ennek ellenére sem vesztette hitelét, sőt, Puskin például így írt róla a mult században: „Vigasztalódjál csak, híred nem hervad el.” S alighanem igaza volt...

„A kétezeréves Ovidius” margójára csak ennyit: Marót Károly bevezetője nagyszerű; rövidege ellenére is megnyugtató választ ad az Ovidius-kérdés minden mozzanatára. A fordítások (Devecseri Gábor, Horváth I. Károly, Kerényi Grácia, Kardos László és társaik, meg a „klasszikusok”: Babits Mihály és Szabó Lőrinc művei) általában jók, s jó a válogatás is, bár (a szűk terjedelem menti ugyan ezt a hiányt) a „Fasti”-ből be kellett volna venni Anna Perenna mondái közül legalább az egyiket. (R. L.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Tavaly volt száz esztendeje annak, hogy a modern költészet alighanem legjelentősebb és legnagyobb műve — a mű, amelyből a modern költészet egyáltalán származik: — Baudelaire kötete, a *Fleurs du Mal* megjelent; s ez a jubileumi év egyben a költő halálának kilencvenedik évfordulója is volt. Baudelaire-t s művét világszerte ünnepelték, s ebből az ünneplésből mi sem maradtunk ki; hódolatunk egyik szép gesztusaként jelentette meg a Corvina kiadó „Kétnyelvű Klasszikusok” sorozatában Baudelaire Válogatott Verseit, Babits, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád immár klasszikusnak számító fordításában, de szemelvényesen más fordításokat is bemutatva a jegyzetek során.

Mielőtt rátérnénk „a magyar Baudelaire” kérdésére, jegyezzük meg: a kiadvány (ha már bele kell törödnünk abba, hogy nem a teljes *Fleurs du Mal* kapjuk kétnyelvűen, hanem csak válogatást belőle) mindenképpen mintaszerű. A válogatás jó, többé-kevésbé teljes képet ad a költőről; a bevezetés nemcsak modernül tájékozott, hanem igen szépen megírt esszé is; a gazdag jegyzet-anyag a Baudelaire-kutatás legfrissebb eredményeit közvetíti, minden lényeges mozzanatra kiterjed, hiteles kalauz Baudelaire világában, emellett külön érdeme a magyar vonatkozások gondos figyelemmel kísérése. Szegzárdy-Csengery József végezte ezt a munkát (a válogatását s a bevezető tanulmány meg a jegyzetek megírását). Őt eddig elsősorban úgy ismertük, mint avatott műfordítót és igen ritkán, de mindig a parnasszista fegyelem és a művészet iránti áhítat hangján megszólaló költőt; e kötet után azonban úgy is számon kell tartanunk, mint kitűnő esszéistát és mint a francia irodalom egyik legjobb ismerőjét.

S most lássuk „a magyar Baudelaire”-t.

*

A pécsi egyetem francia intézetének értekezései között jelent meg 1936-ban egy disszertáció, Lengyel Katalin munkája, *Baudelaire magyar kritikusai és fordítói* címmel. Függelékül közli a magyar Baudelaire-fordítások jegyzékét; már ebből a jegyzékből is kiderül, milyen rendkívüli

mértékben foglalkoztatta fordítóinkat, s mennyire hatott költészetünkre Baudelaire. „A magyar Baudelaire-fordítók sorát — írja Lengyel Katalin — az *Albatrosz* fordításával Endrődy Sándor nyitja meg 1887-ben“; Baudelaire magyar tolmácsainak élére azonban alighanem inkább Reviczky Gyulát kell helyeznünk (Szegzárdy-Csengery József szerint is az ő munkája „valószínűleg“ az első magyar Baudelaire-fordítás) az *Éjjeli számvetés* átültetésével. Érthető, ha Reviczkyt megragadta ez a vers: benne Baudelaire mintha az ő szívéből is szólott volna. Fordítása ma sem, Babits után sem érdektelen — ahogyan Baudelaire hangjára ráhibáz (el-sőnek, még minden előzmény nélkül, töretlen úton indulva el), csak eggyel több halk, de azért nem hallatlanra veendő figyelmeztetés arra, hogy ezt a szomorú sorsú költőnket kissé még jobban ki kellene szabá-dítanunk a szomorú sorsnak alakját körülindázó romantikájából; kissé még jobban el kellene oszlatnunk körülötte a szentimentalizmusnak azt a légkört, melyet nagyanyáink érzélgőssége lehelt köréje; kissé meg in-kább meg kellene kísérelnünk, hogy úgy lássuk őt — persze *mutatis mutandis* —, mint az első baudelaire-i értelemben vett *modern magyar* költőt; mint az elsőt, akivel költészetünk a kifejezés új lehetőségei, a zeneiség bizonyos primátusa, egyfajta *de la musique avant toute chose* ver-laine-i ars poéticája felé tájékozódik (még egyszer ismétlem: termé-szetesen *mutatis mutandis*, előzmények, adottságok és körülmények ma-gyar változatában). Reviczky fordításának csak egy (a mi mai gyakorla-tunk és fölfogásunk szerint döntő, ám az akkori viszonyok között még korántsem súlyos) hibája van: az, hogy nem formahű: az eredeti jam-bikus, az ő verse viszont trocheusi, s ezzel aztán *zeneileg* éppen szem-közt halad a franciával. Az eredeti első négy sora:

La pendule sonnait minuit,
Ironiquement nous engage
A nous rappeler quel usage
Nous fîmes du jour qui s'enfuit.

Babits későbbi tolmácsolásában ez így hangzik:

Az óra most üt éjfelet
Ironikusan kérve minket:
Hogyan használtuk perceinket,
A napot, amely elsielt?

Reviczky-nél:

Mikor éjfélt ver az óra,
Számadásra hí bennünket,
Hogy a napot, a letűntet
Használtuk-e némi jóra?

Reviczkyt formailag nyilván az vezette félre, hogy nem volt tisztában a francia prozódia szabályaival, a néma *e* versbeli szerepével (hogy a francia „szabályos“ versben ez a „néma“, kurrens beszédben nem ejtett *e* teljes szótagnak számít — „szabályos“ versben, mondom, mert a népi verselés általában nem veszi tekintetbe, és sokszor a „szabálytalan“ mo-dern sem, Jammes-től, Apollinaire-től fogva). Ha a fönt idézett négy francia sort, az első félstrófát, a néma hangzótól eltekintve, a közbeszéd kiejtésével skandaljuk: pontosan „kijön“ a Reviczky-féle trochaikus lej-tésű sor. Érdekes, hogy a franciában, a nyolc soros strófának csak egyet-len, utolsó sorában nincs ilyen néma *e*, az első hét (már az első négy is) éppen elég lehetett Reviczkynek ahhoz, hogy — éppen a vers indításában — a trochaikus forma-sémát szuggerálja neki. Ahhoz, hogy egy magyar

fordító csálhatatlanul nyomban fölismerje egy francia vers formaképletét, szükség volt a Reviczky kísérlete óta végbement egész gyakorlatra, bizonyos magyar „francia ritmika“ (a francia ritmikának megfelelő, azt adekvát magyarként visszaadó) kialakítására, kiírására — többek között a magyar Baudelaire-fordítás félszázados (ma már annál is hosszabb múltú) iskolájára. Hiszen Endrődy még magyar Sándor-verssel, felező tizenkettessel, teljesen más lejtésű, lélegzetvételi, izomzatú sorral próbálkozott a francia feszesebb, fűgőbb lüktetésű, más „életütemű“ alexandri-nusának tolmácsolásában!

Reviczky, Endrődy kísérleteit aztán sokan követték. Nagyrészt egyúttal költők — állapítja meg Lengyel Katalin. Igen, költők, akik a világ új élményének, az élet új, modern hangulatának keresnek kifejezést; példát keresnek annak a kifejezésére, amit így vagy úgy, maguk is éreznek — s aminek első nagy, teljes, szintetikus (és tudatos) kifejezője Baudelaire volt. Baudelaire, akire pontosan talál, egyetlen szó változtatásával, az a jellemzés, az az alcím, amit ő írt egyik legremekebb s legjellemzőbb esztétikai tanulmánya alá. Constantin Guys-ről szól ez az elragadó esszé (örök mintája annak, hogyan kell ilyesmiről írni), s Baudelaire alcíme a névhez: „*Le peintre de la vie moderne*“, a modern élet festője. Nos, csak a „festő“ szó helyébe kell a „költő“ szót írunk: „*Le poète de la vie moderne*“, a modern élet költője — ez Baudelaire, s ezt keresték Baudelaire-ben mindazok, akik a maguk modern életérzéséhez kifejezési minta után tapogatództak. Ismét Lengyel Katalint idézem: „Jellemző e költészet gazdagságára és sokoldalúságára, hogy magyar tolmácsolói a legellentetesebb irodalmi irányokat és világnézeteket képviselik. Ott vannak köztük János Gusztáv veszprémi kanonok, Hegedűs István egyetemi tanár, Zempléni Árpád, Pekry (Pekár) Károly, Harsányi Kálmán, Radó Antal“... — ott van aztán Kosztolányi műfordítás-kötele, a *Modern költők* jobbára hevenyészettnek ható, fűrgé, kosztolányis Baudelaire-fordításaival; s következnek a már kötetnyit kitévő válogatások: György Oszkáré (*A rossz virágai*, 1917), Franyó Zoltáné (*Versek a Fleurs du Malból*, 1921 — jegyezzük meg zárójelben: néhány nagyon jó van köztük, s ha Franyó Zoltán nem engedne meg magának bizonyos rimelhezlyezési szabadságokat, nem egy fordítást a „klasszikus“ magyar Baudelaire tolmácsolásaival egyenrangúként tarthatnánk számon), majd Térey Sándoré (*Versek a Fleurs du Malból, Baudelaire válogatott versei*, 1923)... — s végül, 1923-ban Babits, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc közös munkája, a *Romlás virágai*, mint Lengyel Katalin jogtalanul írta 1937-ben: „Baudelaire költeményeinek teljes és véglegesnek tekinthető fordítása, mellyel bezárul a magyarországi Baudelaire-fordítások története“.

Persze nem egészen zárult be. 1943-ban jelent meg a mindeddig igazán „végleges magyar kiadás“, a harmadik, Szabó Lőrinc gondozásában, kissé új elrendezésben (a hat „elitált verset“ is a helyére illesztve — mert az első magyar teljes Baudelaire ezt a hat verset, melyet a bíróság annakidején, 1857-ben mint erkölcstelent inkriminált és „kitiltott“ a *Fleurs du Malból*, külön csoportban közölte), Gautier híres Baudelaire-élettrajzával (Tóth Árpád fordításában), Szabó Lőrinc legújabb eredményeket kiválóan földolgozó szép élettrajzi „kísérletével“ (mint szerényen mondja), és gazdag jegyzet-anyagával. Babits és Tóth Árpád már a második kiadásban itt-ott módosítottak saját fordításaikon: a harmadik kiadás ezt a jobbított változatot adja, természetesen; Szabó Lőrinc pedig „jóformán teljesen átdolgozta“ a magáéit. (Ezen alapszik a Corvina kétnyelvű kiadása).

Lengyel Katalin főtebb idézett szavait tehát át kell vinnünk erre az 1943-as „végleges magyar kiadásra” — s akkor aztán megállapítását aláírja, elfogadja az egész magyar irodalmi közvélemény.

*

Természetesen távol áll tőlem minden képromboló szándék; azt, aki holmi bálványdöntőgető ambíciót tulajdonítana az alábbiaknak, legszívesebben megkérném, ne is olvassa tovább „az olvasó naplóját”, mely ezúttal már majdnem a műfordító — sőt ha nem félnék a nagyképűség látszatától, azt mondhatnám: a műfordító-filológus — naplója, illetve (mert takarékosan kell bánnia a hellyel) csak tallóztatása.

Nyissuk föl a Corvina kétnyelvű kötetét s olvassuk el mindjárt a legelső verset, az *Előhangot*, Tóth Árpád fordításában. Ime a francia:

La sottise, l'erreur, le péché, la lésine
Occupent nos esprits et travaillent nos corps,
Et nous alimentons nos aimables remords,
Comme les mendiants nourrissent leur vermine.

A kétnyelvű kiadásnak a vershez szóló jegyzete közli Franyó Zoltán fordítását. Nála — kitűnően, valóban „véglegesnek” mondhatóan — így szól ez a szakasz:

Boldogság, dőreség, fukarság, bűn emésztik
Korhadt testünket és lelkünket ellepik,
S a sok bűnbánatot úgy tápláljuk nekik,
Mint rendes koldusok a férgeket tenyésztik.

Egy kifogás tehető: a francia harmadik sorának egy lényeges jelzője (*aimables remords*) elvész a magyarban. Nem is tudom, miért ejtette el Franyó Zoltán, mikor minden különösebb nehézség nélkül átmenthette volna, ezzel a harmadik sorral: „S drága bűnbánatunk úgy tápláljuk nekik”. Ennél teljesebben aztán aligha lehetne megoldani ezt a szakaszt. De lássuk Tóth Árpádot:

Butaság, kapzsiság, tévelygés, ferde vétek
Oltja testünkbe és lelkünkbe mérgeit;
S mint koldus éteti öntestén férgeit,
Mi éppen így vagyunk sok drága bűnknak étek.

Ha volna olyan metronóm, amely egy-egy vers ihletének, vérkeringésének, létritmusának ütemét meg tudja mérni, műszerrel is kimutatható volna bizonyos elmozdulás Baudelaire és Tóth Árpád verse között. Tóth Árpád versének (ugyanabban a formában) mindig tágasabb a belső tere; általában ez jellemzi őt: verseinek ezek a nagy, néha majdnem fájdalmasan, reménytelenül tágas belső terei, melyekben mintha kongó visszhangot vernének fáradt, lassú léptei (mintha egy óriási termen kelene áthaladnia, s ez valami neuraszténiásan lehangelő félszereget keltené benne, valami benső reménytelenséget azíránt, hogy egyáltalán elér a nagy kongó teremben a strófazáró rím végső céljáig — egy elérhetetlenül messzinek látszó célig — bár tudja, hogy bizonyosan elér, s éppen ez: a bizonyosság, hogy a csüggesztő utat meg kell tennie — éppen ez fokozza még jobban ütemének, mozgásának sajátos vonzottságát). Belső terei csak később, igazában csak a *Lélektől lélekig* verseiben zárulnak otthonosabbra, illetve lesznek üres, kitöltendő terekből *berendezett* terekké — s a *Lélektől lélekig* 1928-ban jelent meg, versei későbbi keletűek Baudelaire-fordításainál, hiszen az első teljes *Romlás virágainak* megjelenési dátuma 1923.

Tóth Árpád Baudelaire-je, ennek (mondhatnám: a két költő struktúráis különbségének) megfelelően, lassúbb; Tóth Árpádnak nagyobb távolságon kell áthaladnia (vontatott, „fájó“, „bús“ lépéseivel), mint Baudelaire-nek; emez: villamos telítettség, s amaz majdnem permanens pszichikai (vagy méginkább valami élet-energiái) rövidzárlat. Baudelaire pontos, valahogyan „kerek“ a kifejezésben, Tóth Árpád viszont „nyújt“; Baudelaire: tenor, villanyfényben, tökéletes akusztikájú, minden felhangot, visszaverődést elnyelő teremben — Tóth Árpád fájó, messzi-messzi bariton, sóvárgó bánatnál, valahol vissza-visszazengő, sokszoros visszhangú, a hangot önmagán túlra nyújtó hegyekben.

Nagyobb belső terét Tóth Árpád jelzőkkel tölti ki. Baudelaire lényegesen kevesebb jelzőt használ, mint ő; amit használ, az a jelző lényegesebb (mint az *aimable remords* példája mutatja); Baudelaire jelzői intellektuális töltésűek, Tóth Árpádéi kolorisztikusak és akusztikusak. Az első sorban Baudelaire mintegy pörölycsapásként, szinte „janzenista“ keserűségével négy főnevet sorol föl — Tóth Árpádnál befurakodik egy jelző, a *ferde*, sajátosan szecsessziós ízzel; Baudelaire kegyetlen (önmaga iránt kegyetlen) pontosságához képest olyan ez, mintha valaki helytelenül használna egy teológiai szakkifejezést, vagy helyesebben: mintha valami erősen érzelmi árnyalatú jelzőt ragasztana egy pontos, értelmileg önmagában teljes szakszóhoz. A strofa harmadik-negyedik sorát Tóth Árpád átcsereéli — a hasonlat előre-vetése old, távolít, messzeséget visz a szinte rideg baudelaire-i pontosságba; amellyett a francia hasonlat egyszerű tény-megállapítás, egy pontos, minden „aura“ nélküli ige-állítmánnyal (*nourrissent*, „táplálják“, mint igen helyesen Franyó Zoltánnál), Tóth Árpádnál a kifejezés ünnepélyesebb, szokatlanabb, keresettebb: „Mint koldus éteti öntestén férgeit“. Aztán: a *remords* egyszerűen, pontosan, megint csak a „janzenista“ Baudelaire teológiai hitelességével *lelkifurdalás, bűnbánat*; s az *aimable remords*, a kedves, drága, szeretett lelkifurdalás mélyértelmű kifejezése kettős utalással is terhes: egyfelől egyáltalán céloz a lelkifurdalás bizonyos „drága voltára“ a keresztény számára (hogy a lelkifurdalás, a bűnbánat a tisztulás útjának első lépése), de ugyanakkor, s elsődlegesen, árulója Baudelaire bizonyos untalan előbukkanó ön-szadizmusának, bizonyos mazochizmusának (jellemme egyik döntő vonásának) ... S mindez Baudelaire-nál keserű, a strofa utolsó két sorát szinte odavágja valami vad ön- és létundorral a tulajdon arcába (úgy, ahogyan Franyó Zoltán kitűnően visszaadja, elsősorban egy igazi telitalálattal: a „*redves koldusok*“ kifejezéssel) — míg Tóth Árpádnál az egész utolsó sor a baudelaire-i önmegvetés helyett, éppen ellenkezőleg, a jellegzetes tóthárpádi önsajnálatot szuggerálja: „Mi éppen úgy vagyunk sok drága bűnünknek étek“ (a „drága bű“ ugyancsak jellemzően tóthárpádi, de elsősorban a fiatal Tóth Árpád bizonyos szecsessziósságára jellemző „édes szomorúságával“). Baudelaire marcangolja magát. Tóth Árpád ölében ringatja a „bűját“ s altatót dúdol neki.

Még egy példát. „*Nos péchés sont tétus, nos repentirs sont lâches*“ — mondja Baudelaire. Franyónál: „Bűnünk be vakmerő, vezeklésünk be poshad“, ami jó ugyan, de egy árnyalatnyit más: Baudelaire egy lelkitükör pontosságával *megállapít*, Franyó parányi emfázissal már *főlkialt*. Hevenyészve, a magam részéről, mint legpontosabbat, valami ilyesmit javasolnék: „*Makacsok bűneink, sunyi (vagy gyáva, hitvány) bennünk a bánat*“. Tóth Árpádnál a sor így hangzik: „És bűnünk mind makacs, igaz bánatra gyáva“ — ahol a sorkezdő (főlősleges) és megint old, lassít, Baudelaire-ből Tóth Árpádba transzponál, egyfajta *dur* hangnemből *moll*-ba; a második félsor pedig jellemző túljelzősítés, a melléknevek túl-

halmozása: igaz bánatra gyáva — ez más, mint a rideg-kemény „*nos repentirs sont lâches*“.

A példákat lapokon át sorolhatnám. Még csak ezt: „*Si le viol, le poison, le poignard, l'incendie — N'ont pas encore brodé...*” — írja Baudelaire, négy rideg főnév kemény fősorolásával az első sorban. Franyónál: „Ha mérég, tör, kanóc s erőszak tarka rajza — Még nem hímezte át...” — ami ismét nagyon jó megoldás. Tóth Árpádnál (s a fölös, „baudelaire-telen“, a baudelaire-i cicomátlan precizitást elejtő, a baudelaire-i klasszicitást szecessziósan elromantizáló jelzőket már csak kurziválással jelzem): „*Torz kéj, gyujtogatás, vad mérég, sanda penge* — Ha víg ábráikat eddig nem hímezik...”

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy Tóth Árpád fordításai „rosszak”! — csupán azt próbáltam példán illusztrálni, mi az, ami nem igazán baudelaire-i, nem elég „hiteles” benne — mi az, amiben minden szépsége ellenére sem érzem mindig *véglegesnek*. Nemcsak a saját egyéniségén át nézi, a saját alkatán át érzi Baudelaire-t, hanem korának szemén át is nézi: az ő Baudelaire-je kissé szecessziós; kissé túlságosan az a fény, az a neonvilágítás ragyog rajta, ami Ady *Vér és arany* kötetén. Baudelaire, majdnem a századeleji pesti éjszakák, majdnem a Pálmakert félig-meddig orfeumos rötteslilájában...

Ott viszont, ahol Baudelaire-ban van ilyesmi is, és különképpen ott, ahol bizonyos sajátos egzotikum van benne (például az *Ős, meztelen korok* kezdetű versben): ott Tóth Árpád kitűnő.

*

Ha Babitséknak olyan kiváló Baudelaire-irodalom állt volna rendelkezésükre, mint amilyenel már napjainkban mi rendelkezünk — elsőrendű művek, melyek Baudelaire életművének minden zugát s minden összefüggését fölérték, s olyan kiadások, mint Le Dantec, Jacques Crépet és Georges Blin pompás kiadásai — fordításaikban bizonyosan jóval kevesebb volna az olyan elírás, elcsúsztatás, amin ma az aprólékos vizsgáló fönnakadhat. Babits általában sokkal baudelaire-ibb, mint Tóth Árpád (valószínűleg már csak azért is, mert Baudelaire sok kétségtelen katolikus sajátossága természetszerűen közelebb állt hozzá, mint a protestáns Tóth Árpádhoz — a baudelaire-i költészet katolikus-janzenista lelki aszkétikáját ösztönösen is jobban átértette); de azért Babitsnál is akadnak olyan *költői, szép* megoldások, melyek ellen esztétikailag ugyan semmi kifogást nem lehet emelni s megfelelnek a nyers szövegheúségnek is — de nem egészen a *gondolati, eszmei* hűségnek: vannak ugyanis (és nemcsak Baudelaire-nál) kulcs-szavak, amelyeknek csak egy jelentésük van és lehet, s melyeket nem lehet mással, hasonlóval, vagy metaforikus áttételekkel pótolni, körülírásokkal helyettesíteni. Az *Aldás* jegyzetében Szegzárdy-Csengery József is hoz egy példát erre. „Legyen megátkozot!” a kurtá kéjű éjjel, — Mikor a Büntetés méhében megfogant! — fordítja Babits ezt a két Baudelaire-sort: „*Maudite soit la nuit aux plaisirs éphémères — Ou mon ventre a conçu mon expiation!*” A jegyzet így magyarázza — és rektifikálja — Babitsot, aki Baudelaire valódi (teológiai forrású) gondolatát mintegy elvulgarizálta: „A hely az eredendő bűnről szóló teológiai és pesszimista filozófiai felfogás szerint értelmezendő: a foganás ténye által a nő kiengesztelő elégtételt — *expiation* — szolgáltat a testi kéjelgés bűnéért, amennyiben új lényt és ezzel a vezeklés új lehetőségét hozza létre. *Tehát nem általában vett büntetésről van szó, hanem arról az engesztelésről*, ami a költő anyjának méhében fogantatott.” Vagy fogalmazzuk meg erősebben: *egyáltalán nem büntetésről van szó, hanem*

vezeklésről, sőt levezeleklésről, de olyanról, amely egyben valami afféle tartalmat is hord magában, hogy „kiengesztelés” — tehát a szó latin, és francia (magyarban így vissza nem is adható) értelmében *expiatióról*.

Még egy jellemző példát hozok föl ilyen babitsi „elköltőiesítésre”. (Előfordul ez nála másszor is: amikor egyfajta költőiség — ritmus, szebb kifejezés, hangzatosság — kedvéért eltér ettől a legmélyebb, majdnem azt mondhatnám, hogy szakrális-rituális tartalmi-eszmei hűségétől. Legkivívóbban az *Amor Sanctus* egy sorában, ahol a Pázmánynek tulajdonított *O gloriosa* himnusz egy ősi Mária-epitetonját, a *turnis uburne* a trochaikus sorvég-ejtés kedvéért az egyetlen lehetséges és megengedett, közhasználatú, „szakrális” *elefántcsont torony* helyett „elefántcsont bástyának” fordítja).

Baudelaire-nek ezt a versét, második példámát, Szegezdy-Csengery József nem vette föl antológiájába. Az első, hosszabbik *Femmes damnées* című versről van szó, e *Kárhozott asszonyok* utolsó előtti sorpárjáról. Baudelaire-nál: „*Loin des peuples vivants, errantes, condamnées, A travers les déserts courez comme les lops*”. Babitsnál: „Távol az eleven világtól, elítélve, Bolygva pusztákon át, mint éhes farkasok”... Nos, tudjuk (hála Baudelaire önéletrajzi írásai Georges Blin-féle kiadásának), hogy Baudelaire „belső terminológiájában” ez a *bolyongók, kóborlók (errantes)* szó nemis annyira jelzője, hanem egyenesen adekvátja a prostitútnak, a deklasszálnak. (Megjegyzendő: Baudelaire gondolkodásában a prostitúciónak is egészen különleges értelme van.) A *Röppentyűk* egyik leghosszabb, százkilencven soros jegyzetében olvassuk: „Akkor (valami világvégi világban) a kóborlók (*errantes*, kóbor lányok), a lezüllöttek, azok, akiknek már volt egynehány szeretőjük... nem lesznek mások, mint maga a könyörtelen bölcsesség”... Tehát az *errantes* és *condamnées* nem *bolygva* és *elítélve*, hanem megszólítás: távol az élő népektől, *ti kóborok, elítéltek*, fussatok sivatagokon át, mint farkasok... és „*faites votre destin*” — mondja tovább a francia: tegyék, ami végzetetek: vagyis ezt a sivatagi farkas-futást. Babits aztán „szent Rendetleneket” említi, aminek az eredetiben halovány nyoma sincs, mert Baudelaire itt is romantikátlanul moralista (s ő, De Maistre tanítványa ne lenne az!) — az ő számára ezek a „kóbor lányok” egyáltalán nem „szent rendetlenek”, mint a századfordulói szecessziós perditá-kultusz szemében, hanem határozottan, keményen „*âmes désordonnées*”, rendetlen lelkek — s a bennük lévő végtelen nem „kíséri” őket, mint Babitsnál, hanem (ismét határozott korális-vallási tartalommal) „*fuyez l'infini que vous portez en vous*!” — azaz: meneküljetek a végtelenségtől, amit magatokban hordoztok.

*

Szabó Lőrincnek már rendelkezésére állt a fordítást megkönnyítő, a hűséget filológiailag is megátalozó tudományos apparátus. S neki módjában volt e segédeszközök birtokában alaposan és a reá jellemző nagy gondossággal átdolgoznia korábbi fordításait. Mégis van valami olyan „hűtlensége”, ami talán elkerülhető lett volna, ha a baudelaire-i formához még mélyebben ragaszkodik, még bensőségesebben: e forma formáló lelkéhez, a baudelaire-i dikció izületi tagozódásaihoz. Megenged magának olyan átvonásokat (*enjambement*), aminőket a formailag precíz Baudelaire sosem tűrt volna el; alkalmaz olyan rímeket, s nem is csak elvétele, amelyek ellenkeznek Baudelaire egész költői esztétikájával; s ami még ennél is több: valami *nonchalance*-szal nem egyszer töri át Baudelaire versbeli harmóniáit, ritmikai periódusait, anélkül, hogy azoknak valamiféle magyar megfelelőt adna. Például:

Oh, jóság angyala, tudod, a gyűlölet mi?
S a görcsös ököl, a keserű könny daca,
Amikor pokoli sorakozót ver a
Bosszú, s erényeink őt rohannak követni...

Baudelaire-nál a metszet vagy a sorvég többnyire teljes, vagy leheletnyi fél-nyugvópont, a periódus megpihen, a versmondat ilyen ritmikai egységekbe tagolódik; Szabó Lőrincnél viszont nem egyszer olyasfajta oldott dikció feszíti szét az alexandrin szabályos kereteit, amíg a francia verselés majd csak később, fél századdal Baudelaire után tesz kísérleteket. S az eszményi fordítói megoldás mindig az, ha a fordító a formának nemcsak a képletéhez, hanem formáló lelkéhez is igyekszik minél hívebb lenni.

Ahol viszont Szabó Lőrinc ezt a hűséget nem adja föl (de amennyiben föladta: *elviszerűen* adta föl, nem pedig azért, mintha nem tudta volna megoldani a legnehezebb problémákat is), ott — érzésem szerint — ő a legbaudelaire-ibb. Alkatilag is ő állt legközelebb Baudelaire-hez: ő is — a *Te meg a világ* költője — bizonyos értelemben (háromnegyed század civilizációs fejlődésével előbb, de hasonló szenvedései-problémái között civilizációs fejlődésünknek) *poète de la vie moderne* — s a maga módján ő is „janzenista”: materializmusának janzenistája volt. (*)

SZINHÁZI ŐRJÁRAT: A drámaíró életdrámája.

„Mindkettőnk esetének bölcs magyarázatát Pázmány Péter bíborosnak, minden idők legnagyobb magyar írójának egy latin nyelvű beszédében találtam meg. Pázmány szerint minden emberi lényre ki van róva bizonyos meghatározott szenvedés-mennyiség, és ha valaki hosszú ideig él nagyobb szenvedés nélkül, az élet „tarditatem supplicii gravitate compensat”, azaz még nagyobb erővel pótolja az elmaradt szenvedést.”

(Molnár Ferenc önvallomása utolsó művében)

Igen, a lehangosabb, sokszor vitatott értékű magyar színpadi siker-ek írójáról emlékezünk őrjáratunk során. Molnár Ferenc maga adja meg a kulcsot utolsó, önvallomásszerű művében, amely a „Companion in exile” címen jelent meg 1950-ben New Yorkban, s amelyet úgy kellett újra magyarrá fordítani, mert a mű magyar eredetije nem volt föltalálható a szerző hagyatékában. Igaz, akkor már Vanda asszony sem élt, aki az öregedő Molnár titkárnője s vallomása szerint Beatricéje is volt (sem felesége, sem leánya, sem barátnője, csak jóangyala), aki rendben tartotta minden írását. Az idézet mondatkezdő szava, a „Mindkettőnk” erre a keresztény-hitű asszonyra vonatkozik, aki Molnár mellett, Molnárral együtt szenvedett a száműzetésben. Molnár írja kettőjükéről „Én, a bosszúállás Istenének fia és ő, a megbocsájtásé...”

A századkezdet óta világszerte ismert és legtöbbet játszott magyar író valósággal önmarcangolóan tépi le Vanda asszony halála után az arcára tapadó cinikus, komédiáirói álarcot. Habár bevallja, hogy sem a spiritizmusban nem hisz, sem abban, hogy egy túlvilági életben szeretteinkkel találkozhatunk, állandóan beszélget elhunyt titkárnőjével, aki a jóság, az önzetlen szeretet, a mindentmegbocsájtás erényeivel megismertette és élete utolsó drámai műveként egy „ÉJFÉLI ÁPOLÓNÓ” című misztériumdrama megírásába kezd. A darab első két része javarészt a mennyben játszódik, ahonnan angyalok figyelik az emberek sorsát és akad egy földreszálló angyal is, ez lesz az éjjeli ápolónő, aki egy szív-

beteg író ápolására vállalkozik e földön. Mint egyszerű, majdnem kopottas ruhás patikussegéd szerepel a drámában maga Jézus Krisztus is, aki a szenvedők legnagyobb orvosa és ellátogat a súlyos szenvedésekkel küszködőkhez, hogy nekik orvosságot vigyen.

Molnár csak töredékeket közöl a darab harmadik főlvonásából s nagyrészt megsemmisíti a félig kész műnek: „Gyűlölni kezdtem a megmaradt néhány oldalt is és magát az ötletet, hogy mai állapotomban felvázoltam egy ilyen témájú darab körvonalait. Nem úgy alakult, ahogyan elképzeltem. A rab, aki annyi évtizedet töltött a dramaturgiai szabályok rácsai között, alig-alig merte felhasználni a nagy szabadságot. Alapjában véve — rab maradt. A szabadon szárnyaló képzelet minden pillanatban visszarepülgetett a börtön nyitott kapuján. Ügylátszik, az effajta emberek életfogytiglani rabságra vannak itélve.”

S Molnár mintha ebben a néhány sorában ítéletet mondana valamennyi remekül gördülő s a szinpadismeret netovábbját jelentő világsikeréről, hisz azokból, a technikai gördülékenység hajtósíjára illesztve, az maradt ki leginkább, amit a nála formátlanabb és „urwüchsig“-ebb drámairól zsenik, fittyet hányva drámái hevükben a szabályoknak, nálánál sokkal jobban meg tudtak mutatni. És pedig a földi lét keresztjére függesztett ember, aki életét valóban csak Krisztus keresztjébe kapaszkodva s az abból ráeső részt elfogadva viselhet el. S mikor Molnár öregségében és száműzetésében, már nem tud teljes értékű művet alkotni, akkor jut el tragikusan ezekhez a belátásokhoz; Krisztushoz, Pázmány Péterhez, valamiféle hithez. A kereszténységnek Vanda asszony jóságában megnyilvánuló tetteiben feltáru előtte egy eddig ismeretlen világ. Vanda mint valami földreszállt angyal ápolja-gondozza a nagybeteg író s aztán megfoghatatlan hirtelenséggel eltűnik mellőle: egy pokolian forró new-yorki éjszakán szíve verése megáll s majdnem egy félnapot fekszik felfedezetlenül szállodai szobájában. A sors-karmester beintésére ekkor válik akuttá Molnár életében a leküzdhetetlen szenvedés, amely valahogyan visszamenőlegesen is megneemesíti műveinek egészét, hiszen az író gyónik itt előttünk s maga itéli el mindazt, ami csak üzleti számítás és fortély volt életében. Vagy talán ez is kiszámítás lenne, egy a közönség hangulati felajzását kitűnően értő író utolsó trükkje: majd megmutatom én, hogy halálom után is beszélnek rólam, éppen halottas kamarámban tett utolsó vallomásaim révén! A feltételezés akartan és kritikailag rosszindulatú részünkről éppen a nagyobb megvilágítás érdekében. Ha akarom, minden érdek és a legnagyobb szentek voltak a legnagyobb érdekemberek, mert haláltmegvető bátorsággal küzdöttek túlvilági jólétükért. Aki így gondolkodik, az csak egyet — s éppen a kereszténység három legsarkalatosabb erényét felejtí ki a számításból, amit rendesen az ördög is kiflejt: a hitet, a reményt és a szeretetet. Molnárt pedig legalábbis környékezni kezdették ezek az erények, öreg korára barátokozni kezdett velük s ha művei hosszú sorára visszatekintünk, megkereshetjük azokat az érintkezési pontokat, ahol világsikerei idején is találkozott már az abszolútum molnári értelemben vett jelenségeivel, érzélgősen, cinizmusba mártott iróniával, felemásan, de mégis.

Ennek megértéséhez az egyik legjelentősebb pillér — bár előttünk még rejtezik — Molnár Ferencnek „A király szolgálóleánya“ című műve, amelyet szintén száműzetésében írt Amerikában. Molnár onvallomáskötete szerint is saját szavaival: „A darab hőse egy szegény hetvenesztendős ortodox zsidó házaló árverésen egy zsák könyvet vásárol. Hazaérkezve nyomorúságos lakásába, a mezitlábás szolgálóleány turkálni kezd a zsákban, regényeket keres. Az öreg házaló a leány révén — Franz Werfel

is egy cseh dajka szavaiból ismerte meg Krisztust — ismerkedik meg egy kopott kis könyvvel, az Újtestamentummal és a könyvből ismeri meg Jézust. Éles intelligenciájával és jó öreg szívével szenvedélyesen megszereti a könyvet és megszereti Jézust. És minthogy ezzel a vonzalmával kétezer évet elkészt, életével fizet a rajongásáért. A darab alap-esszméjét — majdnem ezekkel a szavakkal — csaknem húsz évvel azelőtt írtam le egy szelet papírra, hogy a németek leöldösték a zsidókat. A borzalmak előtt négy évvel fogtam hozzá megírásához. Aztán sok leírás, átírás, lefordítás, átfordítás, próba és két kísérleti bemutató után szomorúan láttuk, hogy az események sebesebben rohannak, mint mi és a darabot örökre félretettük.“

Torz és felemás akkorddal végződik tehát ez a nálunk ismeretlen Molnár-dráma is. Még benne lappang a félig megtért zsidóknak az a materiális megítélése, hogy megtérni e-földi eredményekért szükséges. Pedig a megtérésnek olyannak kell lennie, hogy a megtérőtől akár az egész föld összeshódolhat, mert a megismert igazság számára minden földi dolognál fontosabb. Nodehát nem tudhatjuk, művészigleg hogy fogalmazta meg drámája végét Molnár, hisz csak az ő sajátkezü ismertetését idézhetjük: tanúbizonyságul. Ez pedig megerősít fölfogásunkban, hogy Molnár Ferenc, a józsefvárosi születésű gyermek, Nemecek halhatatlan alakjának megalkotója, Liliomnak, Závóczkynak megálmodója, az „Égi és földi szerelem“ meg a „Vörös malom“ angyal-sátáni harcainak kísérletezője legjelentősebb műveit — és szocialista kiállásnak is beillő novelláit, így a Széntolvajokat is erős christocentrikus vonzalmak alapján írta. Saját szavait idézve „Alapjában rab maradt“, de „A szabadon szárnyaló képzetet minden pillanatban visszarepülgetett a börtön nyitott kapuján“. S milyen melankolikus Molnár önmegítélése: „Úgy látszik, az effajta emberek életfogytiglani rabságra vannak ítélve...“

S ha megnézzük, mi marad meg a nagy életműből, aminek az elzárt magyar nyelv ellenére majdnem egy egész világ tapsolt, könnyezve és megilletődve: megállapíthatjuk, hogy éppen azon művei a legérték- és időtállóbbak, amelyekben ez a keresztény csíra — drámairói börtön ide vagy oda —, de mégis a legőszintébben megnyilatkozhatott. Nemecek, a Pál utcai fiúk „közlegény“-hősét nemcsak mi, de még az unokáink unokái sem fogják elfelejteni, hiszen ha el is pusztulna a magyar nyelv, a világ többi népeinek nyelvébe is beiródott már ez az érzelmes és szentimentalizmusában is igaz gyermekregény. Dramaturgiailag legszervetlenebb szindarabja, az égi és földi színek között bukdácsoló Liliom alakjával szintén a világ majdnem valamennyi népének köztudatába ivódott már belé s szinte függetlenül a nyelvtől, amelyben született, mint a homéroszi eposzok. Valami olyan ez, ami igaz és éppen ezért eltörölhetetlen. Jó-jó, szentimentális, schmachtfetzni, „külvárosi legenda“, vagy amit akartok, de világsikerét egy világérzés hiteltette meg: a kereszténység.

Van vagy húsz esztendeje, hogy a Liliom előadását a nagyváradi székesegyház mellett, egy sportpálya szabadtéri színpaddá alakított rög-tönzöttségében láttam. Az előtte való napon Hamletet játszották ott, a rákövetkező napon „Az ember tragédiáját“. Úgynevezett „Hevesi-színpad“ volt a keretdiszlete mindhárom előadásnak. Jobbról-balról néhány lépcsőzetes emelvény, középtűt boltozott kapualjféle boltozat, amelyen Hamlet atyjának szelleme éppúgy megjelentetett, mint bástyafokon, ahogyan az angyalok és arkangyalok innen hozsándztak Istennek a „nagy mű“ befejezése után. No és itt „ment“ közben a Liliom is, ugyanezen a színpadon, az álló színpadkeretben. A vurstli-jelenetben a Liget villamos-

sinjeit átívelő repülőhidjainak emlékét idézte ez a kapuboltozat, a vasúti sínek mellett játszó rablási és öngyilkossági jelenetben egy vasúti viaduktot. És bár nekem a Liliom égi őrszoba jelene mindig flitteres, giccses, félgigmegoldott volt a maga lilaszínű és rózsaszínű fényeivel, itt Isten szabad ege alatt ez a jelenet is nagyranőtt. Az egész Liliom előadást kitűnően színezte már az is Nagyváradon, hogy a Székesegyház éppúgy a vasút mentén fekszik, mint Pesten a városliget. A vonatok néha beléfűttenetettek az előadás mondanivalójába, de ettől még Liliomabb lett a Liliom előadása. Az égi őrszoba pedig sohanemlátott díszletet kapott a maga csillagos égbe ékelődő biróival és vádlottjaival. Nem volt giccses lilaszínű és rózsaszínű fény. Nem ragyogtak álmissztkusan valamiféle őrszoba rosszszulmázolt díszletei. Az égi őrszoba égi díszletezést nyert a pislogó csillagoktól, amelyeknek egy kósza töredékét Liliom tizenhat év múlva majd olyan „frissen-melegen“ lelopja leánya megajándékozására. Mert valami jót is kell tennie s hogy tegyen jót egy vagány, ha nem lop valamit, amivel jót tehesen?

A molnári mű, amiben kereshetünk esendőségeket, itt valami univerzális érvényességet nyert és én azt hiszem, a csillagok ez esetben sem hazudtak, amikor kiteljesítettek egy sokat vitatott és ócsárolt művet. Ha nem is feledjük el „Az ördög“ lipótvárosi demonológiáját, az „Olympia“ ischli fordulatait, az „Ürividat“ már-már giccses meseszerűségét a jó emberről és a „Farsang“ főhercegnős magyar báléjszakáját a gyémántot lopó pusztai Bovarynéval, Molnár Ferencet a „Liliom“ külvárosi legendája őrzi meg emlékezetünkben és a magyar irodalom sokfelé zilált történetében. Ezt a művét kellene előadni a pávarikongásos, vonatfűtőös állatkerti éjszakában, mert ez épp olyan művészileg autochton előadás lenne, mint Mozart hangjainak idézése a tündéri Salzburgban. A városligetből született darab magában a városligetben. S ha hiénák üvöltésének közben, pávák berzenkednének a nyugalmukat zavaró fényszóróktól fölébresztve, mégis Julika és Liliom városligetjének szavát hordaná akác-fák szagával vegyítve a forró júniusi éj. De milyen nagy út van odáig, amíg egy parvenü város magára talál és végre azt tudja adni, ami valóban a sajátja és amiben a legjobb tud lenni. (Possonyi László)

NÉPMOZGALOM A SZENTSÉGEK TÜKRÉBEN. Szeptember végén volt 200 éves fordulója annak, hogy templom épült egyik alföldi községünkben. A jubileumra a plébánia vezetője összeállította a plébániai anyakönyvek adatait. A számok rendkívül érdekes módon tükrözik egy színmagyar és szinkatolikus déalföldi község lelki életének jellegzetes megnyilvánulásait és ezen keresztül a nép mozgalmát is. A történeti okmányok 1332-ben említik először a községet, amely 1573-ban török kézre került. Lakói ekkor elszéledtek a szélrőzsza minden irányában, a plébánia megszűnt és a község csak Mária Terézia korában, 1750 körül népesült be újra, mintegy 500 lakóval. 1753 óta ismét önálló plébánia, az anyakönyvezést 1759-ben kezdték meg, a keresztek anyakönyve pedig 1763-ban nyílt meg. A lakosok száma most mintegy 6.000 fő. Kis hibával a keresztek száma azonosnak vehető a születések számával. Két évszázad alatt kerekén 35.000 személy részesült a keresztség szentségében. A kereszteleési adatok grafikonja hatalmas hullámhegyet mutat, amelyet megdöbbentő hullámvölgy követ. Az 1760-as években 30—40 az évi születések száma. A vonal iránya, kisebb ingadozásokat figyelmen kívül hagyva, egyre emelkedik. 1880-tól kezdve már 300 fölött van az évi születések száma, a csúcspont 1889, — 345 születéssel. Itt hirtelen esés következik. A születések száma 1911-ben már csak 199, 1915-ben 144, 1940-ben 98, 1945-ben

71. 1952 óta ismét emelkedés tapasztalható, míg 1956-ban 101 a kereszteltek száma.

Történészek és szociográfusok feladata lenne annak kikutatása, hogy 1889 után, tehát a századforduló idején, miért kezd zuhanni a születések száma. Mi lehetett az oka annak, hogy 130 éven át lényegében emelkedő irányzat után az utóbbi 70 évben a népszaporodás csökken ebben a délföldi magyar községben. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt gondoljuk, hogy a század végén nemcsak a hagyományos vallásos erkölcsök fokozódó elhanyagolása vált érezhetővé a község lakosságában, hanem azok a földbirtokpolitikai viszonyok is, amelyek fojtogatták a parasztság gazdasági terjeszkedését és a családok százait és ezreit kényszerítették kivándorlásra. Magától értetődő, hogy a kapitalista nyereszkeedés a keresztény erkölcs előírásain is túltéve magát, egyre könnyebbé tette a gyermekáldás megakadályozását. Hogy az állam népesedési és szociális politikája is mennyire befolyásolja a népmozgalmat, azt mutatják az utóbbi évek adatai. 1953-tól emelkedés, 1956 után csökkenés mutatkozik a keresztelések, tehát a születések számában. Az anyakönyv tanúsága szerint a legtöbb születés, az utóbbi 80 év adatait véve alapul, márciusra és szeptemberre, a legkevesebb pedig novemberre és áprilisra esik. Érdekes az is, hogy némelykor sorozatosan és egymás után kevés, máskor pedig feltűnően sok iker születik. 1823—1836 között 35 ikerpár, 1862—1880 közt 105 ikerpár született. Ugyanakkor más, 15—16 éves periódusok alatt mindössze 2 iker látott napvilágot. E népmozgalmi vonatkozású adatok mellett inkább pasztorációs érdekessége van annak, hogy régente milyen ritkán volt bérmlás a községben. Kétszáz esztendő alatt tizenkilencszer fordult ott meg a bérmláló püspök; 1921-től, Glattfelder Gyula püspökségétől számítva 4—5 évenként, azelőtt 10—20 évenként. Lonovics két bérmlása közt 25 év telt el. Lonovics egyszerre 1910 lelket részesített a szentségben. Csernoch János csanádi püspökként 1908-ban 2100 személyt. Az utóbbi időben átlag 400 körül mozog a bérmlálókók száma. Kétszáz év alatt 15.000 a bérmlálókók összlétszáma, ami többek között arra mutat, hogy különösen a régebbi korszakokban igen nagy volt a gyermekhalandóság is.

Az Oltáriszentség vételéről csak 1939 óta vannak pontos adatok. A szentáldozások száma évi átlagban 13.000, az Eucharisztikus kongresszus évében ez a szám 15.000 volt. Az elmúlt 18 év alatt 250.000-szer járultak szentáldozáshoz a község hívei.

A község lakói közül mindössze öt személyről tudnak, aki felvette az egyházi rendet. Ez aránylag nem sok, mert némely községek sokkal nagyobb számban adtak papot az egyháznak. Két évszázad alatt a községnek 28 plébánosa, illetve adminisztrátora vagy vikáriusa volt. A leghosszabb ideig a mostani plébános állott hívei élén, kereken 34 évig. Kétszáz év alatt 8.209 pár kötött házasságot, ma a házasságkötések száma évente átlag 40 körül mozog, a maximum 1919-ben volt, akkor 158 esküvőt tartottak, ami a megelőző négy éves háború eltolódott házasságkötéseinek tudható be. Helytörténeti szempontból érdekes lenne megállapítani, hogy 1849-ben — a szabadságharcok évében — miért ugrott fel a halálozások száma 475-re, (közülük 328 gyermek). Az elhalálozások száma 200 év alatt kereken 24.000 volt, itt is megállapítható, hogy a gyermekhalottak száma a múltban igen magas volt. Az utóbbi években 2—3, legfeljebb 4 gyermek hal meg és 1922 óta soha nem lépte át az 50-et. Ezzel szemben 1911 előtt nem egyszer évi 100-nál is több gyermek elhalt. Ennek oka az akkoriban még leküzdhetetlen járványok pusztítása. Kétszáz év alatt kereken 13.000 gyermek halt meg, tehát 2.000-rel több, mint fel-

nőtt. A kolera, vörheny és difteritisz járványok a halálozási statisztikából is felismerhetők, 1831, 1849, 1866 kolera, 1882 difteritisz, 1888 vörheny, 1892 pedig ismét difteritisz.

Az anyakönyvekből megállapítható az is, hogy az elhunytak — a hirtelen elhaltakat kivéve — legnagyobb része szentségekkel ellátva halt meg. Két évszázad alatt a lelkipásztorok 8.266 esetben állottak a földi életből távozók mellett, tehát legalább ennyiszor biztosan kiszolgáltatták az utolsókenet szentségét. A szentségek nélkül elhunytak száma 200 év alatt 1980 volt. Akiiket nem tudtak ellátni szentségekkel, azok nagyrésze világháború alatt, vagy pedig hirtelen haláleset miatt távoztak az élők sorából. Hogy a hirtelen és a váratlan halál nem is olyan ritka, az mutatja, hogy 1957.-i év 46 halálesetéből 13 hirtelen vagy egészen váratlan volt. A betegségek regisztrálását csak a múlt század közepétől kezdték meg. A feljegyzések ma már anakronisztikusan hatnak, pl.: „A nehéz nyavala miatt”; „pokolkelet nyaválában hirtelen meghalt”, „köhögés, láz, gyermekszülés”, később már a betegségeket pontosan megjelölik: peténecs, hagymáz, sorvadás, idétlenség, rothasztó láz, görcsök, pokolvar, vérfolyás, aszkor, dermesztés, hidegláz, tüdővész, vízkór, szélhűdés, gyomorrák stb. Megjelennek a járványok, míg a mostani években már a mai orvosi kifejezések szerepelnek.

Az alföldi falu plebánosának szorgalmas gondossága a közölteknél sokkal több adatot hordott össze. Ezek az adatok értékes anyagai lehetnek a község monográfiájának és mintegy történeti háttér rajzolható fel a segítségükkel egy újabbkori vallásos szociográfia számára is. Ezért különösen is értékes a plebános munkája.

ROUAULT HALÁLARA. Párizsban, nyolcvanhét éves korában, ez év februárjában meghalt Georges Rouault, egyik legjelentősebb képviselője annak a nagy francia festőnemzedéknek, amely a század első évtizedében dülta fel és hajította sutba a maradi művészet kicsinyes kellékárát. Néhány évvel ezelőtt a csupa könnyedség Dufy ment el, azután Apollinaire „hajnalszín-szemű” barátja, Derain, — majd a robusztus művészetű Léger következett, legutóbb pedig Párizs öreg utcáinak és Balzac-regényekből jól ismert házainak szerelmese: Utrillo. Most pedig korunk nagy vizionárius művésze, Rouault hanyatlott a sirba.

1871-ben született Párizsban; apja iparosember, műbútorasztalos, nagynénjei porcelánfestők voltak. A tizennégy éves Rouault egy üveg-festő műhelyébe került, itt ismerkedett meg a középkori üvegablakokkal, amelyeket restaurálnia kellett. A gótikus dómok tüzes szivekben izó üvegablakai nagy hatást gyakorolnak stílusára; a Rouault-figurákat körülvevő erős, fekete kontúrok az üvegablakok ólomhálózataira emlékeztetnek. Első művei bibliai kompozíciók, Sámson történetét festi meg, a halott Krisztust sirató szent asszonyokat, a gyermek Jézus templomi vizsgáztatását. Ekkor még formanyelve nem alakult ki véglegesen, de a vallásos témák később is visszatérnek műveiben és végigvonulnak hat évtizedes pályafutásán. Művészetének korai szakaszában Gustave Moreau volt a mestere, ez a nagyszerű pedagógus, akinek Matisse és Albert Marquet is sokat köszönhet.

Rouault neve akkor kezdett az ismeretlenségből kiemelkedni, amikor Matisse vezetésével a fiatal művészek szervezkedni kezdtek. A csoport rövidesen nevet is kapott: „fauve”-ok, „vadak”. Egy tekintélyes kritikus, Louis Vauxcelles, elment a fiatal festők kiállítására, és ott megragadta őt egy szobor, Marque nevű szobrász műve. A műbíráló felkiáltott: „Donatello parmi les fauves!” (Donatello a vadak között!) Az elnevezés azután

elterjedt. Megjegyzendő, hogy Vauxcelles adott nevet egy másik irányzatnak is: a „kubistáknak“. A „fauvizmus“, „kubizmus“ tehát eredetileg gúnynevek voltak, csakúgy, mint az „impresszionizmus“ kifejezés, amelynek ugyancsak pejorativ jellege volt a mozgalom indulásakor. A fauvek vakmerő koloristák voltak, színimádkók. A természeti látványból indultak ki, amelyet keveretlen, tiszta színekkel, erőteljesen, nyersen adtak vissza. Példaképük mindenekelőtt Van Gogh volt. Rouault is ehhez a csoporthoz tartozott, de a többiektől (Matisse, Vlaminck, stb.) elválasztotta őt a sötétebb, drámaibb színskála iránti vonzódása és erős morális hajlama, amely társaiból — akik a művészetnek elsősorban formai problémáit hangsúlyozták — meglehetősen hiányzott.

Rouault pályafutása szűkölködik stílusfordulatokban, kísérletező kedvben messze elmarad egy Picasso, egy Matisse mögött. A század első évtizedében rátalál igazi hangjára, és azután végig kitart e súlyos, tartalmas, darabos festői ábrázolás mellett. Rouault nagy lélekábrázoló. Lelki rokonai a középkori misztériumjátékok, liturgikus drámák szerzői és a „Ballada Miaszonyunk imáadására“ Villonja, azután a kegyelem és megtisztulás után vágyakozó Baudelaire és Villon. (Nem véletlen, hogy megfestette Verlaine portréját, és egyik legszebb festményének címe: „A Romlás virágai“.)

Rouault az emberi durvaság, bestialitás, tompa korlátoltság, kéjvágy és emberi süllyedés megrázó kifejezője. A léleknek a testre is kiülő rút-ságát, torzságát mutatja be sok képe, amelyek ugyanolyan őszinte vallosások korunk emberének elesettségéről, útvesztőiről, mint Mauriac, Bernanos regényei, Greene „Hatalom és Dicsőség“-e. A romlottságot és a bűnbe való belemerülést látjuk a Krisztust bántalmazó katonákat, elálatiasult prostituáltakat és embertelen, rideg bírákat ábrázoló képein. Rouault tele van szociális érzéssel, humanitással, rokonszenve az élet megtagasottjainak. Az ő elkínzott, fájdalmas arcuk néz ránk a hegyessüvegű Pierrot-képekről, vásári komédiásokat, fiatal munkásokat, törődött parasztasszonyokat mintázó festményeiről. De az emberi léleknek és életnek nemcsak sötét és komor oldalait látja: varázslatos szépségű leányarcok, kedves gyermekfejek, sebesült társukat támogató clown-ok, méltóságteljes öreg király, bölcs kínai aggastyán és más ábrázolatok hirdetik: a szépség, a tisztaság és a jóság — minden látszat ellenére — nem veszett ki korunkból.

A keresztény eszmevilág egyik fő ihletője Rouault ecsetének. A Szent Család, Krisztus életének különböző eseményei, a keresztrefeszítés, a keresztről való levétel, Szűz Mária, Veronika, Jeanne d'Arc alakja — gyakran tárgyak képein. Nála a Biblia és az egyháztörténet eseményeinek megfestése nem pusztán esztétikai és formai feladat, mint sok zseniális kortársánál (pl. Matisse munkálkodása a Vence-i kápolnával kapcsolatban), hanem átéltség, mély és őszinte keresztény hit dolga. A modern egyházművészet egyik legnagyobb művelője volt.

Életművének nagyjértékű darabjai sötét alaptónusú virágcsendéletei és tájképei. A széles ecsetkezeléssel megfestett formák duzzadozva terjednek szét a vászon síkján. A tárgyak belsejéből égszínkék, rózsás, égő-vörös színek parázslanak elő. Tájképei telítve vannak misztikus hangulattal, varázssal, bűbájjal, — mintha Alain-Fournier „Le grand Meaulnes“ c. regényének „domaine mystérieux“-én, „titokzatos birtok“-án járnánk.

Rouault a festészetten és grafikán kívül kerámiával és szobrászattal is foglalkozott, sőt írt is. A Gyagilev-féle orosz balett részére diszleteket is készített. Mindenfajta közszerepléstől, interjútól és napipolitikai vé-

leménnyilváníástól irtózott, szerény ember volt, aki fényképeztetni, filmeztetni sem igen engedte magát. Az a művész volt, aki nem rohant a közönség elé. Megvárta, hogy a közönség jöjjön el őhozá, és a közönség eljött. Ma művei a legnagyobb múzeumok féltett büszkeségei.

Rouault és Magyarország kapcsolatáról keveset tudunk mondani; nem adatok, hanem tények hiányában. 1910-ben a budapesti Művészház — Rózsa Miklós rendezésében — nemzetközi impresszionista kiállítást rendezett. Itt impresszionizmus-utáni képek is szerepeltek, többek között Rouaultnak „A halálraitelt” c. festménye, amely a világtekintélyű műkereskedő Nemes Marcell tulajdona volt. Nemes Marcelltól sajnos nem a magyar állam vette meg a képet, pedig ekkor még a Matisse, Picasso, Rouault-képek igen olcsók voltak. Hivatalosaink a kedvező alkalmat elszalasztották. 1935-ben újra kiállítottak két Rouault-képet Pesten, Fraenkel műkereskedőnél. Az egyik kép címe: „Néger csók”, a másik egy tájkép volt. Furcsa, de igaz: egyetlen terjedelmesebb cikk, tanulmány sem jelent meg magyar lapban, folyóiratban Rouaultról. (Elek Arthur és Bernáth Aurél emlékezik meg róla néhány mondatban írásaiban.) A mi Czóbel Bélánkról többen megállapították, hogy bizonyos mértékben Rouault lelki rokonának tekinthető, — természetesen kortársi lelki közösségről, nem utánérzésről van szó.

Egy öreg ember nemrégiben meghalt a párizsi Bonaparte-utcában. De szeretetet, részvétet sugárzó művei — úgy tetszik — örökéletűek maradnak, és vigaszt, erőt, hitet adnak késő emberlétőknek is. (Dévényi Iván)

A LENGYEL OBERAMMERGAU. Két fénykép fekszik előttem. Az egyik a bajorországi Oberammergau legújabb prospektusa; az 1960-as ünnepi játékokat hirdeti meg, amelyeket a müncheni Eucharisztikus Kongresszus tiszteletére fognak bemutatni. A másik az alig néhány évvel ezelőtt felújított népi lengyel passiójáték jeleneteit örökíti meg, ahogy azt nem messze Krakótól, a Kalwaria Zebrzydowska nevű lengyel kegyhelyen adják minden husvét előtt egy teljes álló héten át a zarándokok részére.

A kegyhelyet Zebrzydowaky Miklós és felesége alapította és bízta a ferences rendre, vagy ahogy őket Lengyelországban nevezik, a bernardinusokra 1602-ben. Tulajdonképpen egy hatalmas kegytemplom és a körülötte elterülő 10 holdas területen közel ötven kisebb-nagyobb kápolna és templom komplexuma, ahol az akkori szentírási ismereteknek megfelelően s inkább a néphit, mint a valóság alapján, az Úr Jézus szenvedéseinek állomásait állították fel, kezdve a betániai kápolnátnál, ahol Lázár családjának otthonát igyekeztek kiképezni, egészen a díszes Szentír kápolnáig, ahonnan azután minden husvét hajnalán allelujás énekkel indul el a feltámadási körmenet.

Végigjárni ezeket a kápolnákat, vagy ha úgy tetszik, stációkat, talán három órát is igénybevetett, pedig ottlétünkkor semmiféle egyházi szertartás nem volt. Akik Husvét előtt jönnek ide, néha egy hetet is eltöltenek itt, hogy az egyes kápolnáknál eljátszott jeleneteknél jelen lehessenek. A képek tanúsága szerint sok ezres tömeg gyűlik össze ilyenkor és nem törődve faggyal, sárral — amit akkor itt a magas hegyekben sokszor még hóesés is tetézt — egészen átadja magát annak az érzésnek, hogy résztvesz Jézus Krisztus szenvedéseiben.

A környék falvainak férfilakossága a ferences kispapokkal vetélkedve vesz részt a rendezés munkájában. Virágvasárnap előtti este római harsonásnak felöltözött fiatal klerikusok hirdetik meg az ünnepi játékok kezdetét a hívősseregnek. Közvetlen utánuk vonul számárháton a Jézus

Krisztust megelevenítő játékos, mellette korhű elképzelésű ruhában a tizenkét apostol és elindulnak Jeruzsálem felé.

Virágvasárnap az ünnepi szentmise előtt a papság részvételével ugyancsak népi módon folyik le a páлмаágakkal Krisztust üdvözlő tömeg bevonulása. Utána három napon át a husvéti gyónásban tisztulnak meg a zarándokok, hogy nagycsütörtök délelőttjén a templom főbejárata előtt folytatódjék a passió-játék: kezdődik a kereskedők kiüzése a templomból. A ketrecekbl szerteszaladnak a kis gidák, a kalitkákból ki-repülnek a galambok az Úr Jézus ostorcsapásai nyomán, majd a szín az utolsó vacsora termévé változik, ahol most maga a ferences házfőnök jelképezi fehér alában az apostolai előtt megalázkodó Jézust és megmossa a 12 szereplő lábát. Látjuk, amint elhagyja őket Judás, hogy segítségére legyen a főpap katonáinak Jézus elfogatásában és ettől kezdve már kápolnától kápolnáig vonulunk nagypéntek délutánjáig. Jézus és az apostolok vezetésével a hívek is átkelnek a „Kédron patakon túlra“ (így hívják a kis patakot is, mely a kegyhely területét átszeli) s a csizmás férfi és asszony zarándokok legtöbbször nem is áttal belegázolni a közel térdig érő hideg, áprilisi vízbe. Ezután állapodnak meg az Angyal kápolnájánál, aki Urunkat halálfélelmében megerősítette.

Pilátus palotájának erkélyén tanúi vagyunk az „Ecce homo“ jelenetnek, halljuk a keresztfrefeszítés ítéletét; részt veszünk a főtanács ülésén.

A tömeget markos férfiakkal úgy kell erővel visszatartani, hogy helyet adjanak a keresztjét hordozó Jézus alakítójának és kíséretének. Az egyes kápolnáknál a ferences páterek megafonon jelzik a hely szentírási jelentőségét, rövid elmélkedést mondanak, majd ismét a népi játékosoké a szó. Egy szívalakú kápolnánál a Boldogságos Szűzet és Magdolnát vezető János apostol a szenvedő Krisztushoz. Cirenei Simon, Veronika, a jeruzsálemi asszonyok jelenetei váltják egymást, míg elérkezünk a Kálvária-kápolna aljába, ahonnan valóban erős testi fáradságot jelent feljutni a Golgota hegyére. Régi szokás, hogy minden zarándok egy-egy követ visz fel magával a hegy aljából a kereszt tövéig, ahol — mintegy emlékezve arra, milyen kőnél súlyosabb vétket és terheket teszünk le a kereszt lábához — a mélybe, a Gehenna völgyébe gurítják vissza terhüket.

A nagyheti passiójátékok mintájára augusztusban a Szűzanya elszenderülésének és mennybevitelének eseményeit elevenítik meg: a keresztút stációi mellett a Szűzanya életének állomásai is kápolnát kaptak Kalwaria Zebrzydowska-n. Ilyenkor a bájos Mária-szobor köré fonódnak a népi játékosok szavai, és János, meg a többi apostol története köré elszenderülésének és megdicsőülésének eseményei. Végül ünnepélyes körmenetet tartanak a krakkói érsek vezetésével a mennybe felvett Boldogasszony szobrával. (Ez az ájtatosság nem ismeretlen a mi magyar népünknl sem: főleg Nógrád megyében kísérleteztek ismételt bevezetésével.) (Kormos Ottó)

BOSCOVICH ROGER JÓZSEF. A „Sky and Telescope“ amerikai csillagászati folyóirat 1957. júniusi számában nagyobb cikkben emlékezett meg Boscovich-ról, a XVIII. század neves jezsuita csillagászáról, halálának 170-ik évfordulója alkalmával. Boscovich nemcsak mint csillagász volt nagy, hanem mint matematikus, természettudós és természetfilozófus is jelentős alakja volt korának, így nagyon megokolt a róla való megemlékezés.

A horvát nemzetiségű Boscovich 1711-ben született Raguzában. Fiatalon a jezsuita rendbe lépett és kiváló tehetsége révén már 29 éves ko-

rában a matematika tanára lett a jezsuiták híres római tudományos intézetében, a Collegium Romanumban. 1761-ben a velencei szenátus A. G. Colombo apátnak, a csillagászat tanárának javaslatára csillagvizsgálót állított fel Páduában. 1764-ben ide került Boscovich, s itteni működésének emlékét ma is őrzi két soros felírata. A csillagvizsgálót abban a négyszögletes toronyban állították fel, amelyet még 1242-ben építettek a vár védelmére. Erre céloz a torony bejáratánál olvasható felirat:

„Quae quondam infernas turris ducebat ad umbras
Nunc Venetum aspicis pandit ad astra viam.“

1760-ban Milánóban a Brera kollégiumban a jezsuiták szintén csillagvizsgálót alapítottak, amelyik Boscovich tervei szerint készült. Egy ideig ő is itt működött. Amikor 1773-ban a jezsuita rendet feloszlatták, Párizsba hívták meg Boscovichot a tengerészeti Optica igazgatójának. Együttal szülővárosának, Raguzának, amely akkor független köztársaság volt, követe lett a királyi udvarnál. XVI. Lajos barátságával tüntette ki, tagja volt a párizsi tudományos akadémiának és a Royal Society-nek, a híres angol tudományos intézetnek. De ellenségei is voltak Párisban, különösen az enciklopédisták között, akik ellenszenvvel nézték a jezsuitát. Askálódásaik miatt néhány év múlva otthagyta Párizst, Milánóba költözött és ott halt meg 1787-ben. Szobrát a Brera palotában állították fel.

Csillagászati munkái közül különösen értékes a Hold légköréről szóló, amelyik 1753-ban jelent meg De Lunae Atmosphaera címmel. A „Sky and Telescope“ cikkírója szerint „Boscovich nézőpontja oly modern, hogy könyvét ma is érdemes elolvasni.“

Az 1748-iki gyűrűs napfogyatkozás figyelmét a Hold atmoszférájára terelte. Euler, a híres svájci származású matematikus, aki akkor Berlinben működött (később életének nagyobb részét Oroszországban töltötte), a Nap képét távcsőve szemlencséje mögött ernyőre vetítette, s ezen a korong képének körét megrajzolta. Amikor a Nap a fogyatkozás után újra megnőtt, a korong képének széle túlment a megváltozott körön. Euler ezt a Hold légkörében bekövetkező sugártörésnek tulajdonította. A berlini akadémiához benyújtott értekezésében számításai alapján arra az eredményre jutott, hogy a Hold légköre elég sűrű ahhoz, hogy 20 szögmásodperces sugártörést okozzon. Összehasonlítással megemlítjük, hogy a Föld légköre által okozott sugártörés 34 szögperc: ennyivel látszanak a csillagok magasabban annál, ahol valóságban vannak. Ezért a Nap korongját is még teljesen látjuk napnyugtakor, amikor a Nap valóságban már a horizont alá süllyedt.

Boscovich könyvében Euler eredményét kritizálta. Ha a Holdnak tényleg lenne olyan sűrű légköre, akkor a csillag vagy bolygó képének, amikor a Hold széle felé közeledik, 40 szögmásodperccel kifelé el kellene tolni, amit nem tapasztalunk. S mivel a kék fény a sugártörés miatt erősebben tolná kifelé, mint a vörös, ezért a bolygó képének Hold felőli része vöröses színű lenne, ami nem mutatkozik. A napfogyatkozáskor az elsőtétült Nap körüli „korona“ nem a Hold légköréből származik, hisz az 1715-ös napfogyatkozáskor különböző irányban különböző széles volt s nem a Hold, hanem inkább a Nap helyezkedik el a középpontjában, tehát ahhoz kell tartoznia. Végül, ha a Holdnak légköre lenne, akkor a Holdon levő hegyeknek megfigyelhető árnyéka nem éles, fekete lenne, hanem elmosódott, szürke. Mindezek miatt — mondja Boscovich — ha van is a Holdnak valami légköre, az sokkal ritkább, mint Euler gondolta.

A XVIII. században nagy szellemi harc folyt a kontinensen Newton gravitációs elméletének elfogadásáért. A franciák Newton nagy munkájá-

nak megjelenése után majdnem egy évszázadig Descartes örvényméletehez ragaszkodtak. Eszerint a Nap forgása által örvényszerű mozgásba hozza a naprendszert kitöltő finom anyagot, s ezek az örvények hozzák keringésbe a bolygókat. Newton elmélete szerint a Föld a sarkokon belapult, ezért ott valamivel hosszabbnak kell lenni egy foknak, mint az egyenlítő felé. Azonban Cassini, Maraldi és de le Hire, amikor a Picard-féle fokmérést Párizstól délfelé, az egyenlítő felé folytatták, kisebb helyett inkább hosszabb fokot találtak, ezért elvetették Newton elméletét. A kérdés tisztázására újabb fokmérésre volt szükség. Nagyjelentőségű volt, hogy La Condaimne és Bonguer Fleury kardinális útján megnyerték XV. Lajost, küldjön expedíciót Peruba, hogy az egyenlítő közelében végezzenek fokmérést. Másrészről Maupertuis is engedélyt kapott, hogy a lapp-földön, északon végezzen fokmérést. A két eredmény összehasonlítása Newton elmélete mellett szólt. A fokmérések sorozatába Boscovich is bekapcsolódott. Maire jezsuita csillagászzal együtt 1754-ben az egyházi államban Róma és Rimini között megmérte a meridián két fokát. Ő is Newton elmélete mellé állt, s Itáliában annak egyik első terjesztője volt.

Boscovich csillagászati eszközöket s hidraulikus gépeket is szerkesztett, könyvet írt a ciklois görbéről, de különösen jelentősek az anyag szerkezetére vonatkozó vizsgálatai. Már a XVII. században Gassendi felújította Epikurosz atomelméletét, bár ennek nagy hibájával róta fel, hogy azt hirdette, az atomok öröktől fogva vannak. Gassendi szerint azokat Isten teremtette. Új szint kapott az atomelmélet Descartes vizsgálataival és Leibnitz monas-aival. A Gehler-féle Physikalisches Wörterbuch 1836-ban megjelent 6-ik kötetében ezt írja: „Roger Boscovich az anyag lényegéről szóló elméletével megérdemli, hogy Descartes és Leibnitz után őt tárgyaljuk a harmadik helyen; s nincs semmi kétség, hogy rendszere felülmúlja két elődjét.”

Boscovich elveti a gondolatot, hogy az atomok egyszerűen abszolút kemény, áthatolhatatlan golyók lennének. Ezek ugyanis vagy nem érintkezhetnek szorosan, vagy igen. Első esetben nem alkotnának szilárd testeket, hanem különálló részek maradnának; a másodikban a belőlük kialakult test is abszolút kemény, áthatolhatatlan lenne, a tapasztalattal ellentétben. Boscovich szerint az atomok inkább erőközpontok. Különbséget tesz matematikai és fizikai pontok között. Matematikai pont, aminek nincs része. A fizikai pontnak reális tulajdonságai vannak: tehetetlensége s a belőle kiinduló vonzó és taszító erők. Ezek az erők egyenlőtlen kiterjedésű szférát alkotnak körülötte s egymáson sokféle módon áthatolhatnak. Ha azért egy test elegendő sebességgel mozog, hogy az útjában álló másiknak a taszítóerejét legyőzze, akkor ezt nehézség nélkül átszeli. Ezzel előre meglátja azokat a meglepő eredményeket, amelyek Lénard és Rutherford alapterítő kísérleteiben is mutatkoztak: a nagy sebességgel haladó elemi részecskék az atomokon is könnyen áthatolnak.

Boscovich eredményeit különösen az angol természettudósok fogadták elismeréssel. Priestley, Joung és mások is sokat foglalkoztak vele. Haldane, a nagy angol természettudós mondotta: „A természet nemcsak különösebb, mint gondolnók, de különösebb annál is, amit el tudunk gondolni.” Ez a felfogás némileg lemondást jelentett az anyag végső titkainak feltárásában. Boscovich azok közé tartozott, akik nem riadtak vissza a nehézségektől. Az akkori gyatra fizikai segédeszközök mellett nem érhetett célt, de kétségtelenül legközelebb állt felfogása a modern nézetekhez.

(Dr. Holenda Barnabás)

Felcélós kiadó: Saád Béla

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Következő számainkból: Tanulmány: *Belon Gellért*: Életünk kenye-re. *Dümmerth Dezső*: Az eltűnt idő nyomában (Edgar Degas). *Tótfalusi István*: A látomások költője (Vajda János). *Balanyi György*: Egy újkori próféta. *Lantos-Kis Antal*: Lourdes a modern orvostudomány megvilágításában. *Mihelics Vid*: A vallás-szociológia. *Lengyel Balázs*: Frederico Garcia Lorca. *Cserháti József*: Az ember világ-központisége Szent Tamás filozófiájában. *Kardeván Károly*: Pálffy Béla Hegedűs Nándor Ady-könyvében. *Salacz Gábor*: Egy elfelejtett festő: Paczka Ferenc (1856—1925). *Kézai Béla*: A három Johanna. *Rónay György*: Pázmány körül. — Novella: *Gerlei József*: Édes fiam, Az ablak. *Fendrik Ferenc*: Pithagoras tétele. *Mándy Iván*: A konyhafal. *Farkas Antal*: Róza. *Szarka Géza*: Jób öröme. *Agoston János*: Egy igaz történet. *Jan Dobracynski*: Nikodémus tizedik levele. *Bruce Marshall*: Father Smith. *Alfred Polgar*: A köpeny. *Valéry Larbaud*: Rachel Frutiger. — Vers: Bittei Lajos, Szerdahelyi István, Lakatos Kálmán, Barth Ferenc, Ölbey Irén, Szabó Géza, Lendvay Endre, Szabó Gizella, Tardonai Gábor, Géczy József, Jánosi István, Szabó Anna, Kárpáty Csilla, Márk István, Elisabeth Langgässer, Francis Jammes, W. H. Auden, Gertrud von Le Fort, Szemelvények fiatal osztrák költőkből (Radó György fordításai).

Elfoglalt anya. Igen, az a baj, hogy nem tud gyermekével kellőképpen foglalkozni, de éppen ebben az esetben nem tudunk önnek igazat adni. Elhisszük, hogy kislfia jobban szereti, ha melléje ül, és „iskolát játszva“ készíti el vele a leckét. Megengedjük, hogy különösebb esetben — mondjuk betegség után való nagyobb pótlásoknál — ezt egyszer-egyszer meg is tegye, de rendszert csinálni ebből, nagyon helytelen dolog lenne. A házi leckének nem az a célja, hogy vele (pláne ilyen meg nem érdemelt módon) jó jegyet és dicséretet szerezzünk, még csak nem is bizonyos anyag értelmi elsajátítása, hanem egyrészt beidegzés, másrészt jellemnevelés. A beidegzés azt kívánja, hogy a gyermek odairányítsa figyelmét a leküzdendő akadályra és rájőjjön bizonyos technikai fogásokra, amelyek agyába és kezébe beleragadnak. Ha ezen játékosan átsegítjük, sohasem fejlődik ki benne ez az öntudatlanul is működő készség. A második, még ennél is fontosabb célja a házi feladatnak a gyermeket a csak játszó korszakból átsegíteni a kötelességteljesítés korszakába. A gyermeknek át kell élnie azt, hogy az élet nem játék és élvezet, hanem egy kapott

feladatnak megoldása, ha kell, fáradság vállalásával is, és hogy az elvégzett kötelesség is jelent bizonyos örömet, sőt, nagyobbat, mélyebbet a csak-játéknál.

„Szeretném érteni.” — Miért vagyunk annyira ellenségei a festett gipsz szobroknak és azoknak a szentképeknek, amelyeken Jézus és Mária „szépnek van festve”? — Nem, mi egyáltalán nem vagyunk ellenségei a „szép” Jézus és Mária képeknek és szobroknak. Raffael és Leonardo da Vinci Madonnáinak bája őszinte lelkesedést és elragadtatást tud kiváltani belőlünk. Mi csak a nagy mesterek tehetségtelen utánzásait szeretnénk kiszórni templomainkból. Valljuk, hogy az egyházművészet alkalmazott művészet. A művészeknek alkalmazkodniok kell a hívők igényeihez és akármilyen művészi alkotás valamely kép vagy szobor, ha megbotránkoztatja hívők széles rétegeit, nem való az oltárra. Még akkor sem, ha például igaz és őszinte áhítatot tud kelteni a műértők kisded táborában. Viszont azon a jogcímén, hogy az emberek többségének műízlése fejletlen, mert hiszen nem részesülhetett megfelelő képzésben, nem terpszkedhet el a giccs és a lélektelen mesterkedés. Nekünk az annyi templomban látható „szép” gipsz-szobrokban nem a „szép”-ségük nem tetszik, hanem az ürességük és lélektelenségük. Az emberek nagy tömege a cipő és a ruha viszonylatában meg tudja különböztetni a remeket a fusermunkától, mert a ruhán és a cipőn sokat törik a fejüket. Arra viszont a legtöbb ember lusta, hogy a művészet kérdéseivel századrész annyit erőltesse az agyát, mint amennyi gondot lábbelijére fordít. Ezért lehet hitvány fércműveket, lélektelen kontármunkákat rájuk sózni művészet címén. Nem véletlenül hozzuk egymás mellé a cipőt, a divatos ruhát és a szent szobrokat. Ha ön és barátain érteni szeretnék, mi a szép és mi a giccs, akkor foglalkozzanak sokat a művészettel. Mondjuk, tizedrész annyit, mint a ruhájukkal. Ezt mi igazán őszintén és szeretettel, minden gúny nélkül kérjük. Ízlés a foglalkozás által fejlődik. Sokat nézni és sokat gondolkozni. Bátran, merészen, emberien, nem sablonosan, az igaz és őszinte érzéseket keresve a műben és önmagukban. Ha nagyon odafigyelnek gondolataikra, egyszer csak beszélni kezd a szobor és a kép. És akkor észreveszik, hogy mond-e valamit, mit mond, sokat mond-e, vagy csak üresen és lélektelenül terpszkedik.